

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ VE SU SORUNU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Telli BULUT

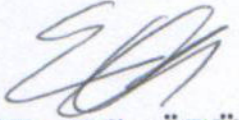
DANIŞMAN

Doç. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Balıkesir 2008

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday Mehmet Telli BULUT, 29.08.2008 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda sunulan tezin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

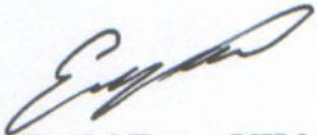
ÜYE

Prof.Dr. Edip ÖRÜCÜ

ÜYE

Doç.Dr. Rıza ARSLAN

ÜYE

Doç.Dr. M.Ercan YILMAZ

ÖZET

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Su Sorunu

Mehmet Telli BULUT

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Ağustos 2008, 99 sayfa

Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerini irdelemeyi ve bu kapsamda iki ülke arasındaki su sorununu mercek altına almayı amaçlamıştır. İki ülke arasında Soğuk Savaş döneminde çok az diplomatik temas var iken 1990'ların başına gelindiğinde ilişkilerin nasıl sertleştiği, 1990'ların ortalarına doğru neredeyse savaşın eşiğine geldiği ve münasebetlerin gerginleşmesinin ardından, ilişkilerin beş altı yıl gibi çok kısa bir süre içinde nasıl hızla iyileştiği araştırılmıştır. Bu çerçevede de Türkiye-Suriye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki tarihi seyri verilmeye çalışılmıştır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç üç ana bölümden oluşmaktadır :

Birinci bölümde, Suriye hakkında nüfus, ekonomi, silahlı kuvvetler gibi genel ülke bilgilerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Birinci Dünya Savaşından 1990 yılına kadar olan dönemdeki Türkiye Suriye ilişkileri özetlenmiştir.

Üçüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye Suriye ilişkileri iki döneme ayrılarak incelenmiştir: 1990-2000 yılları arası dönem (Hafız Esad'ın ölümü ve Beşşar Esad'ın iktidara geçişine kadar olan dönem), 2000'den günümüze kadar olan dönem. İlk dönem içerisinde yer alan ve literatüre "Adana Mutabakatı" olarak geçen görüşme ve anlaşma ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde, Su Sorunu ve bu sorunun nedenleri ayrıca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Suriye İlişkileri, Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Su Sorunu.

ABSTRACT

Turkey-Syria Relations and Water Conflict in the Post-Cold War Era

Mehmet Telli BULUT

M.A. Thesis, Department of Public Administration

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

August 2008, 99 pages

This thesis focuses on Turkey-Syria relations in the post-Cold War era. Eventhough there was just very little diplomatic contact between the two states during the Cold War, I examined how the relations became tensioned in the beginning of 1990's, worsened towards a war in the mid-1990's and in the following few years turned into good relations.

This study consists of three chapters except introduction and conclusion:

In the first chapter, some descriptive information Syria such as population, economy, armed forces etc. is given.

In the second chapter, Turkey-Syria relations from World War I to the end of the Cold War are summarized.

In the third chapter, Turkey-Syria relations and the water conflict after the Cold War era are studied focusing on two basic periods: Period between 1990 and 2000 (period until death of Hafiz Esad), Period from 2000 till the present. The Adana Agreement taken part in the first peiod is also examined. In this period, the current water conflict and the underlying causes of it are studied as well.

Key Words: Turkey-Syria Relations, Post-Cold War Era, Water Conflict.

ÖNSÖZ

Ortadoğu, paylaşılamayan toprakların, sınırları belirlenmemiş yapay olarak yaratılmış devletlerin bulunduğu ve ırk, din ve mezhep kavgalarının bitmediği veya kasten bitirilmediği için çatışmaların sürdüğü bir bölgedir. İçinde barındırdığı çeşitli kültürler nedeniyle homojen bir bölge olmayan Ortadoğu, çeşitli kültürlerin kaynaşmasının yanında çatışma ve uyuşmazlıkların da sürdüğü bir coğrafyadır. Bölgede yaşayan farklı uluslar arasındaki rekabet ve birbirlerine karşı önyargılı yaklaşım, birbirleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ancak bölge ne kadar heterojen olursa olsun Arap kültürü ve İslam dini bölgede egemen faktördür. Ortak din İslamiyet'in, tarihi seyir içinde Türk-Arap ilişkilerinde de önemli bir yeri ve fonksiyonu olmuştur.

Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği yanında yer alan Suriye'nin, Türkiye ile olan sorunlu ve güvensiz ilişkilerini, ayrıca bu ilişkilerin Soğuk Savaş dönemi sonrası ve özellikle Beşşar Esad dönemi ile tamamen değişmesinin nedenlerini ortaya koymak; bu nedenleri soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni dünya düzeni ile beraber yorumlayarak, bundan sonra Ortadoğu'da ve Suriye ilişkilerinde Türkiye'nin izlemesi gereken yolları saptamaya çalışmaktır.

Bu çalışmayı hazırlamamda beni cesaretlendiren ve yol gösteren, dış politikayı anlamamda bana bakış açısı kazandıran tez danışmanım Doç. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca tüm Yüksek Lisans öğrenim sürem boyunca bana desteğini esirgemeyen eşime çok teşekkür ederim.

Bandırma, 2008

Mehmet Telli BULUT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BÖLÜM-I

ÜLKE BİLGİLERİ

1.1. Genel Özellikler	5
1.2. Jeopolitik Konumu	5
1.3. Nüfus	7
1.4. Ekonomi	7
1.4.1. İhracat	10
1.4.2. İthalat	10
1.5. Suriye'nin Etnik Yapısı	10
1.6. Suriye Silahlı Kuvvetleri	12
1.7. Suriye Adının Kökeni	13

BÖLÜM-II

TÜRKİYE – SURIYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GEÇMİŞİ : SOĞUK SAVAŞ SONRASINA KADARKİ DÖNEM

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası	15
2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası	20

BÖLÜM-III

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE – SURIYE İLİŞKİLERİ ve SU SORUNU

3.1. 1990-2000 Yılları Arası İlişkiler	25
3.1.1. Adana Mutabakatı	38
3.1.1.1. Krizin Başlangıcından Sonra Suriye'nin Aldığı Tedbirler	42
3.1.1.1.1. Politik Tedbirler	42
3.1.1.1.2. Askeri Tedbirler	43
3.1.1.2. Mutabakatın İmzalanması	44
3.2. 2000 Yılından Günümüze Kadarki İlişkiler	46
3.3. Türkiye İle Suriye arasındaki Su Sorunu	61
3.3.1. Fırat Nehri	61
3.3.2. Dicle Nehri	63
3.3.3. Asi Nehri	63
3.3.4. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	64
3.3.5. Su Sorununun Tarihi Gelişimi	67

3.3.6. Türkiye İle Suriye Arasında Sınıraşan Sular Konusunda	
Yapılan Antlaşmalar	72
3.3.6.1. Türk-Fransız İtilafnamesi	72
3.3.6.2. Lozan Barış Antlaşması	72
3.3.6.3. Tahdidi Hudut Nihai Protokolü	73
3.3.6.4. Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü	73
3.3.6.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol	73
3.3.7. Tarafların Görüş ve Tezleri	75
3.3.7.1. Türkiye'nin Görüş ve Talepleri	75
3.3.7.2. Suriye'nin Görüş ve Talepleri	81
3.3.8. Tarafların Görüşlerinin Değerlendirilmesi	82
3.3.8.1. Fırat-Dicle havzasındaki sorunlar	83
3.3.8.2. Asi Nehri İle İlgili Uyuşmazlık	87
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	90
KAYNAKÇA	93

Tablo 3.1 Fırat Havzasının Su Potansiyeli ve Kıyıdaş Ülkelerin Tüketim Hedefleri	83
Tablo 3-2 Dicle Nehrinin Su Potansiyeli ve Kıyıdaş Ülkelerin Tüketim Hedefleri	84
Tablo 3-3. Suriye’de Sulanabilir Arazi için Resmi Makamların Verdikleri Rakamlar İle Uluslararası Üne Sahip Bazı Uzmanların Verdikleri Rakamların Mukayesesi	85

GİRİŞ

Ortadoğu, paylaşılamayan toprakların, sınırları belirlenmemiş yapay olarak yaratılmış devletlerin bulunduğu ve ırk, din ve mezhep kavgalarının bitmediği veya kasten bitirilmediği için çatışmaların sürdüğü bir bölgedir. İçinde barındırdığı çeşitli kültürler nedeniyle homojen bir bölge olmayan Ortadoğu, çeşitli kültürlerin kaynaşmasının yanında çatışma ve uyuşmazlıkların da sürdüğü bir coğrafyadır.¹ Bölgede yaşayan farklı uluslar arasındaki rekabet ve birbirlerine karşı önyargılı yaklaşım, birbirleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.² Ancak bölge ne kadar heterojen olursa olsun Arap kültürü ve İslam dini bölgede egemen faktördür.³ Ortak din İslamiyet'in, tarihi seyir içinde Türk-Arap ilişkilerinde de önemli bir yeri ve fonksiyonu olmuştur.⁴

Ortadoğu'nun bu kadar canlı, renkli olmasının sebebi aslında uygarlığın burada başlamış olması ve değişik kökenli kavimlerin buraya yerleşip Ortadoğu'nun eski uluslarını oluşturmalarıdır.⁵ Ortadoğu, aynı zamanda emperyalist güçlerin tarihsel süreçte hâkimiyet kurmak için etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları tahrik ederek etkili olmak için çalıştıkları, ama sınırları kesin olarak belirlenmeyen, emperyalist çıkarlar için birbirlerine kırdırılan geniş bir bölgedir.⁶ Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkisi geçmişte ve bir ölçüde günümüzde de çeşitli yanlış anlamalar, yanlış yorumlar ve bölge dışı gelişmeler tarafından kuşatılmıştır.⁷

Ortadoğu'da en önemli devletlerden biri Suriye'dir. Resmi adı "Suriye Arap Cumhuriyeti" olan Suriye, Doğu Akdeniz'de yer alır. 1516'dan 1918'e kadar Osmanlı

---

¹ Mehmet Kocaoğlu, "Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu", GENKUR Yayınları, Ankara, 1995, s.5.

² Tayyar Arı, "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.241.

³ Oral Sander, "Siyasi Tarih", İmge Yayınları, İstanbul, 2000, s.66.

⁴ Metin Hülagu, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XV, S. 45, Kasım 1999, s.901.

⁵ Muzaffer Erendil, "Çağdaş Ortadoğu Olayları", Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1992, s.9.

⁶ Kocaoğlu, a.g.e., s.7.

⁷ Oral Sander, "Türkiye'nin Dış Politikası", İmge Yayınları, İstanbul, 1998, s.211.

Devleti'nin bir parçası olmuştur ve I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Önce Fransız mandası altına girmiştir, ardından da bağımsız olmuştur.⁸

Ortadoğu gibi çıkarların çatıştığı bir bölgede, Suriye gerek coğrafi gerek kültürel yapısıyla çok stratejik bir konumdadır ve bir bakıma etnik yapısının zenginliğiyle Ortadoğu'nun küçük bir yansımasıdır. Suriye'de, Osmanlı Devleti egemenliğinde kaldığı süre içerisindeki Türk izleri bugün bile etkisini devam ettirmektedir.

Tarih boyunca Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasındaki ticaret ve askeri hareket yollarının kavuşma noktasındaki Suriye, bu stratejik konumu nedeniyle hep saldırıya açık bir pozisyonda kalmıştır. Suriye'deki siyasi kültür ve yaşam biçiminin bugüne kadarki oluşumunda da bu faktör etkili olmuştur.⁹

Türkiye-Suriye ilişkileri incelenirken öncelikle iki ülkenin birbirini nasıl algıladığı önemlidir. Çünkü bu algılamalar ilişkilerin seyrini etkiler. Türkiye ve Suriye'nin birbirlerini algılayış biçimlerine baktığımızda;

Suriye'nin Türkiye'yi algılayışı;

- Suriye'ye dört yüzyıl egemen olan Türkler/Osmanlılar, Suriye'yi sömürmüşler ve geri kalmasına neden olmuşlardır.
- Türkiye, bir Arap toprağı olan Hatay'ı ülkesine katmıştır.
- Türkiye, Suriye'nin düşmanı olan İsrail ile yakın işbirliği içine girmektedir.
- Türkiye, ABD ve Batı ile yakın işbirliği içindedir.
- Türkiye, Suriye ile Irak'ın birlikte taraf olduğu anlaşmazlıklarda hep Irak'tan yana olmuştur.

Türkiye ise, Suriye'nin bu yaklaşımından hep rahatsızlık duymuştur. Türkiye'nin Suriye'den kaynaklanan rahatsızlıkları şunlardır;

---

⁸ Erendil, **a.g.e.**, s.21.

⁹ Selahattin İbas, "**Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi**", Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.42.

- Suriye, I.Dünya savaşı'nda Osmanlıyı/Türkleri arkadan vurmıştır.
  - Suriye'nin, bir Türk toprağı olan Hatay'da gözü vardır.
  - Suriye'nin, geçmişte eski SSCB ile kurduğı yakın ilişki ve işbirliğı Türkiye'yi çok rahatsız etmiştir.
- Suriye, Kıbrıs ve Ege meselelerinde hep Yunanistan'ın yanında olmuştur.¹⁰

İki ülkenin birbirlerini algılayış biçimlerine bakıldığında ilişkilerin olumlu devamı çok mümkün görünmemektedir. Bu sebeplerle Türkiye-Suriye ilişkileri istikrarlı bir çizgi takip edememiştir.

Bu çalışmada iki ülkenin birbirlerine bakış açıları ve olayları algılayışları incelenmiştir. Bu çerçevede de Türkiye-Suriye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki tarihi seyri verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliğı yanında yer alan Suriye'nin, Türkiye ile olan sorunlu ve güvensiz ilişkilerini, ayrıca bu ilişkilerin Soğuk Savaş dönemi sonrası ve özellikle Beşşar Esad dönemi ile tamamen değışmesinin nedenlerini ortaya koymak; bu nedenleri Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni dünya düzeni ile beraber yorumlayarak, bundan sonra Ortadoğı'da ve Suriye ilişkilerinde Türkiye'nin izlemesi gereken yolları saptamaya çalışmaktır.

Çalışmanın Planı :

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç üç ana bölümden oluşmaktadır :

Birinci bölümde, Suriye hakkında nüfus, ekonomi, silahlı kuvvetler gibi genel ülke bilgilerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Birinci Dünya Savaşından 1990 yılına kadar olan dönemdeki Türkiye Suriye ilişkileri özetlenmiştir.

---

¹⁰ Osman Metin Öztürk, “**Türkiye ve Ortadoğı**”, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s. 62.

Üçüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye Suriye ilişkileri iki döneme ayrılarak incelenmiştir: 1990-2000 yılları arası dönem (Hafız Esad'ın ölümü ve Beşşar Esad'ın iktidara geçişine kadar olan dönem), 2000'den günümüze kadar olan dönem. İlk dönem içerisinde yer alan ve literatüre "Adana Mutabakatı" olarak geçen görüşme ve anlaşma ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde, Su Sorunu ve bu sorunun nedenleri ayrıca incelenmiştir.

Çalışmanın Metodolojisi :

Çalışmada, güç dengesi kavramlarından faydalanılarak derinlemesine mülakat (röportaj) tekniği kullanılmış ve birincil veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Alanında uzman olan üniversite öğretim üyelerine, gazetecilere ve Dışişleri Bakanlığı çalışanlarına kartopu yöntemi ile ulaşılarak, yüz yüze ve telefonla görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde açık ve kapalı uçlu sorular yöneltilmiş, alınan cevaplar analiz edilerek bulgulara ulaşılmış ve bunlara çalışmanın ilgili bölümlerinde yer verilmiştir. Rasyonalist bir yaklaşımla, tarihsel analizlere dayalı niteliksel (kalitatif) bir araştırma yöntemi ile literatürdeki eserler içerik analizi ile taranarak ikincil verilere ulaşılmıştır.

BÖLÜM-I

ÜLKE BİLGİLERİ

1.1. Genel Özellikler

Resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti olan Suriye, 17 Nisan 1946 tarihinde Fransız mandasından ayrılmıştır. Başkenti Şam olan ülkede resmi dil olarak Arapça konuşulmaktadır. 17 Temmuz 2000 tarihinde göreve gelen Beşşar Esad halen devlet başkanlığı görevini yürütmekte, Mustafa Miro ise başbakanlık konumunda bulunmaktadır. Ülkedeki başlıca önemli şehirler sırasıyla Şam, Halep, Latakia, Jablah, Baniyas, Hamah, Tartüs, Himş, Tadmur, Ar Raggah, Al Hasakah, Dayr az Zawr, Al Qunaytirah, As Su-wayda'dır. 35-00 kuzey enlemleri ile 38-00 doğu boylamları arasında bulunan ülke 185.180 kilometrekarelik yüzölçümüne sahiptir. Ayrıca İsrail işgali altında 1,295 kilometrekarelik toprağı bulunmaktadır. Kara toprakları 184.050 kilometrekare olup, karasuları 1.130 kilometrekaredir ve Akdeniz'e 193 kilometrelik kıyısı bulunmaktadır.

Ülkede başlıca yargı organlarından olan Anayasa Mahkemesi Devlet Başkanı tarafından atanan ve dörder yıllık dönemler için seçilen beş hâkimden oluşmaktadır. Yüksek Adli Konsey, Temyiz Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri diğer başlıca yargı organlarını oluşturmaktadır.¹¹

1.2. Jeopolitik Konumu

Asya Kıtası'nın batısında bulunan ve bir Ortadoğu ülkesi konumunda bulunan Suriye, kuzeyden Türkiye, doğudan Irak (Mezopotamya), güneyden Ürdün, güneybatıdan Filistin ile İsrail ve batıdan da Akdeniz ile çevrili bulunmaktadır. Suriye'nin coğrafi olarak çok stratejik bir konumda bulunmasının iki ana nedeni vardır. Bunlardan birincisi, mihver bir coğrafi konuma sahip olması başka bir ifade ile; kuzeyden güneye Türkiye ve petrolce zengin Arap yarımadası arasındaki başlıca bağlantıyı teşkil etmesi ve doğudan batıya ise, Irak ile Mısır

---

¹¹ Erdem Erciyes, "Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri", IQ Yayınları, İstanbul, 2004, s.15.

arasındaki doğal koridoru meydana getirmesidir, ikinci neden ise; Arap ve İslam Dünyasında, dini, kültürel ve entelektüel bir merkez ve politik fikir ve akımların kaynağı olmasıdır.

Suriye'nin sınır komşuları; Irak (605 km), İsrail (76 km), Ürdün (375 km), Lübnan (375 km) ve Türkiye (822 km)'dir. Türkiye ile olan sınırları ile ilgili olarak 20 Ekim 1921'de Türkiye ve Fransa Ankara Antlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile, Bağdat demiryolunun geçtiği güzergah Türkiye ve Suriye arasında esas kabul edilmiş, İskenderun sancağı dışarıda (Suriye bölgesinde) bırakılmıştır. Çobanbey-Nusaybin demiryolu hattı Türkiye topraklarında kalmıştır. Ankara Antlaşması ve daha sonra Lozan Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırları belirlenmiş, Avrupa'dan Bağdat'a ulaşan hat, Türkiye'nin kontrolü altına bırakılmıştır. Eylül 1938'de büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu İskenderun Sancağı önce Hatay Devleti olarak bağımsızlık kazanmış, daha sonra ise Haziran 1939'da kendi hür iradesiyle Türkiye'ye bağlanmıştır. Böylelikle Türkiye-Suriye sınırı son şekline kavuşmuştur.

Suriye toprakları fiziksel coğrafya bakımından, batıdan başlayarak doğuya doğru üç ana kuşağa ayrılır; kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye çölü. Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık 180km boyunca uzanan kıyı şeridinin hafif girintili kumsalları bazı kesimlerde yerini kayalık burunlara ve alçak uçurumlara bırakır. Kuzeyde iç kesime ancak 3 km kadar sokulabilen düzlük alan, Tartus yakınlarında dağ uzantılarıyla kesintiye uğradıktan sonra genişleyerek Akkar Ovasına açılır ve en güney uçta 20 km'ye kadar ulaşır. Kıyı ovasına bakan Ensariye Dağlarının kuzeyde 900 m yüksekliğe varan sırtları güneye doğru alçalarak 600 m'ye kadar iner. Daha doğuda koşut bir doğrultu izleyen Cebelü's Şarki'nin ortalama yüksekliği 1800-2100 m'yi bulur. Bu sistemden bir sırtla ayrılan güneybatıdaki Hermon Dağı (2814 m) ülkenin en yüksek noktasıdır. İki sıradağ arasında yer alan 65 km uzunluğundaki el-Gab Çöküntüsü, Asi ırmağı vadisinin bir bölümünü barındırır.¹²

Ülkenin geri kalan kesimini Suriye Çölünün hafif düzlükleri kaplamaktadır. Ortalama yüksekliği 300-500 m arasında değişen bu geniş kuşağın büyük bölümü bozkır görünümü taşımaktadır. Ülkenin ortasında kuzeydoğu yönünde uzanan Ebu

---

¹² Erciyes, a.g.e., s.17.

Rucmeyn dağları bu bölümde yer alır. Güneybatıya düşen çöl alanında dünyanın en büyük bazalt oluşumlu yükseltilerinden biri olan Dürzî dağı(1800m) ile dağlık Hamad bölgesi bulunmaktadır.

Ülke topraklarının %50'si ekilebilir arazi olup bunun sadece %31'i tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Suriye, Ortadoğu'da halen işlenmemiş toprağı bulunan sayılı devletten biridir. Suriye'nin su ihtiyacının çoğı yaklaşık %80'i yalnızca Fırat nehrinden karşılanmaktadır. Fırat nehri üzerinde Harbaniye, Tabaa ve El-baas barajları vardır. Ülkenin diğeri önemli nehri Asi nehridir. Asi, Lübnan'da Baalbek eşığının kuzeyinden doğarak, Suriye topraklarına geldikten sonra, Humus yöresinde, bazaltlı lav akıntılarının etkisiyle akış yönünü değıştirerek, Hama kireçtaşı platolarına yönelerek, oradan Gab çukurluğına ulaşır. Kuzey istikametinde akışını sürdüren nehir, Türkiye sınırına girdikten sonra Amik ovasına gelir. Amik ovasında Burç deresi ve Karasu yan kollarını alarak Samandağı yakınlarında Akdeniz'e dökülür. Asi nehri üzerinde Rustam, Hilfayamehardek, Ziezoun ve Kostaun barajları bulunmaktadır.¹³

1.3. Nüfus

Ülkenin nüfusu 18.881.361'dir. Bu sayıya ek olarak İsrail'in elinde bulunan Golan tepelerinde 40.000 kişi yaşamaktadır. 1976 yılında 7.585.000 kişi olan nüfus, 1980 yılında 8.704.000 kişi, 1990 yılında 12.116.000 kişi, 1995 yılında 15.452.000 kişi olup 2006 yılının verilerine göre 18.881.361'e ulaşmıştır. Dolayısıyla otuz yılda %100'den fazla bir artış göstermiştir. Nüfusun artışını ve dağılışını incelediğimizde, genç nüfusun çokluğu, Suriye'nin potansiyel statik enerjisini, dinamik enerjiye çevirebilmesi halinde, ülkenin geleceğı için olumlu emareler vermektedir.¹⁴

1.4. Ekonomi

Para Birimi	: Suriye Poundu
Döviz Kuru	: 1 USD = 51,79 Suriye Poundu

¹³ Erciyes, a.g.e., s.18.

¹⁴ <http://www.ulkeler.net/suriye.htm> - 21.08.2008 - 13:00

GSYİH	: 75,1 Milyar USD
GSYİH Artış Hızı	: % 2,9
Enflasyon Oranı	: % 7
İşgücü	: 5.505 milyon
İşsizlik Oranı	: % 8
Mal ihracatı	: 6,923 Milyar USD
İhracatında Başlıca Maddeler	: Petrol, sanayi malları, tekstil, pamuk
Petrol İhracatı	: 4,49 milyar USD
Mal İthalatı	: 6,634 Milyar USD
İthalatında Başlıca Maddeler	: Makine ve parça, gıda maddeleri, metaller ve metal ürünleri, kimyasallar.
Dış Borç	: 8,355 milyar USD
Ticaretinde Başlıca Ülkeler	: Türkiye, Ukrayna, İtalya, Fransa, Suudi Arabistan ¹⁵

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik olarak üretken ve kendi ayakları üzerinde duran bir toplum olamamış, Soğuk Savaş öncesi dönemde İngiltere ve Fransa, Soğuk Savaş döneminde de daha belirgin bir şekilde Sovyetler Birliği'ne bağımlı olmuştur. Sovyet Birliği'nin yıkılması ve Körfez Krizi ile başlayan süreçte Arap devletlerinin desteği ile ekonomisini ayakta tutmuştur. Hafız Esad'ın sürekli düşman tehdidi yaratması, yapılan yardımlarla ekonomik özgürlük sağlayacak yatırımlar yapılması yerine, silahlanma yoluna gidilmesine neden olmuştur. Ekonomik altyapının yetersiz olması, Beşşar Esad döneminde yapılmak istenen reformların önündeki en önemli engellerden birisidir.

Yanlış ekonomi politikalarına rağmen Suriye ekonomisi son on beş yılda küçük de olsa müteşebbis bir özel sektör yaratmışsa da bu durum sınırlı kalmış ve bu hareket genele yayılamamıştır. Bunun temel nedeni ekonomik liberalleşme çabalarının, rejimin gölgesinde kalışı ve bundan dolayı ekonominin bütün olarak ele alınamayıdır. Suriye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmemesinin bir diğer nedeni de sürekli düşman tehlikesinin

---

¹⁵ <http://www.ulkeler.net/suriye.htm> - 21.08.2008 – 13.00

varlığıdır. Bundan dolayı ekonomi ikinci planda kalmaktadır. İstikrarsız ve güvensiz bir ortama yabancı sermaye de girmeye çekinmektedir.

Ülkedeki ekonomik hayatın büyük bir kısmını tarım ve hayvancılık oluşturur. Suriye'nin tarım esaslı ekonomisi büyük oranda Fırat sularına bağlanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Suriye bütçesinin yaklaşık %70'i sulamaya ayrılmıştır. Hükümet, kuyular açmayı ve mevcut yeraltı suları kullanımını mali yardımlarla desteklemektedir. Suriye'de 1987'den beri yeni tarıma açılan toprakların %80'i kuyular ile sulanmaktadır ki hükümet kuyulardaki pompaların çalışması için yakıt yardımı yapmaktadır. Gittikçe daha fazla alan üretimde kullanılmakta ise de, destekli tarım üretiminde küçük bir değere sahiptir. Yiyecek güvenliği Suriye için hayati derecede önemli bir hedeftir. Su, yiyecek ve endüstriyel büyüme arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır ki artan nüfusu desteklemek için bu üçüne gereksinim vardır.¹⁶

Yönetiminin çağın gerektirdiği ekonomik reformları yapamamasından dolayı Suriye, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirememiştir. Beşşar Esad'ın Devlet Başkanı olmasıyla ekonomik reformlar yapılmak istenmiştir, özellikle iletişim alanında ve finansal sektörde yoğunlaşmış fakat beklenen hamle gerçekleştirilememiştir.

Suriyelilere İnternet ulaşımının sağlanması Beşşar Esad için öncelikli bir proje olmuştur. İlk defa sınırlı olarak 1996'da İnternet erişimi gerçekleştirilmiş ve 2008 yılına gelindiğinde 20000 kullanıcıya ulaşılmıştır. Mevcut hükümetin özel sektöre İnternet servisi sağlaması için izin vermesi beklenmektedir.

Akdeniz iklimi ve tarihsel motifleriyle turizm sektörü Suriye ekonomisi için potansiyel bir güçtür. Hükümet tarafından turizme yapılan yatırımlar ve projeler desteklenerek vergiden muaf tutulmaktadır. Bu potansiyel gücün önündeki en büyük engel, Suriye'nin savaşların ortasında bulunması ve sürekli tehdit altında olmasıdır.

---

¹⁶ HAK , “Fırat Üçgeni”, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.26.

1.4.1. İhracat

Ham petrol ve petrol ürünlerinden elde ettiği gelirler ihracat gelirinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer önemli ihraç kalemleri; meyve, sebze, tekstil, pamuk, buğday ve diğer tarımsal ürünlerden oluşmaktadır.¹⁷ Son yıllarda işlenmiş tarım ürünleri ihracatında da önemli gelişmeler görülmüştür. İhraç edilen ham petrolün yarısından fazlası Avrupa Birliği'ne yöneliktir. Suriye'nin ülkeler bazında yayınlanmış verilerine göre; 2007 yılı ihracatında ilk dört sırayı; İtalya, Romanya, Türkiye ve Suudi Arabistan almaktadır. Bu dört ülkeye yapılan ihracat, toplam ihracatın % 58,3'ünü oluşturmaktadır.

1.4.2. İthalat

Suriye'nin uygulanan ekonomik politikalar doğrultusunda, ana mallar, makine-ekipmanlar başta olmak üzere, otomobiller ve diğer taşıtlar ile kimyasal mamullerdir. Diğer önemli ara mallar ise, demir-çelik mamulleri, sentetik ve suni iplikler ile bitkisel yağlar gibi ülkedeki üretimin ihtiyacı karşılayamadığı maddelerden oluşmaktadır. Makine-teçhizat gibi ana mallar, Almanya başta olmak üzere, İtalya, Japonya ve ABD'den gelirken, ara malların büyük bir kısmı Türkiye, İspanya ve İtalya'dan ithal edilmektedir.¹⁸

Suriye, ithalatın yarısından fazlasını AB'den gerçekleştirmektedir. 2007 yılındaki ithalatında ilk dört sırayı; Irak, İtalya, Almanya ve Fransa almıştır. Bu dört ülkeden yapılan ithalatın toplam içindeki payı % 29'a ulaşmaktadır.

1.5. Suriye'nin Etnik Yapısı

Suriye coğrafi konum olarak Pers, Irak Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasında geçiş bölgesi olduğu için Ortadoğu'nun kültürel ve politik gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Çok eski çağlardan bugüne geçiş bölgesi olması itibariyle göç

---

¹⁷ HAK , “Fırat Üçgeni”, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.49.

¹⁸ İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi : **2001 Raporu**.

almıştır ve dünyanın farklı bölgelerinden insanlar buraya gelerek yerleşmişlerdir.¹⁹ Nüfus, dil ve dine göre alt gruplara ayrıldığında, yüzde 82,5'inin Arapça konuşanlardan, % 74'ünün Sünni Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. Din ve dil açısından, toplam nüfusun % 57.4'ünü oluşturan Arapça konuşan Müslümanlar, çoğunluğu temsil etmektedir. Buna rağmen ülke, nüfusun % 12'sini oluşturan Nusayriler tarafından, esaslarını aslen Hıristiyan bir ailenin çocuğu olan Misel Eflak'ın koyduğu, Baaşçı bir anlayışla yönetilmektedir. Fransız mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek veya bunu bastırmak için mezhep bağları bilinçli olarak körüklenmiştir. Öte yandan, dini ve milli farklılıklar, özellikler, bu azınlıkların yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlere özerklik verilmesiyle kamçılanmıştır.²⁰

Bu kadar çok etnik ve dini grubu bünyesinde bulunduran Suriye, bir bakıma Ortadoğu'nun yansımasıdır. Bu birlikteliği destekleyen bazı etkenler şöyle sıralanabilir:

1. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik özünde tek tanrılılığı barındıran üç ana dindir, bu üç dinin kökleri; Ortadoğu'dadır. Bu dinlerin içindeki farklılaşmalar sonucunda dini çeşitlilikler oluşmuştur.

2. Suriye'nin içinde bulunduğu bölge farklı toplumların ve kültürlerin geçiş istikametinde bulunmuştur. Bu bölge tarih boyunca sürekli göç almıştır.

3. Baskı rejimiyle yönetilen bazı Ortadoğu ülkelerinde, dini veya siyasi olarak tehlike görülen topluluklar, bazen bilinçli bazense bilinçsiz olarak göçe zorlanmaları neticesinde farklı bölgelere yerleşmek zorunda kalmıştır. Suriye'nin de bu durumdan etkilenmesi gayet doğaldır.

4. Siyasi ve etnik yapıdan farklılaşan topluluklar beraberinde dini olarak da farklılaşma göstermiştir.

5. Din, dil ve topluluk çeşitliliği, bazı yerlerde coğrafi yapının bir sonucu olarak güçlenen yöresel bağlar sayesinde korunmuş ve güçlenmiştir.

6. Güçlü bir merkezi otoritenin olmaması ve iletişimin yetersiz olması, toplulukların kendi özelliklerini korumasına ve sürdürmesine neden olmuştur.

---

¹⁹ Ramazan Kırkık, Hasan Özmen, Meşkure Yılmaz Börklü ve Abdullah Uruz, “**Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı**”, Aydınlar Ocağı Yayınları, Açık Oturum Dizisi:19, İstanbul, 2000, s.13.

²⁰ Öztürk, a.g.e., s.23.

7. Osmanlı imparatorluğu zamanında, gayri Müslimlere hoşgörülle yaklaşılması ve eşit davranılması bugünkü çeşitliliğin temellerini atmıştır. O zamanki geniş hoşgörü ortamının etkileri Ortadoğu'da çok açık olarak görülmektedir.

8. Özellikle Hafız Esad döneminde, sürekli dış düşman tehdidi yaratılarak halkın bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır.²¹

Ülke nüfusunun % 90,3'ünü Araplar oluşturmakta, geri kalan % 9,7'lik bölümünü ise Türk, Kürt, Ermeni ve Filistinliler oluşturmaktadır. Diğer taraftan ülkedeki dini gurupların nüfusa oranına bakıldığında Sünni Müslümanların nüfusun % 74'ünü, Alevi, Dürzü ve diğer Müslümanların % 16'sını, Hıristiyanların ise nüfusun % 10'unu oluşturduğu görülmektedir.

1.6. Suriye Silahlı Kuvvetleri

Suriye'nin milli güç unsurlarının daha iyi anlaşılması için gerekli olan bir diğer unsur ise ülkenin silahlı kuvvetleridir. Suriye Silahlı Kuvvetleri; Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Hava Savunma Kuvvetleri, Polis ve Güvenlik Kuvvetlerinden oluşmaktadır. Suriye Silahlı Kuvvetleri Komutanı, aynı zamanda Devlet Başkanı olan Beşşar Esad'dır. On sekiz yaşını dolduran erkekler otuz ay süreyle askerlik yapmakla yükümlüdür. Halen yaklaşık olarak otuz bin Suriye askeri Lübnan'da konuşlanmıştır. Suriye Körfez Savaşı esnasında savaşa katıldığı için büyük miktarda para yardımı almış ve bu gelen parayı Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu için kullanmıştır. Ordu'nun ihtiyacı olduğunda on beş ila kırk dokuz yaş arasında askere alabileceği erkek sayısı 4.550.496'dır.

Suriye, bağımsızlığını kazandıktan sonra, kendisini Arap-İsrail savaşlarının içinde bulmuştur.²² Suriye Silahlı Kuvvetleri, 1948 yılında Filistin Muharebelerine katılmış, 1958 yılında Lübnan'a müdahale etmiş, 1967-70 yılları arasında Arap-İsrail savaşına katılmıştır, 1970'de Ürdün'e müdahale etmiş, 1973 yılında tekrar Arap-İsrail

---

²¹ Nikolas Van Dam, “Suriye’de İktidar Mücadelesi”, Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.18.

²² Yılmaz Türel, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Genel Değerlendirmesi ve Bu İlişkilerde Suriyeli Türklerin Durumu”, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Sayı 430, Ankara, 1999, s.39.

savaşına katılmış, 1976-1989 yılları arasında Lübnan'a müdahale etmiş ve son olarak 1975-1985 yılları arasında Sünni Müslümanların iç ayaklanmasını bastırmıştır.²³

Suriye, çoğu konuda olduğu gibi ordusunun donanımında da kendi üretmek yerine jeopolitik konumundan faydalanarak yardım isteme alışkanlığını devam ettirmiştir. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler menşeli silahlarla ordusunu donatmıştır. Bu yardımları elbette Sovyetler Birliği karşılıksız yapmamıştır. Suriye, Sovyetler Birliğinin orta doğuya açılan penceresi olmuştur. 1956-1991 yılları arasında Suriye'nin SSCB'den toplam yirmi altı milyar doları aşan silah aldığı, alınan malzemeler arasında beş bin tank, altmış beş füze kompleksi, dört bin iki yüz top ve mayın atıcısı ve yetmiş gemi ve motorlu kayığın bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Suriye'ye on dört bin Sovyetler Birliği görevlisinin gönderildiği ve on bin Suriyeli askeri öğrencinin de SSCB'de eğitim gördüğü belirtilmektedir.²⁴

Soğuk Savaş boyunca bulunduğu coğrafyanın nimetlerinden faydalanan Hafız Esad, SSCB'nin çökmesiyle, kendisini çok büyük bir boşluk içinde bulmuştur. Sayı olarak fazla gibi gözükse de silah, araç ve gereçlerin modernizasyonu sağlanamadığından silahlı kuvvetler çoğu silahını kullanamamaktadır ve envanterinde atıl olarak durmakta, kendine özgü milli bir savunma sanayinin olmamasının eksikliği hissedilmektedir. Suriye'nin İsrail ile olan sorunlarından dolayı, silahlı kuvvetlerini hazır bulundurmama gibi bir lüksü yoktur. ABD'nin Irak'a müdahalesindeki ABD karşıtı söylemlerinin ve ABD ile gerilen ilişkilerinin gerisinde yatan en önemli sebeplerden birisi; Suriye ve İsrail arasındaki gerginliktir. Bu gerginlik uzun bir süre devam etmesi kuvvetle muhtemel olduğundan, Suriye'nin ekonomisini kalkındırmak için kullanacağı parayı, büyük ölçüde silahlı kuvvetlerin modernizasyonuna ayırması beklenmektedir.

1.7. Suriye Adının Kökeni

Dünyanın önde gelen Osmanlı tarihçilerinden biri olan Bernard Lewis'e göre; "Suriye'nin etimolojik kökeni ilk kez Yunan tarihi ve coğrafi metinlerinde görülür ve Roma

---

²³ Mesut Caşın, "Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri, Avrasya Dosyası, Suriye Özel", Cilt2. Sayı13, Ankara, 1995, s.62-63.

²⁴ Mecid Gafur, "Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s.114.

yönetimi tarafından eyalet adları olarak kullanılmıştır. Yedinci yüzyılda Arap fetihleri zamanında her iki adda gerek bu ülkelerde ve gerekse çevre ülkelerde hemen hemen bilinmiyordu ve çok sonraları batı etkisinin yayılması sonucu yeniden ortaya atılmıştır. Suriye adı önce Müslüman olmayanlar arasında on dokuzuncu yüzyılda yerel olarak kullanılmaya başlanmıştı ve Toroslarla Sina çölü ile deniz arasındaki bütün bölgeyi belirtiyordu. Suriyeli terimi Amerika Birleşik Devletlerinde bu bölgeden gelen ve çoğunluğu Hıristiyan olan göçmenler için yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlılar 1864'te Suriye'yi Şam eyaletinin adı olarak benimsemişler ve Suriye ilk olarak Fransız mandası altında bir devletin resmi adı olmuştur. Fransız mandası tarafından belirlenen bölgede kurulan Cumhuriyet 'Suriye' adını kullanan ilk bağımsız devletti ve günümüzde Arap kisvesi altında devam etmesi Avrupa düşünce biçimlerinin milli kimlik gibi çok özel bir konuda bile devam eden gücünü göstermektedir".

Suriye kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler mevcuttur bunlardan bazıları şunlardır; Suriye adı, ilk olarak Babiller tarafından kullanılan "Suri" kelimesinden türemiş olup, M.Ö. 3000 yılında doğuda Medya dağlarıyla, batıda Toros dağlarıyla, güneyde Babil memleketiyle, kuzeyden Ermenistan ile sınırlı bir coğrafi bölgenin ifadesinde ad olarak kullanılmıştır. Diğer bir iddiaya göre Lübnan'ın Sur şehrinde türemiş olup, Yunanlılar bu adı tüm sahil bölgesi için kullanmıştır. Üçüncü olarak Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur veya Asuri'den gelmekte olup, Asurlular ülkesine, Yunanlılar tarafından kelimenin sonuna bir "Y" harfi eklenerek "Asurya" denildiği zamanla kelimenin başında "A" harfi düşerek "Surya" şeklini aldığı ifade edilmektedir. Son olarak ise bölgeyi ele geçiren Kilikos'un Kardeşi Suros'un ismine itafen kullanıldığı düşünülmektedir.²⁵

---

²⁵ Erciyes, a.g.e., s.36.

BÖLÜM-II

TÜRKİYE – SURIYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GEÇMİŞİ : SOĞUK SAVAŞ SONRASINA KADARKİ DÖNEM

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile imza edilen Mondros Mütarekesi sonrasında İngilizler, 6 Kasım 1918’de Mütareke’nin ikinci maddesi çerçevesinde Sancak, yani Hatay bölgesini işgal etmek üzere İskenderun Körfezi’nden karaya asker çıkarmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında bölgede bulunan Yıldırım Orduları Gurup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Mütareke’nin hemen akabinde Sadrazam İzzet Paşaya gönderdiği ve Mütareke’de işgali öngörülme-yen bölgelerin İtilâf Devletleri’nce işgaline muhalefet edeceği beyanı çerçevesinde, çıkarmaya karşı silâhla karşılık verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine İngilizlerin ilk girişimi neticesiz kalmıştır. Ancak Yıldırım Orduları Gurubu ile 7. Ordu Karargâhının lağvedilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşanın bölgeden ayrılmasından sonra, 9 Kasımdan itibaren İskenderun ve dolaylarından, Kasım 1918’den itibaren de Amanos Dağları ile Körfez’den Türk birlikleri tamamen çekilmiştir. Bilahare bölge 11 Kasım’dan itibaren İngiliz birliklerince işgal edilmiştir. Tabi ki bu işgal İskenderun ve Hatay’la sınırlı kalmayarak, Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa’yı da içine almıştır. Daha sonra bölge Fransızların işgaline terk edilmiştir.²⁶

27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut’ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliği’nin bir kararnamesi ile İskenderun merkez olmak üzere Antakya, İskenderun ve Harim (Reyhaniya dahil) kazalarını içine alan “İskenderun Sancağı” kurulmuştur. Halep’ten bağımsız bir idari birim olan Sancak, askeri bir vali tarafından yönetilecektir.²⁷ İlerleyen günlerde, Fransız askeri birlikleri şehre girmiş ve Antakya Hükümet Konağı’na Fransız bayrağı çekilmiştir.

---

²⁶ Adil Dağıstan, “Arşiv Belgeleri Işığında Sancak (Hatay)’ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Cilt: XXI, 2005.

²⁷ Rıza Çağlar, “Hatay’ın Türkiye Suriye İlişkilerinde Konumu ve Meselenin Hukuki ve Siyasi Boyutları Nelerdir?”, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2002, s.IV-7.

Fransa'nın Ortadoğu'daki nüfuz bölgelerinden biri haline gelen "Sancak"²⁸ bölgesi, Kurtuluş Savaşı sırasında Fransa ile savaşı sona erdiren 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin güney sınırı tespit edilirken, "Sancak" bu sınırın dışında kalmıştır.

Ancak Ankara Hükümeti, Sancak'taki Türk unsurunun çıkarlarını koruyacak ve bu bölgeye muhtariyet verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak hükümleri Ankara Antlaşması'na koydurmuştur. Antlaşmanın en önemli maddesi ve hatta Türkiye'nin Hatay bölgesine dolaylı müdahale hakkı tanıyan 7 nci maddesi şöyledir: "İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır."²⁹

Ankara Antlaşması, Hatay konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sancak'ın Türkiye sınırları dışında kalmasını öngören bu anlaşmanın yapılması, o günkü şartlar içinde zaruri ve Türkiye'nin çıkarları bakımından hayati olmuştur. Bununla beraber Ankara hükümeti bu anlaşmaya, Sancak'taki Türk unsurunun çıkarlarını koruyacak hükümleri koydurmakta ısrar etmiştir.³⁰ Ancak, Fransızlar bu anlaşma ile Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis ve Antep'ten çekilmeyi kabul etmelerine rağmen, İskenderun Sancağından çekilmeyi ise kabul etmeyip, özel bir idare kurulmasına razı olmuşlardır.³¹ Ancak, Ankara Antlaşması ile Suriye üzerindeki Fransız Manda yönetimi de, Türkiye tarafından kabul edilmiştir.

Sancak konusu Ankara ile Fransa arasında diplomasi yoluyla tartışılırken, Atatürk; Sancak'ın sahibinin Türkler olduğunu belirtmiş, Türkiye ile Fransa arasında tek uyuşmazlık konusu olan Sancak Sorununun da çözülmesi gerektiğini 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açış konuşmasında söylemiştir. Meclis'teki konuşmasının ertesi

---

²⁸ Osmanlı İmparatorluğu döneminde kendi başına belirli bir birlik ve bütünlük arz etmeyen bölge, Suriye'ye bağlı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Daha sonraları ise Fransız işgali döneminde "İskenderun Sancağı" kısaca "Sancak" olarak adlandırılmıştır.

²⁹ İsmail Soysal, "Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)", Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.51.

³⁰ Mehmet Gönlübol, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası-Türk yıllığı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963, s.127.

³¹ Tayfur Sökmen, "Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar", Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.63

günü yani 2 Kasım 1936'da Atatürk, Tayfur Sökmen Beye, Hatay³² adını verdiği Sancak Bölgesinde teşkilatlanması doğrultusunda talimatlar vermiştir.

Türkiye ile Fransa, Milletler Cemiyeti Konseyi'nce Sancak "Ayrı Varlığı"nın kurulduğu 29 Mayıs 1937 günü, Cenevre'de biri "Sancağın toprak bütünlüğünü" diğeri "Türkiye- Suriye Sınırını" güvence altına alan iki antlaşma imzalamıştır. Bu iki antlaşmaya ekli olan ortak demeçte ise, Fransa'nın Suriye ile Lübnan'a bağımsızlık vermeye hazırlandığı göz önünde tutularak, ilişkilerinin desteklenmesi, onların bağımsızlığa kavuşturulmasının kolaylaştırılması ve Fransa ile birlikte Türkiye'nin de, Suriye ve Lübnan'ın bütünlüğünü güvence altına alması öngörülmüştür. Bu ortak demeç ile ilgili bir de protokol imzalanmıştır ki, onunla da; Suriye ve Lübnan Milletler Cemiyeti'nin kararlarıyla bağımsızlığına kavuştuğu zaman, Fransa'nın bu ülkeler adına yapmış olduğu antlaşmaların onlara geçirilmiş olacağı açıklanmıştır.³³

Türk-Fransız Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı Sancak meselesini kökünden halledememiştir. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ile Sancak'taki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtan davranışları, 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu olaylar, Sancak hakkındaki statünün 32 nci ve anayasanın 6 ve 15 nci maddeleri uyarınca yapılması lazım gelen seçimleri geciktirmiştir. Bu arada Milletler Cemiyetinin tayin ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan seçim sistemi, Sancak'taki Türkler aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için, Türk Hükümeti tarafından Cemiyet nezdinde protesto edilmiştir. Bunun üzerine Cemiyet Meclisi, Sancak'ta uygulanacak seçim sistemini görüşmüş ve Ocak 1938'de bu sistem Türkiye'yi tatmin edecek şekilde değiştirilmiştir. Daha sonra Sancak'ta yapılacak seçimlere gözlemci gönderilmesi ve bu bölgede Fransa ve Türkiye tarafından ortak güvenliğin sağlanması konusu sorun

---

³² Yörenin ve bölgenin aidiyet sorununun uluslararası platformlarda tartışılmaya başlanması ve gündemde önemli bir yer işgal etmesi üzerine bölgenin Türklüğüne vurgu yapmak amacı ile Orta Asya'da kurulmuş olan Hatay Devleti'nden Eti-Ata-Hatay kelime kökünden türediği belirtilerek Hititler'in Türklüğüne ve dolayısıyla bu bölgenin Türklüğüne vurgu yapılmaktadır.

³³ İsmail Soysal, "Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)", Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.537.

olmuştur. Bu sorunun çözümü için 1938 yılının Haziran ayında Paris'te ve Antalya'da ikili görüşmeler yapılmıştır.³⁴

Almanya'nın 1938 Mart'ında Avusturya'yı ilhakı, Fransa'nın Hatay meselesindeki politikasını da etkilemiştir. Berlin-Roma mihverinin ağırlığını gittikçe arttırmaya başladığı bir sırada, Fransa'nın Doğu Akdeniz de stratejik önemi olan ve boğazların kuvvetli bir bekçisi olan Türkiye'ye ihtiyacı da artmıştır.³⁵ Avrupa'da tırmanan gerginliğe paralel olarak, Türkiye tarafından 3 Haziran'da bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş ve sınıra otuz bin kişilik kuvvet yığılmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde, 13-21 Haziran tarihleri arasında Fransa ve Türkiye arasında ikili görüşmeler başlamıştır. 28 Haziran'da seçim komisyonu Cenevre'ye hareket etmiş ve 4 Temmuz'da Ankara'da iki ülke arasında yeni bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin son verdiği 1930 Antlaşmasının yerine geçecek olan bu yeni anlaşma ile Sancak'ın yeni statüsü, Fransa, Türkiye ve Suriye'nin gelecekteki ilişkileri belirlenmiştir. Bütün bu gelişmeler Arap basınında büyük bir tepki ile karşılanmış ve Suriye-Fransa-Türkiye uzlaşmasının geçerliliğinin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.

2 Eylül 1938'de ilk defa toplanan mecliste; Türkçe yemin edilmiş, Meclis Başkanlığına Abdülgazi Türkmen, Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen getirilmiş, Abdurrahman Melek ise Sökmen tarafından başbakanlığa seçilmiştir. Meclis bu ilk toplantısında, Sancak yerine Hatay'ı devletin adı olarak kabul etmiştir.

12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz Karşılıklı Yardım Bildirisi ile aynı hükümleri içeren Türk-Fransız Bildirisinin daha geç imzalanması, Hatay meselesinin kesin olarak halledilmemiş olmasından ileri gelmiştir. Bu bildiri; Türkiye-İngiltere-Fransa arasında üçlü bir karşılıklı yardım antlaşması için gerekli zemini hazırlamıştır. Nitekim 19 Ekim'de Türkiye-İngiltere-Fransa arasında bu işbirliğini öngören bir antlaşma imzalanmıştır.³⁶

---

³⁴ GÖNLÜBOL, a.g.e., s.131.

³⁵ Fahir Armaoğlu, "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", Cilt-I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s.358.

³⁶ GÖNLÜBOL, a.g.e., s.133.

Eylül 1938’de kurulan Hatay devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süreçte, Türkiye ile bu devlet arasında çok sıkı işbirliği yapılmıştır. 23 Haziran 1939’da Fransa ile imzalanan Antlaşma gereği, Hatay Meclisi toplanarak Türkiye’ye katılma kararı almıştır. 29 Haziran 1939 günü Hatay Millet Meclisi son toplantısını yapmış ve katılım kararı Meclis’te okunmuştur. Daha sonra TBMM’nin 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı yasası ile Hatay ili kurulmuş ve valilik açılmıştır. Bu gelişmeleri takiben, 24 Temmuz’dan sonra Fransız askerleri Hatay’dan çekilmiştir.

Suriye Meclis Başkanı, Hatay’ın Türkiye’ye katılımını Fransa Hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmiş, Hatay’ın kendi ülkesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve katılma kararını kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca bunun 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1926 Ankara Antlaşmalarına, 1930 ve 1937 sınır protokollerine aykırı olduğunu öne sürmüştür.³⁷

Hatay’ın Türkiye’ye katılması ile Suriye ve Lübnan’da Türk düşmanlığı artmış ve Türklerin Suriye’ye karşı başka hamleler yapabileceği tedirginlikleri yaşanmaya başlamıştır. Yaklaşan II. Dünya Savaşı nedeniyle alınmakta gibi gözükten tedbirlerin; ne Almanya, ne de İtalya için olduğu, Türkiye’nin Hatay’dan sonra bir kolayını bularak, Suriye’ye karşı yeni bir hamle yapmasını engellemeye yönelik olduğu ifade edilmiştir.

Hatay’ın Türkiye’ye katılımını, Suriye’nin yanında diğer Araplar da kabul etmemişlerdir. Suriye tarafından, Hatay konusunda Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmaların illegal olduğu ileri sürülmüştür. Suriye’ye göre; “*Fransa mandater olarak imzacı olabilirdi, ancak, Suriyeli yöneticilerin bu konuda ne rızası, ne de imzaları alınmıştı. Oysa 1926’da Musul Sorunu’nun çözümü sırasında Türkiye ile mandater İngiltere’nin yanında Iraklı (Arap) yöneticiler de imzacı taraf olmuştu.*” Bu husus, Hatay’ın Türkiye’ye katılımını kabul etmeyen Arap yöneticiler ve Arap tarihçiler tarafından sıkça öne sürülen gerekçeler olmuştur.³⁸

---

³⁷ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)", Belleten, Cilt CXLIX, Sayı 193, 1985, s.81.

³⁸ Celalettin Yavuz, "Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri", Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005, s.297.

2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

II. Dünya Savaşı'nın başlarında Suriye, Almanya'ya teslim olan Vichy Hükümeti'nin denetimine geçmiştir. Mayıs 1941'de ortak bir harekât düzenleyen İngiliz ve Fransız kuvvetleri Suriye'yi ele geçirmiş ve bu harekâtla birlikte Suriye'nin bağımsızlığı da ilan edilmiştir. Ancak Suriye, ABD ve Rusya tarafından bağımsız bir ülke olarak kabul edilmesine rağmen, gerçekte tam olarak 1946 yılına kadar bağımsız olamamıştır.³⁹

II. Dünya Savaşı'nın başlarında bir kısım Suriyeli, Suriye'nin istiklalini Fransızlardan silah kuvveti ile almalarına imkan olmadığını, ancak; Türkiye'nin yardım ve desteği ile muvaffak olabileceklerini söylemişlerdir. Bu hususta, eski Suriye Vatani hükümeti Adliye ve Maarif Veziri ve Hatay meselesinde Arap murahhası sıfatı ile Cenevre'ye giden Dr.Abdurrahman Elkeyyali'nin sözleri dikkate değerdir: " *Eğer Türk-Arap münasebetlerinde cahilce bir anlaşmazlık olmasaydı; mesele umumi Harpten evvel hallolunur, hem biz rıza ve muvafakatler ile istiklâle kavuşurduk ve hem de Türkiye bu derece arazi kaybetmezdi. Bütün kabahatleri Türklere yükleyecek kadar kısa düşünceli değilim. Bizim de pek çok kabahatlerimiz vardır. Araplar 6 yüz sene hüküm ve idaresi altında yaşadıkları hemcinsleri bulunan Türklerin boyunduruklarına tahammül etmedikten sonra Fransız esaretine nasıl tahammül eder? Biz Türklere büyük ağabeylik yardımı bekliyoruz. Türk, kendi kuvvetli mevkiini lehimize kullanarak şu harbin içinde ve sonunda bize bir el uzatırsa, bu hareketi Arap tarihinde daima minnetle anılacaktır.*"

Fransızların manda yönetiminin sona ermesi ile Suriye, Hatay'la ilgili Ocak 1937 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasını reddetmiş ve Türkiye'nin Hatay üzerindeki kontrolünün hukuk dışı olduğunu ilan etmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye karşı intikamcı duygular Baas⁴⁰ tarafından alabildiğine kışkırtılmış, Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra da yeni kurulan hükümete karşı sert muhalefet ederek faaliyetini sürdürmüş,

---

³⁹ Abdullah, a.g.e., s.49.

⁴⁰ Tam adı Arap Sosyalist Baas Partisi ve Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi. Tek bir sosyalist Arap toplumu oluşturmayı hedefleyen radikal siyasi hareket. Pek çok Arap ülkesinde kolları vardır. Baas

özellikle de Hatay konusunu sürekli kaşıyarak halkın milliyetçilik duygularını körüklemiştir. Öyle ki Türkiye, Hatay'ın Türkiye'ye katılış yıldönümünde törenlerle kutlama yaparken, Baas Partisi de her yıl aynı günlerde bu olayı kınayan bir bildiri yayınlamış ve bölgenin Suriye'ye iadesini talep etmiştir. Baas Partisi bu konudaki iddiasından hiçbir zaman ödün vermemiş,⁴¹ iktidar koltuğuna oturduktan sonra da, Arap dünyasının diğer ülkelerini bu konuda desteklemeye davet etmiştir.

Suriye, Hatay sorununu sadece Suriye'yi değil, Filistin problemi gibi tüm Arap dünyasını ilgilendiren bir sorun olarak tanıtan büyük bir kampanya başlatmış ve bunda bir ölçüde başarılı da olmuştur. Türkiye bu durum karşısında tepki göstererek, Hatay üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmediği sürece Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanımamaya karar vermiştir. Türkiye Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası olduğu gerçeğini Suriye'nin kabul etmesini istemiş, Suriye ise Hatay'ın Türkiye'nin parçası olmasına rıza göstermemiştir. Türkiye, Suriye'yi tanımadığı için, bu ülke ile olan ilişkilerini de Şam'daki Konsolosluk vasıtasıyla yürütmüştür.⁴²

Ancak kısa sürede, Suriye'nin Hatay üzerindeki iddialarından vazgeçmek gibi bir niyeti olmadığı anlaşılmıştır. Bu arada Nuri Said yönetimindeki Irak araya girerek, önce Suriye'yi tanımaları gerektiği konusunda Türkleri ikna etmiştir. Böylece Türkiye, Suriye'yi 1946'da tanımıştır.⁴³

Birinci Dünya Savaşı sonrası sırasıyla Yemen(1918), Mısır(1922), S. Arabistan(1926) Irak(1932), İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Lübnan(1945), Suriye(1946), Ürdün(1946) bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan bu 7

Partisi 1943 yılında Mişel Eflak ve Salah el-Bitar tarafından Şam'da kuruldu. 1953'de Suriye Sosyalist Partisi ile birleşen parti Arap Sosyalist Baas Partisi adını aldı. Bağılantısızlık politikasını, emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı çıkmayı benimseyen Baas Partisi, İslam'ın bazı unsurlarından faydalanarak sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir hareket gerçekleştirmeye çalışmıştır. Katı disipline dayalı aşırı merkeziyetçi bir yapıya sahiptir.

⁴¹ Suriye'nin bugünkü rejimine esas teşkil eden Baas Partisinin, 1947 yılında kabul edilen tüzüğü'nün 7nci maddesinde, "Arap Vatanının Toros Dağları, Basra Körfezi, Arap Denizi, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz arasında uzandığı" belirtilmekte ve partinin görevleri arasında "Arap vatanının tamamının yabancı sömürgeciliğinden kurtarılması için mücadele" ifadesi yer almaktadır.

⁴² Aptülaha Akşin, "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi", Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.210.

⁴³ HAK, "Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye", Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1995, s.55

Arap ülkesi, 22 Mart 1945'te bir araya gelerek Arap Birliği Paktını imzalamışlardır. Türkiye Batı emperyalizmine karşı ilk mücadele eden devlet olarak, çoğu İngiltere ya da Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş olan devletlerin bu girişimlerini son derece olumlu karşılarken, Arap Birliği Genel Sekreteri de, Türk-Arap dostluğu önemini altını çizen açıklamalar yapmıştır.

Bununla birlikte 1947'de Filistin konusu⁴⁴ Birleşmiş Milletlere getirildiğinde, Türkiye Arap devletleriyle birlikte davranmış ve 30 Kasım 1947'de Filistin'in taksimi aleyhine oy kullanmıştır. Gerek ABD'nin gerekse SSCB'nin Filistin'in taksimi yönünde oy kullandıkları 181 No'lu BM kararına Türkiye'nin aleyhte oy vermesi, bozulmaya başlayan ilişkilere rağmen Araplar tarafından son derece olumlu karşılanmış ve bu olumlu hava, Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El Kuvvetli tarafından Ankara'ya gönderilen teşekkür mesajıyla ifade edilmiştir.

1956 Süveyş Buhranı devam ederken, Suriye'nin hızla Sovyetler Birliği'ne yakınlaştığı göze çarpmıştır. Ordu kademelerinde önemli tasfiyelere girişilmiş, Genelkurmay Başkanlığına General Nizamettin yerine "komünist eğilimli" Albay Afif Bızri getirilmiştir. Nasır yanlısı Arap milliyetçileri ve Sovyetler Birliği'ne yakın solcular ülkede yönetime hakim olmuştur. Batının müttefiki olan Türkiye'nin hemen güneyinde böyle bir "batı aleyhtarı gelişme", Türkiye ile Suriye arasında yaşanacak yeni bir buhranın habercisi olmuştur.⁴⁵

Süveyş Krizi sırasında Sovyetler Birliği'nin Mısır yanlısı tutumu ve Batılı ülkelerin gittikçe artan ölçüde İsrail yanlısı tutumları bir araya gelince, başta Mısır ve Suriye olmak üzere, Ortadoğu'daki Batı karşıtı ülkeler Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Süveyş Krizi'nden sonra, Türkiye'nin bölgedeki rolü farklılaşmaya başlamıştır. Her ne kadar Türkiye, Bağdat Paktı'na hâlâ büyük bir önem

---

⁴⁴ 1947 yılı başlarında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda bir "Filistin Özel Komisyonu" oluşturuldu ve Komisyon, Filistin'in geleceği hakkında biri esas, diğeri tali iki plan hazırladı. Ana plan; manda rejiminin sona ermesini, Filistin'in bir Arap, bir Yahudi devleti kurulacak şekilde bölünmesini ve Kudüs şehrinin de Birleşmiş Milletler gözetimi altında, bağımsız, uluslararası özel bir statüye bağlanmasını, Arap ve Yahudi devletleri arasında ekonomik işbirliği yolu ile de bağlantı kurulmasını öngörmüştü. Tali plan ise, aynı şekilde manda rejimine son verilmesini, merkezi Kudüs olmak üzere bir Arap ve bir Yahudi federe devletinden ibaret federasyon teşkilini tavsiye etmiştir.

⁴⁵ Ahmet Emin Dağ, "**Bilad-ı Sam'ın Hazin Öyküsü**", İnsani Yardım Kuruluşu için hazırlanmış kitap.

atfetse ve paktı sürdürme konusunda hâlâ etkin bir rol üstlenmişse de, artık hükümetin tek kaygısı paktı güçlendirmek olmamıştır. Türkiye Süveyş Krizi'nden sonra bölgede daha müdahaleci bir rol üstlenmiş ve Ortadoğu'daki Sovyet yayılmasına karşı mücadelesini sadece pakta olan desteğiyle sınırlı bırakmamıştır. Bölgede Sovyetlerin üstünlüğü ele geçireceği hissedilen hemen her yerde, onlara karşı mücadele etmeye başlamıştır.⁴⁶

Soğuk Savaşın etkisiyle Türk Hükümetinin daha önceki yıllara oranla bölgede daha kapsamlı ve tepkisel politika izlemeye başlaması, iki ülke arasındaki huzursuzlukların artmasına neden olmuştur. Sonunda iki ülke arasındaki bu politika farklılığı, 1957 Ekim'inde bir krize dönüşmüştür.

Suriye Buhranı, Türk kamuoyunun dikkatlerini kötüleşen ekonomik sorunlardan uzaklaştırarak dış politika sorunlarına çekmiştir. Ayrıca, 1955'den beri Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımları azaltan ve koşula bağlayan Washington yönetimine, Ortadoğu'daki durumun giderek bozulduğunu ve Türkiye'nin bölgede oynadığı rolün önemini yeniden hatırlatmıştır. Ancak Suriye Buhranı, Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere diğer Arap devletleriyle ilişkisinin daha da bozulmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra, Suriye ve Türkiye birbirlerini daha yakından izlemeye ve birbirlerine karşı daha kuşkucu ve güvensizlik içinde bakmaya başlamışlardır.

Bazı istisnai dönemler haricinde iki ülke arasında problemlerin olduğu ve konjonktürel yakınlaşmalar dışında bazı yapısal sorunların, bu ilişki sürecinin olumsuz gelişmesinde rol oynadığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılarak iki kutuplu dönemin sona erdiği 1990 yılına kadarki zaman içinde genel olarak iki ülkenin birbirlerine kuşkuyla ve birçok zaman da düşmanca tavırlarla yaklaştıkları görülmektedir. Bu dönem içinde istisna oluşturan birkaç süreç bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hüsnü Zaim'in 1949'da Suriye'de iktidara gelmesi sonrasında yaşanmıştır. Zaim o dönemde ülkesinin bağımsızlığının korunması ve kendi yönetiminin istikrarı açısından Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasının önemine inanmış ve bu doğrultuda Türkiye'ye karşı yakın politikalar takip etmiştir. İkinci dönem ise, 1954–

---

⁴⁶ Ayşegül Sever, “Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye (1945-1958)”, Boyut kitapları, İstanbul, 1997, s.185.

1955 yılları arasında, Suriye’de Halk Partisi’nin iktidara geldiği sırada yaşanmıştır. Bu parti de o dönemde Batı kampı içerisinde yer almayı savunan bir düşünceye sahip olmuş ve dolayısıyla Irak’la ve Türkiye’yle iyi ilişkiler kurma gerekliliğine inanmıştır. Son yaklaşma dönemi ise 1960’lı yılların ortalarında Türkiye’nin Ortadoğu ve Arap ülkelerine yönelik yaklaşma politikası çerçevesinde Suriye ile de yakınlaştığı dönemdir. Ancak bütün bu konjonktürel süreçlerde bile ilişki tam potansiyeline ulaşamamıştır.

BÖLÜM-III
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ ve SU SORUNU

3.1. 1990-2000 Yılları Arası İlişkiler

1990'lı yıllar, İsrail ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin daha da gelişerek ticari ve siyasi alana yayıldığı dönemdir. İsrail ile ilişkiler hiç kuşkusuz pürüzsüz bir şekilde gelişmemiştir. Özellikle Filistin Sorunu nedeniyle zaman zaman Türkiye, İsrail'e bazı tavırlar almıştır. Bu tavırlardan biri 1992 yılında İsrail'in 12 Filistinliyi sınır dışı etmesi üzerine yaşanmış ve Türkiye, İsrail'in bu hareketini kınadığı gibi, "İsrail'in Barış Süreci'ni aksatacak davranışlardan kaçınmasını" da istemiştir. Keza, Temmuz 1993'te, İsrail'in "Hesap Sorma Harekatı" ile Güney Lübnan'ı bombalaması üzerine, Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in planlı resmi İsrail ziyareti ertelenmiştir.⁴⁷

Körfez Savaşının ardından, ABD ve Batı ittifakına yaklaşan bölgedeki Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirme düşüncesindeki Türkiye, yeni bir hamle daha başlatmıştır. Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemuçin 12 Şubat 1991'de Suriye, Mısır ve S. Arabistan'ı kapsayan yedi günlük bir resmi geziye çıkmıştır. Ziyaretin ilk durağı Suriye'de Devlet Başkanı Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El Sara ile görüşmeler yapan Alptemuçin, bu ziyaretinde üç önemli konuyu ele almıştır. Bunlar; Irak'ın durumu, bölgesel suların ortak kullanımı ve sınır güvenliğine ilişkin hususlardır. Bu üç konudan ilki, yani Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda Türkiye ve Suriye tam bir uzlaşma içerisindedir. Savaş sonrasında bölgedeki coğrafyada herhangi bir değişiklik olmasını arzulamayan her iki ülke de, Irak'ın gelecekteki yönetiminin Irak halkı tarafından belirlenmesi gerektiği yönünde düşünmektedir. Bu konuda yapılan ortak açıklamanın yanında, aynı konudaki temasların sıklaştırılması da kararlaştırılmıştır. Sınır güvenliği konusunda da Suriye, Türkiye'ye güven veren açıklamalarda bulunmuştur. Suriyeli yetkililer Kurtcebe Alptemuçin'e, "Türkiye'deki

---

⁴⁷ Yılmaz Türel, "Türkiye-İsrail Yakınlaşması", İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.39.

iç istikrara önem verdiklerini, Türkiye'nin istikrarının Suriye'nin istikrarı ile yakından ilgili olduğu" mesajını vermişlerdir.⁴⁸

Üçüncü konu olan bölgesel suların paylaşımı konusunda ise taraflar uzlaşmamışlardır. Suriye, bölgesel suların kotalara göre paylaşımını isterken, Türkiye'nin yaklaşımı suyun paylaşımından çok, "ortak projeler yoluyla kullanımının en verimli şekilde kullanılması" üzerinde odaklanmaktadır.⁴⁹

Kuzey Irak'taki PKK terör örgütü kamplarına harekât yaparak bu örgütün etkisini azaltmaya çalışan Türkiye, bir taraftan da aynı maksatla Suriye ile temaslarını sıklaştırmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992'de Şam'a bir resmi ziyarette bulunmuş ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kanıtlayan aşağıdaki belgeleri Suriyeli meslektaşına vermiştir:

- PKK terör örgütü elebaşısı Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye gizli servisi tarafından korunduğuna ilişkin belgeler,
- PKK terör örgütü elemanlarının üzerlerinden çıkan Suriye kaynaklı sahte kimlikler,
- Suriye'nin SAM-7 füzeleriyle koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerlerine ait bilgiler,
- PKK terör örgütü elemanlarıyla birlikte ölü olarak ele geçen Suriyelilerin resimleri ve kimlikleri,
- PKK'nın terör eylemleri sırasında yakalanan, örgüt mensubu 25 Suriye vatandaşının ifadeleri.

Özeti yukarıda sunulan belgeleri Suriyeli meslektaşına gösteren İsmet Sezgin "Suriye'nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarla üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmesini" talep etmiştir. Suriyeli yetkililer ise, Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olmadığını, ancak Bekaa'da olabileceğini belirterek, Bekaa Vadisi'nde denetim yetkisinin sadece gruplar arasında barışı sağlamakla sınırlı olduğunu, 1987 Protokolü'ne bağlı kaldıklarını ifadeyle, "800 km.lik Suriye-Türkiye sınırının denetlenmesinin çok

---

⁴⁸ Yavuz, **a.g.e.**, s.410.

⁴⁹ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, Editör: Baskın Oran, "**Türk Dış Politikası**", İletişim Yayınları, 2002, Cilt II, s.554-555.

zor olduğunu ve sızmaların tamamen engellenemediği" şeklindeki söylemi tekrarlamışlardır. Görüşmeler sonunda 17 Nisan 1992'de iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Bu protokole göre, her iki ülke terörizme karşı işbirliği yapılacağını ve bu maksatla da yasaklı olan terör örgütü üyelerinin ikametine, örgütlenmesine, eğitim ve propaganda yapmasına izin vermeyeceklerini, yasaklanmış örgütlerle ilgili bilgileri karşılıklı olarak bildireceklerini, sınırlarda silahlı olayların önlenmesi konusunda işbirliği yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Gerçekten de bu protokolün imzalanmasından sonra, Suriye, Bekaa Vadisi'ndeki DEV-SOL örgütüne ait kampları hemen, PKK'ya ait, Mahzun Korkmaz adını verdikleri bir Kampı da aynı yılın sonbaharında kapatmıştır. Suriye'nin bu hareketine karşılık Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin de 3 Ağustos 1992'de Suriye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş, Devlet başkanı Hafız Esad ve Suriyeli meslektaşı Faruk El Sara ile görüşerek. "Şayet Suriye Nisan 1992'de imzalanan güvenlik anlaşmasına bağlı kalırsa, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde kendisine düşen tüm sorumluluklarını ve verdiği sözleri yerine getireceğini" açıkça ifade etmiştir. Bu ifadelerle bir bakıma Türkiye, bölgesel suların paylaşımı konusunda rahatsızlık hissedenden Suriye'nin, bunun karşılığında misilleme olarak PKK terör örgütüne destek vermiş olduğunu açıkça dile getirmiş olmaktadır.⁵⁰

Eylül 1992 ayı içerisinde Suriye, Irak ve Türkiye'nin "Sınır aşan sular" konusundaki teknik heyetleri Şam'da bir araya gelmiştir. Fırat ve Dicle'nin iklim koşulları, hidrolojik potansiyeli, Fırat üzerinde kurulan barajlar hakkında bilgiler masaya yatırılarak tartışılmıştır. Üç ülkenin de, söz konusu iki nehrin sularından adil ve tarafları memnun edebilecek şekilde paylaşımını öngören projeler ve öneriler değerlendirilmiştir. Bu toplantıda Türk tarafı, "Hükümet'in görüşünü almadan karar alınamayacağını" ifade ettiğinden o tarihte bir anlaşma imzalanmamıştır. Takiben, Kasım 1992 ayı içerisinde Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Suriye'yi "suya karşılık terörü kullanmakla" suçlayarak, "Türkiye'nin terör sorununu tek başına çözebileceğini ama, Suriye'nin su sorununu tek başına çözemeyeceğini, Suriye'nin bu konuda daha duyarlı olması gerektiğini" ifade eden bir açıklamada bulunmuştur. Benzer ifadeleri dönemin Türk Başbakanı Süleyman Demirel de sarf etmiş, Suriye'den de bu beyanatlara tepkiler yükselmiştir. Suriyeli yetkililer; "uluslararası hukuka ve meşruiyete aykırı

---

⁵⁰ Yavuz, a.g.e., s.412.

olarak doğal kaynaklar üzerinde egemenlikten söz etmenin mümkün olmadığını" belirttikten sonra, "Türkiye tarafından yapılan açıklamaların Türkiye'nin amaçları, zamanlamaları ve projeleri hakkında kuşkularda yarattığını ve bu kuşkuşuların sadece Suriye'de değil, tüm Arap dünyasında yankı bulduğunu" açıklamışlardır. Bir ay sonra, Aralık 1992'de Şam'dan yapılan açıklamalar daha da sertleşmiştir. Bu açıklamalarında Şam, Türkiye'yi; "anlaşmaya yanaşmamakta, uluslararası hukuku ihlal etmekte, hakları gasp etmek ve kötüye kullanmak, ilişkileri geliştirmede isteksiz davranmakla" suçlamıştır. Suriye bu kadarla da yetinmeyerek konuyu "Arap Birliği"ne götürerek Arap ülkelerinden bu konuda Türkiye'ye baskı yapmalarını da istemiştir. Suriye-Türkiye gerginliği arttıkça, bu kez de Hatay konusu Suriye tarafından tekrar gözler önüne getirilmeye çalışılmıştır. 1992 yılının son çeyreğinde Suriye ile Türkiye'nin en iyi anlaşabildiği konu muhtemelen Kuzey Irak'la ilgili gelişmelerdir. Daha doğrusu, o dönemde kaynağı Batı çıkışlı olan, Kuzey Irak'ta yeni bir Kürt devleti kurulacağına ilişkin spekülasyon söylentiler karşısında iki ülke de tıpkı İran gibi tedirgin olmuştur. Suriye ile bir taraftan yukarıda açıklanan sorunlar yaşanırken, Irak'ın geleceği konusunda İranlı meslektaşları da dahil iki ülke Dışişleri Bakanı Kasım 1992 ayı içerisinde Ankara'da bir araya gelmiş ve "Bölgede bir Kürt devletinin oluşmasına izin vermeyeceklerini" vurgulayarak, Batı'nın olası bir Kürt devleti kurma girişimine karşı bölgesel bir ittifakın oluştuğunu göstermeye çalışmışlardır.⁵¹

Suriye ile aslında gergin sayılacak bir ortamda yaşanan gelişmelere rağmen Türkiye, Kuzey Irak'la ilgili ortak endişe nedeniyle Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesmemeye özen göstermiştir. Zira Türkiye, ABD'nin Ortadoğu ile ilgili politikalarından iyice endişe etmeye başlamıştır. Bu endişelerinden birini de 1993 yılında ABD'nin Irak saldırısı sırasında yaşayan Türkiye'nin Başbakanı Süleyman Demirel, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile görüşmek üzere Şam'a gitmiş ve görüşmeden sonra da; "Irak'taki sivillere zarar verecek olaylara karşı olduklarını" ortaklaşa açıklamışlardır.⁵² Suriye'nin 1993'te PKK'ya olan desteğinde, 1993 yılı ilk yarısında PKK'nın sözde ateşkes uygulaması nedeniyle azalmıştır. Suriye-Türkiye

---

⁵¹ Yavuz, a.g.e., s.413.

⁵² Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri; Türkiye ve Ortadoğu- Tarih, Kimlik, Güvenlik", Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.193.

uzlaşmasının meyvelerinden biri de Mart 1993 yılı başlarında DEV-SOL teröristlerinin yakalanmasında ihtiyaç duyulan bilgilerin Suriye istihbarat ajanslarından iletilmesiyle alınmıştır. Hatta Suriye, Lübnan'daki DEV-SOL kampının kapatılmasına da vesile olmuştur.

Kasım 1993 ayı içerisinde Suriye Başbakanı, "Fırat sularının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamadığını" ileri sürerek, Irak ve Türkiye başbakanları ile birlikte yapılacak su konusundaki toplantıya katılmamıştır. Su konusunda yaşanan bu olumsuz gelişmeye karşılık, aynı ay içerisinde Türkiye ve Suriye arasında yeni bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. "Güvenlik Konularında Ortak Memorandum" başlığını taşıyan bu belge ile Suriye ilk kez, "PKK'yı terörist bir örgüt" olarak nitelendirmiştir.⁵³

Suriye'nin paylaşılamayan sınır aşan sular karşılığında PKK terörünü desteklemesi üzerine Türkiye de, Suriye'nin bir numaralı hasımı durumundaki İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. Türk Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü üzerine, 21 Nisan 1993'te cenaze töreninde İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres ile yeni kurulan Tansu Çiller Hükümeti'nin diyalogu da başlatılmıştır. Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 14 Kasım 1993'te İsrail'i ziyaret eden ilk Türk Dışişleri Bakanı olurken, meslektaşı Peres'le bir dizi de anlaşmalara imza atmıştır. Tüm bu iyi ilişkilere 14-17 Ocak 1994 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan İsrail Devlet Başkanı Ezer Weizmann'ın gezisi de eklenmiştir. Bu ziyaret hem Weizmann'ın ilk yurt dışı resmi ziyareti olduğu gibi, hem de bir İsrail Devlet Başkanı'nın ilk Türkiye ziyareti olması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu ziyareti 10-12 Nisan 1994 tarihleri arasında İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres'in Türkiye ziyareti izlemiştir. Görüşmelerde Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin bölgesel çerçevede geliştirilmesi kararlaştırılmış ve özellikle ekonomik alandaki işbirliği konularına ağırlık verilmesi üzerinde durulmuştur.

Türkiye'nin İsrail ile Tansu Çiller'in başbakanlığı döneminde geliştirmiş olduğu ilişkiler Suriye tarafından tepkilere neden olmuştur. Hele de İsrail'den "vaat edilmiş

---

⁵³ Fırat, a.g.e., Cilt II, s.558.

topraklar" diye söz edilmesi, Türk dostu Araplar da dahil Ortadoğu'daki Müslüman ve Arap milletlerini Türkiye'nin karşısına almaya yetmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin İsrail ile başlatmış olduğu diplomatik ilişkilerin ekonomik ve siyasi alana sıçramasında, hiç kuşkusuz Ortadoğu Barış Süreci'nde alınan olumlu gelişmelerin payı önemlidir. Bu görüşmeler sayesinde İsrail ile Filistin arasındaki gerilim azaldıkça, Türkiye de İsrail'le ilişkilerini daha rahat geliştirebilmiştir.⁵⁴

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Birol Akgün'e göre; "Türkiye-İsrail ilişkileri, Batı-Türkiye ilişkilerinin yansımasıdır. İsrail'in yaşaması ve güvenliği ABD ve Avrupa ülkelerinin garantisi altındadır. Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkedir. Türkiye-İsrail ve Türkiye-Arap ülkeleri ilişkileri birbirinin alternatifi olarak görülmüştür. Soğuk Savaş boyunca Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini ideolojik yaklaşmayarak ulusal çıkar temeline oturtmuştur. Tansu Çiller yukarıdaki yaptığı açıklamada "vaat edilmiş topraklar" deyimini, bu kavramın içeriğinin ve tarihsel derinliğinin farkında olmadan kullanmıştır. Amacı, Suriye ve PKK terör örgütüne karşı Türkiye-İsrail ilişkilerini geliştirmektir."⁵⁵

Kasım 1993 ayında su konusundaki toplantıya katılmayan Suriye, 5 Şubat 1994 tarihli aynı konudaki toplantıya bu kez katılmıştır. Bu toplantıda Suriye, "Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını, söz konusu terör örgütü elebaşısı Öcalan'ın Şam'da olmadığını ve Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceğini" belirttikten sonra, Türkiye'den su konusunda ikili görüşme talebinde bulunmuştur. Buna karşılık Türkiye, "Suriye ile terör sorununun da çözüleceği bir işbirliği ortamı olmadığı sürece su konusunda bir anlaşma imzalamanın mümkün olmadığını" bildirerek, Suriye'nin isteğini geri çevirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler hemen hiçbir iyileşme kaydetmeden devam ederken, ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurma çabaları 23 Temmuz 1994'te gerçekleşen "Paris Toplantısı" ile açıkça görülmeye başlanmıştır. Bu toplantıda varılan anlaşmada ne Türkiye'nin kaygılarına yer verilmiş, ne Irak'ın toprak bütünlüğü dikkate alınmış, ne de Kuzey Irak'taki Türkmenlerin ve Arapların konumlarına yer verilmiştir. Bunun üzerine, bu toplantıdan en büyük rahatsızlığı duyan üç ülke; yani Türkiye, İran

⁵⁴ Yavuz, **a.g.e.**, s.417.

⁵⁵ Doç.Dr.Birol Akgün, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

ve Suriye'nin Dışışleri Bakanları 23 Ağustos 1994'te yapmış oldukları bir toplantının ardından "Kürt devletinin kurulmasına karşı olduklarını" açıklamışlardır.⁵⁶

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Birol Akgün'e göre; "Türkiye, Suriye ve İran'ı bir araya getiren konu, her üç ülkede de toprak bütünlüklerini tehdit eden Kürt ayrılıkçılarının var olmasıdır. Paris'teki Kürt konferansı ile Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin kendi aralarındaki ayrılıkları bitirilmiş ve ortak parlamento oluşturulmuştur. Bir nevi De facto Kürt devletinin temeli atılmıştır."⁵⁷

Türkiye'nin ABD ile Kuzey Irak konusunda yaşamakta olduğu güven bunalımı devam ederken, Suriye'nin de PPK'ya verdiği desteği çekmemiş olduğu 1995 yılı içerisinde de görülmüştür. PKK terör örgütü, Mart 1994 tarihli Suriye'deki 3 ncü Kongresi'nde alınan kararlardan, Toroslarla bağlantılı olarak Nur Dağları ve Hatay'da eyleme başlama işlemini 1995 yılı içinde hayata geçirmiştir. Hatay'da düzenlenen PKK saldırılarının failleri Suriye sınırından sızarak Türkiye'ye girdikleri tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye tarafından; Suriye'nin, yapılan güvenlik protokollerine rağmen, protokolü pek dikkate almadığı, bu nedenle de sınır denetimlerine gereken önemi vermediği şeklinde değerlendirilmiştir. Suriye'nin bu tutumu karşısında Türkiye, 1995 yılı yazında, 3 ayda bir yapılması gereken güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya almıştır. Suriye'nin konuyla ilgili görüşmelere yeniden başlanması talebine ise Türkiye iki önemli şart koşmuştur. Bunlardan ilki; PKK elebaşısı Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye iadesi, ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesidir. İkinci koşul da; Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona erdirilmesi için Türkiye-Suriye-Lübnan üçlü güvenlik ve işbirliği görüşmelerinin başlatılmasıdır. Türkiye ayrıca, su konusundaki görüşmelere katılmayı da reddetmiştir. Ardından Suriye ile Yunanistan arasında bir "Ortak Savunma Anlaşması" imzalanmış, bu anlaşma uyarınca da; muhtemel bir Türk- Yunan Çatışmasında Suriye, Yunan uçaklarına hava sahasını kullanma serbestisi verecektir. Bu durum Türkiye'yi son derece rahatsız etmeye yetmiştir. Diğer taraftan, Ortadoğu Barış Süreci görüşmeleri sırasında İsrail'le Suriye ilişkilerinin düzelebileceği ihtimali de, Suriye-Yunanistan Ortak Savunma Anlaşması kapsamında düşünüldüğünde,

⁵⁶ Fırat, a.g.e., Cilt II, s.558-559.

⁵⁷ Doç.Dr.Birol Akgün, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

Türkiye'nin endişelerini artırmıştır. PKK terör örgütüne de destek verdiği bilinen ülkelere karşı daha atak bir politika izleme noktasına gelmiş olan Türkiye için, bu son yaşanan gelişmeler onu biraz daha İsrail'e yakınlaştırmıştır.⁵⁸

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Birol Akgün'e göre; "Ülkeler uluslararası ilişkilerin temelinde öncelikle kendi güvenliklerini koruyan politika izlemelidir. Suriye-Yunanistan yakınlaşması, Türkiye İsrail arasındaki işbirliğine karşı Suriye'nin bir cevabi politikası olarak algılanmalıdır."⁵⁹

1995 yılı Aralık ayında gerçekleşen ikinci olay ise, Suriye'nin su sorununu uluslar arası platforma taşımasıdır. Suriye, Aralık 1995 ayı içinde konuyu Arap ülkelerinin gündemine sokmuştur. Suudi Arabistan ve Mısır dahil sekiz ülkenin desteğini alan Suriye, Türkiye'ye bir nota göndermiştir. Bu notada; su görüşmelerinin derhal başlaması talep edilerek, Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerindeki baraj inşaatlarından büyük zarar gördüğünü, bu faaliyetler sonucunda Suriye'ye bırakılan suların kirlendiğini ve bunun uluslar arası hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu notanın ardından, "Körfez İşbirliği Konseyi" üyesi ülkelerden Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır Şam'da bir toplantıda buluşarak, adına "Şam Deklarasyonu" adı verilen bir bildiri yayınlamışlardır. Fırat Nehri sularının paylaşımı konusunda adil bir paylaşımı öngören bu bildiri de, GAP'ın bir parçası olarak Fırat üzerinde Birecik Barajı'nın kurulması da eleştirilmiştir. Hükümet ortağı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı olan Baykal bu eleştirileri reddederek, "Suriye'nin, terörist bir örgütün karargâhı olmaya devam ettiği müddetçe Fırat'ın sularında bir artış beklememesi gerektiğini" ifade etmiştir.⁶⁰

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Birol Akgün'e göre; "Suriye bu girişimlerin sonucunda kısmen başarılı olmuştur. İsrail, Arapların ortak düşmanıdır. Arapları İsrail dışında birleştiren bir ülke yoktur. Bu kadar ülkenin bir araya gelip Türkiye'ye deklarasyon yayınlaması ancak

---

⁵⁸ Altunışık, **a.g.e.**, s.197-198.

⁵⁹ Doç.Dr.Birol Akgün, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

⁶⁰ Fırat, **a.g.e.**, Cilt II, s.559.

Suriye'nin İsrail kozunu kullanması ile olmuştur. Bu konunun su sorunu konusunda Suriye'ye bir faydası olmamıştır.”⁶¹

Suriye'nin su konusundaki Türkiye'den oldukça farklı tutumu ve bu tutumdan hareketle PKK'ya verdiği desteğin sürmesi, öte yandan Ortadoğu Barış Süreci sırasında "Sınır Aşan Sular" konusunun İsrail ve ABD tarafından da Türkiye'yi rahatsız edecek ölçüde gündeme getirilme emareleri, İsrail'in Suriye ile barış yapması halinde Suriye'nin Türkiye'ye odaklanarak, tamamen Türkiye aleyhtarı bir çizgiye yönelebileceği gibi endişelerle, Türkiye yeni Ortadoğu politikasını iki ayrı yöntemle izlemeye başlamıştır. PKK terör örgütü elebaşısına ve örgüt elemanlarına yardımından dolayı Suriye'ye karşı sert bir politika izlerken, Suriye'nin güneyinde ve Suriye'nin bir numaralı hasmı pozisyonundaki İsrail'le evvelce başlatılan ilişkileri daha da geliştirmiştir. Böylece ABD'deki Yahudi Lobisi'nin de siyasi desteğinin kazanılması düşünülmüştür. Bu düşünceler içerisinde Türkiye, İsrail ile savunma alanındaki ilişkilerini de geliştirmiştir. 23 Şubat 1996'da imzalanan ve imzadan üç ay sonra kamuoyuna açıklanan "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması", iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur.⁶²

Bu arada Suriye-PKK bağlantısı ve PKK elebaşısı Abdullah Öcalan'ın Suriye'de ikamet ettiği, ABD Dışişleri Bakanlığı'na bağlı "Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi"nin 1995 tarihli raporunda da belirtilmiştir. PKK terör örgütünün 8-25 Ocak 1995 tarihleri arasında Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği 5 nci kongresinde siyasi alana ağırlık verilen kararlar alınmıştır. Bu siyasi kararlardan biri de Suriye'de bir "Kürt Parlamentosu" kurulmasıdır. Böylelikle PKK'nın sesi uluslar arası platformda daha iyi duyurulabilecek, silahlı eylemler siyasi eylemlerle desteklenebilecek, uluslar arası kamuoyunun Türkiye üzerinde daha fazla baskı kurması sağlanabilecektir.⁶³

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gelişmenin İsrail tarafından nasıl algılandığına ilişkin bir açıklama, Nisan 1997 ayı içinde İsrail Savunma Bakanı Yitzak Mordichai

---

⁶¹ Doç.Dr.Birol Akgün, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

⁶² Yavuz, **a.g.e.**, s.422.

⁶³ Atilla Şehirli, **"PKK'nın Kongre ve Konferansları ile Uyguladığı strateji ve Taktikler 1978-1999"**, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2000, s.815.

tarafından dile getirilmiştir. Mordichai bir söyleşi sırasında işbirliğinin kapsamını sınırlayarak, İsrail-Türkiye arasındaki Savunma İşbirliğinin bir ittifaktan daha çok, sağlam güvenlik işbirliği ve siyasi ilişkiler olarak tanımlanması gerektiği üzerinde durmuş ve şöyle söylemiştir⁶⁴ : “İttifak üçüncü bir ülkeye karşı değildir. Aramızda saldırı karşısında topraklarımızı kullanmak ya da savunmak gibi bir anlaşma yoktur. Ama İran, Irak ya da Suriye gibi bir ülke gücünü Türkiye aleyhinde kullanmak isterse, karşısında birleşik bir güç olduğunu bilecektir. Eğer bölgede istenmeyen bir şey olursa, şu anki ilişki sayesinde, örneğin koordinasyon, ortak çalışma uyumu, ortak eğitim ve tatbikatlar ışığında politikacılar doğru zamanda doğru karar verebilir. Anlaşma bunu zorunlu kılıyor demiyorum ama, isterlerse hükümetlerimiz kısa zamanda böyle bir karar alma yeteneğine sahiptirler. Çünkü, iki ülke ve silahlı kuvvetleri birbirini iyi tanımaktadır. Eğer Türkiye bir konuda İsrail'in desteğini isterse, İsrail kısa zamanda bu desteği verme kararını alabilir. Ama asıl çabamız güç kullanmak değil, caydırıcı rol oynayabilecek ortak güç yaratmaktır.”

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Birol Akgün'e göre; “İsrail'in Türkiye lehine yaptığı açıklamaların kendi başına bir anlamı yoktur. Böyle bir açıklama Arap Ülkelerini provoke etmiştir. Bu, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dengeli politikasını değiştirmeye yetmez. Türkiye Arap Ülkelerine karşı düşmanca olmayan tarafsız bir politika izlemiştir. Türkiye'nin İsrail ile askeri ittifak ilişkisi Arap Ülkelerine daha iyi anlatılmalıdır. Arap Ülkeleri tarafından PKK tehdidi çok iyi bilinmemektedir. Suriye kendisinin Türkiye aleyhine PKK'ya verdiği desteği gizlemek için, Türkiye-İsrail ilişkilerini kullanmıştır.”⁶⁵

İsrail'in yukarıda açıklanan yaklaşımına karşılık, 1996 yılı içinde de Suriye'nin PKK terör örgütüne desteği devam etmiştir. Zira, PKK terör örgütü 1-15 Mayıs 1996 tarihleri arasında Şam yakınlarındaki bir PKK kampında 4 ncü konferansını yapmıştır. Türkiye'de kentlerin hedef alınacağı ve intihar eylemlerinin yapılmasının kararlaştırılmış olduğu, bu 15 gün süreyle terör örgütünün en üst düzey elebaşlarının katıldığı konferanstan Suriye'nin haberdar olmadığını söylemek, Suriye'deki en zayıf

---

⁶⁴ Gencer Özcan, “50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri; Çağdaş Türk Diplomasisi”, TTK, Ankara, 1999, s.548.

⁶⁵ Doç.Dr.Birol Akgün, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

yönetimler için dahi mümkün değildir. Bunun anlamı, Türkiye'ye karşı PKK'yı açıkça desteklemek, onun Türkiye'ye zarar verme misyonunu ya da taşeronluğunu kullanmayı sürdürmek demektir. Neticede 1996 yılı içinde Sivas, Tunceli ve Adana illerinde, " Hamas türü intihar saldırıları" adı verilen, intihar saldırıları PKK tarafından yürürlüğe konmuştur.⁶⁶

Türkiye, Refah-Yol Hükümeti döneminde, İran, Irak ve Suriye ile bir terör zirvesi toplantısı yapmak istemiş, ancak Irak bu çağrıya, "Suriye ile masaya oturamayacağını" söyleyerek karşı çıkmıştır. Keza, Refah-Yol Hükümeti döneminde PKK terörüne karşı izlenen politikalarda önemli bir değişiklik yapılmamış, ancak Irak ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a yapabileceği muhtemel "sıcak takip" hareketi konusundaki anlaşmanın yenilenmesi ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Kuzey Irak'ta KDP ve KYP'nin Türkiye ile birlikte sürdürdüğü bir "Ankara Süreci" başlamıştır. Öte yandan ABD ise, Kuzey Irak'ta kendi inisiyatifi dışındaki gelişmelerden rahatsızlık duymuştur. Türkiye KDP lideri Mesut Barzani'nin Irak'taki Saddam yönetimine yaklaşmasını desteklerken, ABD ise KDP-KYP koalisyonunun Saddam Hüseyin'e karşı direnişi sürdürmesinden yanadır. Bu gelişme sürecinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 10 Aralık 1996'da Kerkük-Yumurtalık boru hattının tekrar işletilebileceğini bildirmiştir.⁶⁷

Türk güvenlik kuvvetlerinin etkin önlemleri ile 1997 yılı içerisinde büyük Kayıplar veren PKK terör örgütü, bu yıl içinde bir taraftan Karadeniz Bölgesi'nde cılız da olsa, sözde "Pontusçuluk, Lazcılık, Gürcücülük" faaliyetlerini kaşımaya çalışırken, bir taraftan da Alevi vatandaşların daha yoğun yaşadığı İç Anadolu Bölgesi'nde mezhep çatışmalarını içine alan, yeni bir stratejiyi yürürlüğe sokmak istemiştir. PKK'nın Karadeniz'deki faaliyet sahası özellikle Tokat-Amasya bölgelerinde ve DHKP/C yasadışı örgütü ile müştereken üslenme olurken, ayrıca 1996'da başlamış olan keşif faaliyetlerinden de eyleme geçiş şekline dönmüştür. Akdeniz Bölgesi'nde de gene 1996 yılında başlatmış oldukları terör eylemlerini daha Batı'ya kaydırmıştır.⁶⁸ Özellikle de Suriye hududundan giriş yaptığı ve Suriye tarafından desteklendiği bildirilen, Amanos

---

⁶⁶ Şehirli, a.g.e., s.817-818.

⁶⁷ Fırat, a.g.e., Cilt II, s.563.

⁶⁸ Şehirli, a.g.e., s.820-821.

Dağlarındaki bir avuç PKK'lı terörist, bu bölgede beklenmedik anda gerçekleştirdikleri pusularla sadece Türk güvenlik kuvvetlerini değil, yöre halkını hedef almıştır. Nur Dağları ya da Amanos Dağları olarak bilinen bu ormanlık arazide kış koşullarında da barınma imkânı bulan terör örgütünün eylemleri, özellikle dağların güney eteklerinde bulunan Dört Yol ve civarında yoğunlaşmıştır. PKK'nın Akdeniz'e kadar inmesine neden olan bu gelişmeler karşısında, 15 Ağustos 1997'de Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, komşu ülkelerin PKK terör örgütüne olan desteğinden yakınmış ve konuşmasının bir bölümünde özellikle Suriye'yi işaret ederek; "Suriye, Türkiye'ye artık resmen hasım durumundadır. Suriye yıllardan beri PKK'ya ev sahipliği yapmaktadır. ..." ifadesiyle Suriye konusundaki yakınmasını dile getirmiştir.⁶⁹ 1998 yılının hemen başlarında, Ocak ayı içerisinde İsrail açıklarında Türkiye, ABD ve İsrail'in katılımıyla "Reliant Mermaid" adıyla sadece denizde arama-kurtarma maksatlı bir tatbikat icra edilmiştir. Her üç ülkenin bir arada ve Akdeniz'de yapmış olduğu bu tatbikat kısa süreli olmakla birlikte, ABD'nin Türkiye'ye yakınlığını vurgulayan önemli bir mesaj olarak algılanmıştır.⁷⁰ Bu tatbikat nedeniyle başta Suriye ve Mısır olmak üzere, bazı Arap ülkeleri kaygılarını tekrar dile getirmişlerdir. PKK terör örgütü, gene elebaşısı Öcalan'ın başkanlığında olmak üzere Beşinci Konferansını 15-25 Mart 1998 tarihleri arasında Suriye'de yapmıştır. TSK'nın Nisan 1998 ayı içerisinde yoğunlaşan PKK'ya karşı mücadelesi sonunda, Kuzey Irak'a adına "Yarasa Operasyonu" denilen bir askeri hareket düzenleyerek helikopterlerle inen Türk Özel Kuvvetleri'ne bağlı timler tarafından PKK'nın iki numaralı ismi, "Parmaksız" kod adlı Şemdin Sakık, yanındaki iki kardeşi ve adamlarıyla birlikte yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmiştir. Şemdin Sakık, yapılan sorgulamasında PKK terör örgütü hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. Onun bu tutumu PKK'nın propaganda vasıtalarında, "'aslında T.C.'nin ajanı" şeklindeki yakıştırmalarla yayınlanmıştır.

1998 yılına gelindiğinde Suriye'nin o yıla gelinceye kadar; Abu Nîdal, Filistin'in Özgürlüğü için Halk Cephesi, Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe, Halk Mücahitleri Cephesi, El Saika, Filistin İslami Cihad, Hamas, PKK, Ermenistan'ın Özgürlüğü İçin Gizli Ermeni Ordusu, Kızıl Ordu vb. terör örgütlerine destek vermiş oldukları ortaya çıkmıştır.

---

⁶⁹ Milliyet 28 Ağustos 1997. 10.40

⁷⁰ Altunışık, a.g.e., s.205.

Türkiye'nin Şemdin Sakık'ı yakalamasında iki önemli faktör daha mevcuttur. Bunlardan ilki, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta KDP ile ilişkilerini düzelterek gereken istihbarat yardımını almasıdır. İkincisi de, PKK elebaşları içerisinde liderlik kavgasının neden olduğu çözülmedir. Türkiye'nin KDP'ye yaklaşması Suriye ve Irak'ta kaygıyla karşılanmış, hatta sorunlu olan bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Türkiye, Suriye'nin endişelerini hafifletmek için ilk adımı atarak, 2 Temmuz 1998'de kamuoyunda "İyi Komşuluk Forumu" adıyla bilinen bir belgeyi Suriye'ye iletmiştir. Bu belgede Türkiye 10 ilke sıralamıştır. Bu 10 ilkenin kabulü ve uygulanması halinde Türkiye'nin Suriye ile barışçı yollardan iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilebileceği belirtilmiştir. İki ülke arasında ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilebilmesi için uyulması öngörülen ilkeler özetle şunlardır :

- Sınırların değişmezliği,
- Sorunların barışçı yollardan çözümü,
- Terörle mücadelede işbirliği,
- İnsan haklarına saygı,
- İç işlerine karışmama,
- Kuvvet kullanmama,
- Uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü taahhüt etme,
- Terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanılmasına izin vermeme,
- Uyuşmazlıklara ve yanlış anlamalara yol vermemek için birbirlerine zarar verici faaliyetlerde bulunmama.

Suriye yukarıda özetlenen ilkelere uymak bir yana, Ağustos 1998'de Petrol Bakanı'nı Irak'a yollamış, iki ülke varılan anlaşma ile, 1982 yılında İran-İrak Savaşı sırasında kapatılmış olan Kerkük-Banyas petrol Boru hattının yeniden açılması kararını açıklamıştır. Bu karar o sırada Türkiye-İsrail yakınlaşmasına bir misilleme olarak algılanmıştır. Bundan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Aynı tarihlerde ABD'nin ısrarları sonucunda dört yıldır birbirinden uzak duran Kuzey Irak'taki KDP ve KYP yetkilileri bir araya gelmiş, Türkiye'nin politikalarından çok

farklı bir şekilde ve ABD'nin isteği doğrultusunda Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurma çalışmaları sürmüştür.⁷¹

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Birol Akgün'e göre; "İsrail ile Türkiye'nin yaptığı anlaşmadan sonra Suriye her harekette kuşatılma hissetmiştir. Bu kuşatmayı yarmak için Türkiye ve İsrail'e karşı her platformu ve aracı kullanmıştır. Bu tehdit algılama süreci Türkiye'nin 1998 sonuna doğru çatışmanın kaçınılmaz olduğunu hissettirmesine kadar sürmüştür. Türkiye'nin gösterdiği ısrarlı tutum sonucunda Suriye, Türkiye'nin düşmanlığı yerine dostluğunu kazanmıştır. Aslında bu durum Suriye'nin kaderini değiştirmiş, ikinci Irak harekâtından sonra batının Suriye'ye yapacağı bir harekâtı önlemiştir. Bu, Suriye'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve rejimini kurtarmıştır."⁷²

3.1.1. Adana Mutabakatı

Türkiye'nin birliğine ve toprak bütünlüğüne karşı Suriye tarafından bölücü terör örgütü PKK kullanılarak yürütülen örtülü savaşa son verilmesi için Türkiye'nin askeri güç kullanmayı da içeren kararlı tutumu, ilk olarak 17 Eylül 1998 günü Kara Kuvvetleri Komutanı orgeneral Atilla ATEŞ tarafından Reyhanlı/Antakya'da gündeme getirilmiştir.⁷³

Org. ATEŞ anılan konuşmasında; Suriye'nin kendi topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarına tehdit eden terörist faaliyetleri desteklemeye artık bir son vermesini, aksi halde Türkiye'nin Suriye'deki PKK unsurlarını vuracağını, Suriye'nin bunu engellemeye kalkışması halinde ise savaş ilan edeceğini belirtmiş ve bu açıklama iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanının bu açıklamasının ardından;

---

⁷¹ Fırat, **a.g.e.**, Cilt II, s.565.

⁷² Doç.Dr.Birol Akgün, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

⁷³ İbrahim Aydın, **"Adana Mutabakatı ve Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkilerinin Değerlendirilmesi"**, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2001, s.18.

Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL tarafından, 02 Ekim 1998 tarihinde;
“Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.” açıklaması yapılmış,

09 Ekim 1998 tarihinde ise;

İran, Kuveyt ve Bahreyn (Büyükelçilik düzeyinde) devlet başkanlarının kendisine gönderdikleri mesajda “diyalog yolu kapanmasın, sağduyu ile hareket edin” şeklindeki mesajlarını “Mağdur durumda olan Türkiye’dir. 30 bin Türk hayatını kaybetmiştir. Suriye bu cinayetlere destek veriyor” diyerek muhataplarını Suriye’ye sevk etmiştir.

Başbakan Mesut YILMAZ tarafından, 03 Ekim 1998 tarihinde;

“Suriye konusunda son noktayı koyduk. Asker harekete geçmek için emir bekliyor.” diyerek Suriye sınırında Türkiye’nin tatbikat yapacağını açıklamıştır.

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Doç.Dr.Şaban Çalış’a göre; “Uluslararası ilişkilerde kriz tırmandırma politikası mevcuttur. Krizin hangi ölçüğe kadar tırmandırılacağı, karşı taraftaki aktörün gücüne bağlıdır. Krizin tırmandırıldığı dönem, Suriye’nin gerek iç politikada gerekse uluslararası arenada en problemlili olduğu dönemdir. Bu dönemde Suriye, kendisini mevcut Soğuk Savaş ideolojisiyle idame ettirme şansı olmadığını görmüştür. Bu ortamda gelen Org. ATEŞ’in ve ardından Cumhurbaşkanının demeçlerinin arkasında, Suriye’nin yapabileceğinin iyi analiz edilerek, Suriye’ye müdahale edebilmenin gücü ve araçları vardır.”⁷⁴

07 Ekim 1998 tarihinde ise;

Türkiye, Mısır Devlet Başkanı MÜBAREK aracılığı ile “Apo’yu bize teslim et. Blöf yapmıyoruz. Çok ciddiyiz.” şeklindeki mesajları içeren dosyayı Suriye’ye iletmiş, Başbakan Mesut YILMAZ dosyanın MÜBAREK’e verilmesinin ardından; “Suriye

---

⁷⁴ Doç.Dr.Şaban Çalış, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

diplomatik çözüm isterse talebimizi yerine getirir. Artık adım atacak onlardır.” beyanında bulunmuştur.⁷⁵

Bu arada Mısır Devlet Başkanı Hüsnü MÜBAREK iki ülkenin bir araya gelerek görüşme önerisinde bulunmuştur.

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Doç.Dr.Şaban Çalış’a göre; “Mısır Arap dünyasında ağabey pozisyonunda olan bir ülke ve Mübarek de Türkiye’nin mesajını en iyi iletecek liderdir. Mısır’ın arabulucu olarak kullanılması, Suriye’ye karşı Arap dünyasının lideri olan bir ülkeyi yanına alma politikasıdır.”⁷⁶

Aynı gün, Başbakan TBMM’de yapmış olduğu konuşmada; “Örgütün bir çöküş içinde olduğu, bu yüzden dış destek çabalarının arttığını, toprak bütünlüğümüzün korunmasındaki kararlılığımızı, Suriye’nin tutumunda değişiklik olmadığı takdirde gerekli her türlü caydırıcı tedbirlere başvurma kararımızı kamuoyuna ve sayın milletvekillerine açıklıyorum” demiş,

13 Ekim 1998 tarihinde ise;

“İstedığımız olmazsa BM’yi ikna edip en kısa sürede gereğini yaparız” açıklamasında bulunmuştur.

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Doç.Dr.Şaban Çalış’a göre; “Türkiye terörle mücadele eden bir ülkedir. Eğer Suriye’ye müdahale etme durumu söz konusu olursa, buna meşru bir zemin aramıştır. Bunun sonucunda da uluslararası platformda destek görmüştür.”⁷⁷

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin KIVRIKOĞLU, 02 Ekim 1998 tarihinde Ankara’da; “İlan edilmemiş bir savaş hali bulunmakta olup, Suriye sabrımızı zorlamamalıdır ve sabrımız bu ülkenin uyarılarımıza uymasıyla sınırlıdır” açıklamasını yapmıştır.

⁷⁵ Dışişleri Bakanlığı, “Suriye”, Dışişleri Güncesi, Ankara, 1998, s.185.

⁷⁶ Doç.Dr.Şaban Çalış, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

⁷⁷ Doç.Dr.Şaban Çalış, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

Aynı ay içerisinde;

2 nci Ordu Komutanlığı Malatya ve 2 nci Taktik Hava Kuvvet K.lığı Diyarbakır'da yapmış olduğu açıklamalarda “Suriye'nin, terör örgütü PKK'ya destek vermek suretiyle, Türkiye'ye karşı bir savaş sürdürdüğünü belirterek, sorun diplomasi yoluyla çözülemez ise Türkiye gerekli tedbirleri alacaktır” demiştir.⁷⁸

Gazeteci Metehan Demir'e göre; “Türkiye, askeri diplomaside, diplomatik sıcak takip denilen bir konsept başlatmıştır. Hem askeri gücünün varlığını hissettirmiş, hem de diplomaside çok yönlü bir çıkış başlatmıştır. Bunlar Suriye'nin üzerinde bir mengene politikası anlamında sonuç vermeye başlamıştır. Suriye ilk önce, Öcalan bizde değil, öyle birini tanımıyoruz şeklindeki sistematik inkâr politikasını devam ettirmiştir. Fakat Türkiye adresler ve resimleri kanıt olarak Suriye'ye gösterince geri adım atmaya başlamıştır. Sonucunda Öcalan Kıbrıs Rum Kesimi üzerinden Moskova yakınındaki bir bölgeye kaçmıştır. Suriye'nin iki numaralı ismi Abdülhalim Haddam, Öcalan'ın Şam'dan nasıl gittiğini detaylarıyla kendisiyle yapılan ve şu an internette yer alan röportajda anlatmıştır.”⁷⁹

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlhan KILIÇ, 05 Ekim 1998 tarihinde Diyarbakır'da; 2 nci Taktik Hava Kuvveti K.lığındaki konuşmasında; “Türkiye Suriye ile daima iyi geçinme gayreti içerisinde. Ama kendi menfaatlerimizi korumak için verilen emirleri yerine getirecek güce sahibiz. Barıştan yanayız, Suriye yönetimiyle sorun çözülmezse, başka safhalar denenir” açıklamasını yapmıştır.

Bunların yanısıra 2 nci ordu Komutanlığınca Suriye sınırı boyunca Dynamic Mix Tatbikatını müteakip Kararlılık-2000 adı altında birlik intikalleri ve sınırda yığınaklanma hazırlıkları yapılmış 20 Ekim 1998 tarihinde 2 nci Ordu Komutanı Orgeneral Aytaç YALMAN tarafından Nusaybin'de “üst düzey komutanlarla 70 nci Mknz.P.Tug.'ında değerlendirme toplantısı yaptıkları, Diyarbakır'dan Mardin güzergahına top ve tank birliklerinin kaydırıldığı” açıklanması yapılmıştır.⁸⁰

---

⁷⁸ Aydın, a.g.e., s.20.

⁷⁹ Gazeteci Metehan Demir, **Kişisel Röportaj**, Konya, 27.07.2008.

⁸⁰ Aydın, a.g.e., s.21.

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr.Murat Çemrek'e göre; "Uluslararası ilişkilerde tehdit içeren söylemlerde ülkenin ayakları yere basmak zorundadır. Ortadoğu daha ziyade bir reel politik ile daha iyi anlaşılır. Sistemli bir şekilde yönetilen kriz tırmandırma politikası Türkiye'ye büyük bir diplomatik başarı getirmiştir." ⁸¹

3.1.1.1. Krizin Başlangıcından Sonra Suriye'nin Aldığı Tedbirler :

3.1.1.1.1. Politik Tedbirler :

Krizin başlangıcından itibaren Suriye; yayınladığı bildiri ve hareketleri ile krizi tırmandırmamaya özen göstermiştir. Suriye, bir taraftan krizi tırmandırmama yolundaki tutumunu sürdürürken, diğer taraftan da kendisine destek sağlamak amacıyla, Arap ülkelerini Türkiye'ye karşı kışkırtma çabasına girmiştir. Bu politikasını daha çok güdümündeki Lübnan eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Doç.Dr.Şaban Çalış'a göre; "Suriye, Türkiye'nin taleplerini yerine getirirken en azından elindeki kartların bir kısmını oynayarak geri çekilmiştir. Hiçbir ülke, bir diğer ülke karşısında pes etmiş izlenimini vermek istemez, bu bir psikolojik eşiktir." ⁸²

Suriye'nin Arap ülkelerini yanına çekerek Türkiye'ye karşı bir Arap cephesi oluşturma gayretlerinde;

- Krizin, Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliğinin imzalanmasından sonra ortaya çıkmasının tesadüf olmadığı,
- Türkiye-İsrail yakınlaşmasının Suriye için olduğu kadar tüm Arap alemi için de tehdit teşkil ettiği,
- Tüm Arap ülkelerince, Suriye'nin Türkiye ile arasındaki sorunlara barışçıl ve diplomatik çözüm arayan politikasının, saldırgan bir tutum izleyen Türkiye'ye karşı desteklenmesinin gerektiği, şeklindeki argümanları kullanmıştır.

⁸¹ Yrd.Doç.Dr.Murat Çemrek, **Kişisel Röportaj**, Konya, 27.07.2008.

⁸² Doç.Dr.Şaban Çalış, **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

3.1.1.1.2. Askeri Tedbirler :

Krizi tırmandırmamak düşüncesiyle büyük konuş değişikliklere gitmeden, Türkiye sınırında, keşif ve gözetleme imkanlarını artırmak için 1 Ekim 1998 tarihinden itibaren küçük çaptaki kuvvetlerle takviye etmeye başlamıştır.

- Türkiye sınırına yakın İdlip bölgesine Hama'dan takriben 1 tank taburu,
- Kamışlı bölgesine 40 tank, 40 kamyondan oluşan konvoy,
- Türkiye'ye yakın "Minnak" havaalanına 12 helikopter intikal ettirmiştir.

5 Ekim 1998 tarihinden itibaren Türkiye sınırında görev yapan 8 nci sınır alayına bağlı birlikler emniyet tedbirlerini artırmaya başlamıştır.

Ukrayna ile Suriye arasında yapılan T-55 tanklarının modernizasyonu anlaşması kapsamında, modernize edilen tankların Livoli/Ukrayna limanından sevki hızlandırılmıştır (Yaklaşık 350 adet modernize edilmiş tankın teslim alındığı değerlendirilmektedir. Bu modernizasyon, reaktif zırh, motorun güçlendirilmesi, atış kontrol sistemine laser ve gece görüş imkanlarının kazandırılması konularını ihtiva etmektedir.).

8 Ekim 1998'den itibaren öncelik hava Savunma, radar ve özel birliklerde olmak üzere 1968 doğumlular dahil ihtiyatlar askere alınmış ve izinler kaldırılmıştır.

9 Ekim 1998 tarihinden itibaren Genelkurmay Başkanlığınca, birliklerin muhabereye hazırlık durumlarını test etmek maksadıyla denetlemelere başlamıştır.

9 Ekim 1998 tarihinden itibaren SAM sistemlerinin faaliyetlerinin yoğunlaştığı, Suriye sınırına yakın uçuş yapan Türk uçaklarına Hava Savunma Füzeleri hedef takip radarının reaksiyon gösterdiği tespit edilmiştir.

12 Ekim 1998 tarihinde, Halep meydanında bilinenin dışında 8 adet MİG-29 uçağı konuşlandırılmıştır.

14 Ekim 1998 tarihinde, Hatay bölgesinde faaliyet gösteren Türk uçaklarına 2 adet MİG-23'ün Scramble (Acil Kalkış) görevi icra ettiği tespit edilmiştir.⁸³

---

⁸³ Aydın, a.g.e., s.21.

3.1.1.2. Mutabakatın İmzalanması :

Krizin Türkiye tarafından tırmandırılması esnasında Suriye, Türkiye'nin taleplerine cevap niteliğindeki mesajlarını, Mısır Dışişleri Bakanı vasıtası ile Türkiye'ye iletmiştir. Mısır Devlet Başkanı'nın Türkiye'yi ziyareti ve Suriye'nin iletmiş olduğu mesajların dikkate değer bulunması üzerine, iki ülke heyetleri arasında müzakere yapılması ve bir mutabakat metni imzalanmasını öngören bir toplantı düzenlenmesi kararlaştırılmış ve bu maksatla 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana'da heyetler arasında görüşmeler gerçekleşmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde, Türkiye adına Büyükelçi Uğur ZİYAL, Suriye adına güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Bedr Al Hassan tarafından 20 Ekim 1998 tarihinde "Adana Mutabakatı" imzalanmıştır.

Anılan mutabakat uyarınca, aşağıdaki hususlar Suriye tarafından teyit edilmiştir.

- ÖCALAN şu andan itibaren Suriye'de değildir ve Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.

- Dışarıdaki PKK unsurlarının Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.

- PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir.

- Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri mevcuttur. Suriye bu listeleri Türk tarafına tevdi etmiştir.

Bunlara ilaveten taraflar aşağıdaki hususlarda da mutabık kalmışlardır:

- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir.

- Suriye, toprakları üzerinde özellikle PKK'nın silah, lojistik, malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

- Suriye, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde diğer terör örgütleri yanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.

- Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmasına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.

- Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.

- PKK Terör Örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.

Taraflar, yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulanmaları yönünde bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırmıştır.

Bu maksatla;

İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır. Bilahare faks hattı da tesis edilecektir. Taraflar yekdiğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunan ülke makamlarına takdim edilecektir.

Adana Mutabakatının imzalanmasını müteakip mutabakatta yer alan konulara ilişkin detayların tespit edilmesi maksadıyla, heyetler arası birçok görüşme gerçekleşmiştir. Bunlar sırasıyla;

28 Ekim 1998 tarihinde Şam'da,

03 Kasım 1998 tarihinde Malatya'da,

23-24 Şubat 1999 tarihlerinde Şam'da,

27-28 Haziran 1999 tarihlerinde Gaziantep'te,

29 Kasım-01 Aralık 1999 tarihlerinde Şam'da,

06 Haziran 2000 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Bütün bu yürütülen görüşmeler sonucunda;

- Suriye'deki PKK Terör Örgütüne ait kamplar kapatılmış,
- PKK Terör Örgütüne ait telsiz istasyonları susturulmuş,
- PKK Terör Örgütünün Suriye'deki yürüyüş ve benzeri etkinliklerine izin verilmemesi sağlanmış,
- Suriye basınında zaman zaman Türkiye aleyhinde yapılan yayınlar kesilmiş,
- Adana Mutabakatı gereği alınan tedbirlerle sınır geçme olayları eskiye oranla yok denecek kadar azalmış,

- Terör örgütüne yardım ve yataklık eden ve onun propagandasını yapan bazı kişiler hakkında yasal işlem yapılması temin edilmiştir.⁸⁴

- Ayrıca, iyi niyet göstergesi olarak 23 Eylül 1999 tarihinde Asi Nehri kıyısında 5 teröristin ölü olarak gele geçirilmesi ve bunlardan ele geçirilen silah ve malzemelerin Türkiye'ye teslimi olumlu bir gelişme olarak mütalaa edilmiştir.

2 nci Ordu Komutanı Orgeneral Aytaç YALMAN tarafından bizzat yapılan girişimler ile sosyo-kültürel ve sportif alanlarda yapılması kararlaştırılan işbirliğinin gerçekleşmesi yönünde Suriye tarafına iletilen öneriler olumlu karşılanmış ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının Adana'daki etkinliklerine Suriye'den 23 çocuk ve 5 öğretmen katılmıştır.

Gençler arası kültürel etkinlikler çerçevesinde 5-8 Haziran tarihleri arasında Suriye'den bir gençlik kafilesi Gaziantep'i ziyaret etmiştir.

6 Haziran 2000 tarihinde İstanbul-Beylerbeyi stadında Türkiye-Suriye ordu milli futbol takımları arasında dostluk ve kardeşlik maçı icra edilmiştir.

3.2. 2000 Yılından Günümüze Kadarki İlişkiler

Türkiye'nin Suriye'ye kararlı bir şekilde yüklenmesinin ardından PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan da Suriye'den gönderilmiştir. Basında bir süre için duyulmayan bu "zorunlu ayrılış" 9 Ekim 1998 günü Şam'dan hareket eden normal bir yolcu uçağı ile gerçekleşmiştir.

Suriye, henüz Adana Mutabakatı başlamadan önce, PKK elebaşı Öcalan'ı Suriye dışına, Rusya'ya çıkartmıştır. Öcalan yaklaşık dört ay Rusya-İtalya-Yunanistan ve Kenya macerasından sonra Kenya'daki Yunan Büyükelçiliği'nden kısa bir süreliğine ayrılışını müteakip özel bir operasyonla yakalanmış ve 16 Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilerek Türk adaletine teslim edilmiştir.⁸⁵

Suriye'nin, Türkiye'nin istekleri karşısında boyun eğmesini yanlış yorumlamamak önemlidir. Evet Türkiye tehdit etmiş ve bu tehdit sonunda PKK ve

⁸⁴ Dışişleri Bakanlığı, "Suriye", Dışişleri Güncesi, Ankara, 1998, s.203.

⁸⁵ Sabah, 17 Şubat 1999. 20.15

elebaşısı Suriye'den kaçmak zorunda kalmıştır. Burada önemli olan; Türkiye'nin, herhangi bir toprak istemeden, Suriye aleyhinde herhangi bir çıkar gütmeksizin, sadece Türkiye'ye ve Türk halkına sayısız can ve on milyarlarca dolar tutarındaki maddi kayıplara sebebiyet veren, PKK terörüne verilen destek konusunda meydana okumasıdır. Bu meydana okuma işlemi de bıçak kemiğe dayanınca gelmiştir. Bu açıklananların dışında Türkiye'nin Suriye'ye karşı herhangi bir husumeti ve düşmanlığı bulunmadığının altını bir kez daha çizmekte yarar görülmüştür.

Adana Mutabakatı'nın ardından Türkiye'nin üzerinden büyük bir yük kalkmıştır. Ancak, Türk yetkililer Suriye'ye karşı ihtiyatı elden bırakmamış, Suriye'nin taahhütlerini yerine getirip getirmeyeceğinin izleneceğini bildirmişlerdir. İki ülke Dışişleri Bakanlarının arasında yapılan görüşmelerde siyasi ilişkilerde uyulacak ilkeler üzerinde tartışmalar sürerken, ekonomik ve teknik konularda daha hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Mart 1999'da çifte vergilendirilmenin kaldırılması ve karşılıklı yatırımların teşviki konularında anlaşma taslakları hazırlanmış, Karma Ekonomik Komite toplantıları yapılmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 700 milyon dolara ulaşmıştır.⁸⁶

Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr.Murat Çemrek'e göre; "Türkiye, özellikle 2000 yılından sonra komşularıyla sıfır problemlili olma yolunda ciddi bir dış politika izlemeye başlamıştır. Daha öncelerde algılanan, tüm komşu ülkelerin problemlili olduğu düşüncesi, Türkiye'ye imaj konusu da dahil olmak üzere ciddi anlamda sıkıntılar getirmiştir. Sürekli düşmanlıklar yoktur, sürekli çıkarlar vardır ve bir ülke temel ulusal çıkarını nasıl tefsir ediyorsa, o şekilde ilişkilerini geliştirmelidir."⁸⁷

Suriye-Türkiye ilişkileri artık önemli bir düzelme sürecine girmiştir. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümü üzerine, Haziran 2000'deki cenaze törenine Türkiye en üst düzeyde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılımıyla temsil edilmiştir. Bu durum kuşkusuz, Türkiye'nin Suriye ile normalleşme sürecine verdiği önemin bir göstergesidir. Suriye de bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış ve yeni Devlet

⁸⁶ Fırat, a.g.e., Cilt II, s.567.

⁸⁷ Yrd.Doç.Dr.Murat Çemrek, **Kişisel Raporaj**, Konya, 27.07.2008.

Başkanı, ölen Suriye eski Devlet Başkanı Hafız Esad'ın oğlu Beşşar Esad da, aynı yılın Kasım ayında Başbakan Abdülhalim Haddam'ı bir dizi görüşmeler için göndermiştir.

Beşşar Esad, 17 Temmuz 2000 tarihinde Suriye Halk Meclisi'nde yemin ederek göreve başlamıştır. Yeni Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın yemin törenindeki ifadelerinde önemli bulunan satır başları şunlardır:⁸⁸

- Demokratikleşme ve ekonomik kalkınmanın önündeki engellerin kaldırılacağı,
- Suriye'nin kendi yapısına uygun demokratik sistemin kurulacağı,
- Suriye'nin Lübnan'ı desteklemeyi sürdüreceği,
- Birinci hedef olarak Golan Tepeleri başta olmak üzere, işgal altındaki Suriye topraklarının kurtarılacağı, 1967 yılından önceki sınırlara dönülmesi konusundaki politikadan ödün verilmeyeceği,
- Ortadoğu Barış Süreci'nin başarıyla tamamlanması için İsrail'in BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlara uyması gerektiği.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Suriye'nin o tarihten itibaren sınırları konusunda 1967'yi başlangıç olarak aldığı söylenebilir. Bir başka ifadeyle, Suriye'nin yeni Devlet Başkanı'nın yemin metninde Golan Tepelerinin yer almasına karşın, Hatay konusu yer almamıştır. Bu durum iki ülke ilişkileri açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir.

Gazeteci Metehan Demir'e göre; “Suriye haritalarında ve resmi dairelerinde Hatay'ı kendi toprakları olarak göstermesiyle bir sonuç alamayacağını, bunların neticesinde sadece Türkiye'nin düşmanlığını kazanacağını anlamıştır. Bu hayalciliğin bir yere varmayacağını gördüğünde bu söyleminden vazgeçmeye başlamıştır. Tüm bu gelişen iyi ilişkilere rağmen önümüzdeki dönemde Hatay konusunda Suriye ani çıkışlarına tekrar edebilecektir. Bu onların aynı Yunanlıların Megali İdea'sı gibi hayallerinden bir tanesidir. Beşşar Esad'ın yemininde Hatay konusunu gündeme getirmemesinin diğer bir anlamı da Türkiye ile Suriye arasında yeni bir dönemin

---

⁸⁸ Ebru Metli, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve İki Ülkenin Milli Menfaatleri/Hedefleri”, Uzmanlık Tezi, MGK Genel Sekreterliği, Ankara, 2000, s.49.

başlıyor olması ve dünya kamuoyuna ben Türkiye üzerinden Batıya ve Dünyaya entegre oluyorum ve dünya ile iyi ilişkiler geliştireceğim mesajını vermek istemesidir.”⁸⁹

Hafız Esad, oğlu Beşşar Esad'ın, kendisinden sonra Devlet Başkanlığına getirilmesi yönünde açıkça ve büyük çabalar sarfetmiştir. Mesleği göz hekimliği olan Beşşar, ağabeyi Basil Esad'ın bir trafik kazasında hayatını kaybetmesinin ardından Ocak 1994'te göreve çağırılmıştır. Bu tarihten sonra Beşşar, "Yüzbaşı" rütbesiyle silahlı kuvvetler safına katılmış, 1995'te Binbaşı, 1997'de Yarbay olmuş, Ocak 1999'da Albay rütbesiyle ödüllendirilmiştir. Beşşar ayrıca; Lübnan'la ilişkiler, İran ve Lübnan Hizbullah örgütü arasındaki bağlar ve son olarak "Ortadoğu Barış Süreci"ne ilişkin konular da dahil, dış politika alanında önemli yetki ve sorumluluklarla da donatılmıştır. Suriye medyası da Beşşar'ın herhangi bir yolsuzlukla lekelenmemiş, değişim ve ilerlemeyi temsil eden, aydınlanmacı ve açık imajını desteklemek için oluşturulan kampanyaya destek vermiştir.⁹⁰ Suriye Bilgisayar Bilimleri Derneği Başkanı olan oğul Esad için, baba Esad'tan sonra Suriye Devlet Başkanlığı yolu böylelikle açılmıştır.

Beşşar Esad, iktidara gelişinin ardından temkinli bir liberalleşmenin adımlarını da atmıştır. Bankacılık sistemi, basın, sağlık ve turizm gibi hemen her yerde devletin bulunduğu Suriye'de, Beşşar Esad ile birlikte değişim rüzgârları da esmeye başlamıştır. Oğul Esad, biraz temkinli de olsa değişimin önünü açmaya çalışılmıştır. Devlet Başkanlığı görevine gelişinin ardından baba Esad'ın kadrosundaki "eskileri", onların hiçbirini kızdırmayacak zarafet ve tedbirlilikle emekliye ayırmıştır. Ekonomi ve dış ticaret konusunda genç, ancak deneyimli ve dünya gerçeklerini iyi bilen kişileri görevlendirmeye başlamıştır. Çıkarılan yeni gazete ve dergilerle bağımsız basının kurulmasına, özel TV kanallarının yayın yapmasına önayak olmuştur. Özel bankalar da sıraya girmiştir. Ancak, gene de "Liberalleşme" denildiğinde Beşşar Esad ve yeni yönetimi çok temkinli davranmıştır. Zira Suriye'nin temel kriterleri gerektiğinde ekonomik anlamda kendi yağı ile kavrulabilmek üzerine kurulmuştur. Bundan amaçları da bağımsızlıklarını koruyabilmektir. Bu nedendir ki Suriye, İsrail'e ödün vermesini ön koşul olarak getiren IMF ve Dünya Bankası'na uzak durmayı hala sürdürmektedir.

⁸⁹ Gazeteci Metehan Demir, **Kişisel Röportaj**, Konya, 27.07.2008.

⁹⁰ Eyal Zisser, “**Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet-Süreklilik ve Değişim**”, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 1, 2000, s.118.

Beşşar Esad'ın Suriye'sinde ekonomi ile ilgili yasalar da elden geçirilmektedir. AB ile imzalanan işbirliği anlaşması uyarınca kendilerine beş yıllık süre tanınmıştır. 2005'te AB'nin üretim standartlarına ulaşacaklarına bile inanmışlardır. 2002 yılı başlarında imzalanmış olan ve tüm Arap ülkelerini kapsayan "Arap Ticaret Bölgesi Anlaşması" ile de Arap ülkelerinde gümrük duvarlarını kaldıracaklardır. Böylelikle reformlarının biraz daha hız kazanacağına inanmışlardır. Türkiye'nin AB üyesi olacağına Suriyeli devlet adamları da inanarak bunu bir fırsat olarak tanımlamışlardır. Zira, Arap Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması marifetiyle bir taraftan gümrüksüz mallar Arap dünyasında serbestçe dolaşırken, öte yandan Türkiye vasıtasıyla AB komşusu olacak Suriye'nin daha kolay kalkınabileceğini düşlemişlerdir.

Türkiye ile Suriye arasında özellikle de Beşşar Esad'ın Devlet Başkanı oluşuyla birlikte ilişkilerde çok önemli gelişmeler başlamıştır. Bu ilişkiler sadece ekonomi ile de sınırlı değildir. Suriye, Türkiye'nin hem komşuları hem de Arap ülkeleri içerisinde ayrı bir önem verdiği ülke haline gelmiştir. Suriye de Türkiye'ye aynı tutumu sergilemektedir. Örneğin, üç yıldır Suriye Silahlı Kuvvetler Milli Basketbol Takımı, Türk Deniz Harp Okulu tesislerinde her yıl kamp yapmaktadır. Suriye Deniz Harp Okulu öğrencileri hemen her yıl oldukça geniş bir yönetici ve öğretim üyesi kadrosuyla Türk Deniz Harp Okulu'nu ziyaret etmektedir. Suriye Silahlı Kuvvetler Akademisi her yıl Türk Harp Akademileri Komutanlığı'nın tüm birimlerini ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlere kısmen de olsa Türkiye de karşılık vermektedir.

Özellikle AB ülkelerinin yoğun şikâyetlerine neden olan, Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine yasa dışı göçün önlenmesi bağlamında Suriye ile Türkiye arasında da işbirliği yoluna gidilmiştir. Bu maksatla, Türkiye ile Suriye arasında yasadışı göçmenlerin geri gönderilmesine ilişkin "Geri Kabul Anlaşması" taslağına ilişkin müzakereler 19-22 Temmuz 2001'de Şam'da yapılmış ve Anlaşma" imzalanmaya hazır hale getirilmiştir. Daha sonra 10 Eylül 2001 tarihli görüşme sonunda iki ülke arasındaki yetkililer arasında bu anlaşma Suriye ve Türkiye İçişleri Bakanları arasında imzalanmak suretiyle, son yıllarda büyük artışlar kaydeden yasadışı göçmenlerin geri iadesi de mümkün hale gelmiştir.

2001 ve 2003 yılları Türkiye-Suriye ilişkileri açısından son derece verimli sonuçlar alınan yıllar olmuştur. Karşılıklı olarak bakan ve üst düzey bürokrat ziyaretleri dışında, teröre Karşı koymak üzere de önemli görüşmeler yapılmıştır. 18-20 Kasım 2002 tarihleri arasında bazı Türk yetkililer Suriye'ye resmi ziyarette bulunarak, PKK terör örgütü yerine kurulan KADEK'in Suriye ve Lübnan'daki faaliyetleri hakkında Suriyeli yetkililere bilgi vererek uyarıda bulunmuşlardır. 12 Mart 2003 tarihinde Suriye ve Türkiye'nin üst düzey güvenlik birimleri arasında yeni görüşmeler yapılarak, terör örgütünü çökmeye yönelik operasyonların sürdürülmesi kararı alınmıştır.

Yapılan röportajda Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr.Murat Çemrek Suriye'ye yaptığı eğitim gezisinden izlenimlerini şu ifadelerle aktarmıştır : “Öğrencilerimizle, Türkiye ve Komşuları dersi kapsamında Suriye'ye bir gezimiz oldu. Suriye'de Dışişleri Bakanlığında Avrupa Koordinatörü nezdinde kabul edildik. Burada önemli olan nokta, Suriye'nin Türkiye'yi Avrupalı görme anlamında bize bakış açısını göstermesidir. Bunu pekiştiren konu ise Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini dört gözle beklediklerini ifade etmeleridir. Ayrıca Halep Üniversitesi'ne yaptığımız ziyarette, tatil günü olmasına rağmen Rektör düzeyinde kabul edilmemiz de Türkiye'ye verilen önemin göstergesidir.”⁹¹

İki ülke arasında askeri alanda da temaslar başlamıştır. Bu bağlamda Suriye Genelkurmay Başkanı General Hassan Turkmani Haziran 2002 ayı içerisinde Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyareti sırasında iki ülke arasında "Askeri Eğitim İşbirliği" anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca Suriyeli subaylar Türk Silahlı Kuvvetlerinin eğitim kurumlarından yararlanabileceklerdir.⁹²

Öte yandan Irak 2003 yılında gerçekleşen İkinci Irak Savaşı öncesi, savaşın çıkmaması ve krizin önlenmesi için bölge ülkeleri ile görüşmeler yapmış olan dönemin Türkiye Başbakanı Abdullah Gül'ün ilk durağı Suriye olmuştur.⁹³ Daha sonra 29 Nisan 2003 tarihinde bu kez de Dışişleri Bakanı sıfatıyla gene Abdullah Gül'ün Şam ziyaretine

---

⁹¹ Yrd.Doç.Dr.Murat Çemrek, **Kişisel Röportaj**, Konya, 27.07.2008.

⁹² Ercüment Tezcan, “**Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak Ve Suriye ile Bağlantıları; Uluslar arası İlişkiler**”, Cilt 1, Sayı 2, Ankara, 2004, s.125.

⁹³ Milliyet 4 Ocak 2003. 18.05

tanık olunmuştur. Türk Dışışleri Bakanı Gül, Şam'da önce Devlet Başkanı Beşşar Esad ile bir saatlik bir görüşme yapmış, bu görüşmenin sonuçları açıklanmamışsa da Esad'ın Türkiye'ye davet edildiği öğrenilmiştir. Daha sonra Suriye Başbakanı ve Dışışleri Bakanı ile de görüşmelerini sürdüren Gül, Suriye Başbakanını Türkiye'ye davet etmiş ve olumlu cevap almıştır. Daha sonra Türk Dışışleri Bakanı Suriyeli meslektaşısı Faruk el-Şara ile de bir görüşme yapmış ve bu görüşmenin ortak basın açıklamasına Suriye'nin tüm milli yayın organları ile yabancı medya temsilcileri büyük ilgi göstermiştir. İki bakan da ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusu üzerine yoğunlaşmıştır. ABD'nin Suriye'ye yönelik tehditlerine de temas edilen ve "bu tehditlerin kabul edilemez" olduğu vurgulanan bu toplantıda Türk Dışışleri Bakanı Abdullah Gül'ün konuşmasından alınan, Suriye ile ilişkileri yansıtan bir pasaj şöyledir:

"Suriye bizim için çok önemlidir. Türkiye'nin Arap dünyasına açılan penceresidir. Suriye için de Türkiye son derece önemlidir. Çünkü Türkiye de Suriye'nin Avrupa'ya açılan penceresidir."

Türk bakan, Türkiye-ABD ilişkileri ve Suriye üzerindeki ABD baskısı hakkındaki sorular üzerine sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"ABD, Türkiye'nin müttefikidir. Suriye de komşusu ve dostudur. Bu açıdan Türkiye gereğini yapacaktır. Ayrıca, ABD'nin tutumunda yumuşama belirtileri görünmektedir ki, bu da sevindirici bir durumdur."

Suriye Başbakanı Muhammed Mustafa Miro 29-30 Temmuz 2003 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Konuk Başbakan ve beraberindeki heyet iki ülkeyi ilgilendiren siyasi ve ekonomik görüşmelerin yanı sıra bölgesel ve uluslar arası diğer konular üzerinde de görüşmeler yapmışlardır. Miro'nun o dönemdeki Türkiye ziyareti, Suriye'nin en yakın olduğu ülkelerden İran basını tarafından, Suriye'nin kaygılarını giderici maksat göttüğü ifadeyle şöyle değerlendirilmiştir:

" ...Miro Altıncı Suriye-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu'nda Suriyeli heyete başkanlık edecek. Ekonomik değerlendirmelerin yanı sıra Şam, özellikle ABD

önderliğindeki Irak işgali olmak üzere son bölgesel gelişmeler çerçevesinde Ankara'nın desteğini kazanma arayışı içerisinde.

Hiç şüphe yok ki ABD'nin Ortadoğu haritasını değiştirme çabaları, tüm bölge ülkelerinin başlıca endişesi. ABD, bu noktada en büyük baskıyı Suriye üzerinde kuruyor, zira Şam, Siyonist rejime yönelik uzlaşmaz tutumunu yumuşatmayı reddediyor.

Miro'nun Ankara ziyaretinin arkasındaki en önemli nedense, Suriye'nin sınırlarını tehdit eden istikrarsızlığa ilişkin endişeleri gibi görünüyor. Şam ve Ankara, Irak'a yönelik hareket sırasında başarılı bir işbirliği sergilediğine göre, karşılıklı işbirliğinin devam etmesi kuvvetle muhtemel.

Diğer taraftan Miro hükümeti, ABD'nin, Türk askerlerinin Irak'a gönderilmesi için Irak, Türkiye ve İsrail arasında bir serbest ticaret bölgesi kurma planıyla ilgili Arap dünyasının endişelerini Ankara'ya iletmeyi de amaçlıyor gibi. Uygulamaya konur konmaz plan, Siyonistlerin bölge pazarlarına girmesine yardımcı olacak. Bu ihtimal, Arap ülkelerini endişelendiriyor.

Analistlere göre, Şam-Ankara ilişkilerini geliştirme çabası, Suriye'nin kendisine yönelik tehditlere karşı tedbir aldığını gösteriyor. O nedenle Şam-Ankara ilişkilerinin geliştirilmesi ve kendisi de bölgesel gelişmelerden endişe duyan bir ülke ile işbirliğinin artırılması, Miro'nun Türkiye ziyaretinin ana nedenleri olarak görülüyor."

Suriye Başbakanı Muhammed Mustafa Miro'nun bu ziyareti, 17 yıldan bu yana bir Suriye Başbakanı'nın Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaret olması ile de ayrı ve özel bir öneme sahiptir. Ziyarete paralel olarak, Türkiye-Suriye Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantısı da gerçekleştirilmiş; sağlık, enerji ve gümrük alanlarında işbirliği anlaşmaları ile VI. Dönem KEK Toplantısı Protokolü imzalanmıştır. 28-29 Temmuz 2003 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilen, Türkiye-Suriye Ekonomik, Ticari, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu (KEK) 6 ncı Dönem Toplantısı'na Türk tarafının eş başkanlığını Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, Suriye tarafına ise Suriye

Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanı Ghassan eI-Rıfai yapmıştır. Bu söz konusu KEK toplantısı Suriye Başbakanı Miro'nun Türkiye ziyareti sırasında gerçekleştirilmiş olduğundan, her iki ülke başbakanının huzurunda 29 Temmuz 2003 tarihinde aşağıdaki anlaşmalar da imzalanmıştır.⁹⁴

- KEK Mutabakat Zaptı'nın yanı sıra, Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği,
- Petrol, Gaz, Mineral Kaynakları Alanında İşbirliği,
- Sağlık Alanında İşbirliği.

Kasım 2003 ayına gelindiğinde İstanbul dört büyük terör saldırısı ile sarsılmıştır. Bunlardan ilk ikisi 15 Kasım 2003'te Neve Şalom ve Beth İsrail sinagoglarına düzenlenen olan kamyonetlere yüklü bombalı saldırı olmuştur. İlk iki saldırının şoku henüz atlatılamamışken bu kez de 20 Kasım'da, İngiliz Başkonsolosluğu ile İngiliz HSBC Bankası Genel Müdürlüğü'ne benzer ancak etkisi çok daha fazla olan iki bombalı saldırı daha gerçekleştirilmiştir. Bu olaylardan sadece HSBC Bankası saldırısında, çoğunluğu bölgede bulunan veya geçmekte olan insanlar olmak üzere 54 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu terör saldırılarının arkasından, Suudi Arabistan kaynaklı olan ve Usame Bin Laden tarafından yönetilen el-Kaide terör örgütünün bağlantısı olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.⁹⁵

İstanbul'daki terör saldırılarının el-Kaide destekli İBDA-C aşırı dinci terör örgütüne mensup kişilerin yaptığı ortaya çıktıktan sonra, bir başka araştırma sonucunda da bu örgüt üyelerinin özellikle Suriye'deki bir okulda eğitildikleri öğrenilmiştir. Terör saldırılarının ardından zanlıların Suriye'ye kaçtıkları tespit edilmiş ve Suriye ile yapılan görüşmeler sonunda Suriye'ce yakalanan ve bir şeriat külliyesinde dini eğitim aldığı açıklanan, 22 zanlıyı Türkiye'ye iade edilmiştir.⁹⁶ Suriye'nin "Ebun Nur İslam Merkezi"nde Türkiye, İngiltere, Fransa, Lübnan ve Çin gibi bazı ülkelerden gelen öğrenciler de dahil ilkokuldan fakülte ve enstitülere kadar birçok eğitim kademesi bulunmaktadır.⁹⁷ 16 Aralık 2003'te Suriye İçişleri Bakanı Hammoud Ankara'ya resmi

⁹⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "2004 Suriye Arap Cumhuriyeti Raporu", s.3-4.

⁹⁵ Hürriyet 15 Kasım 2003. 12.35

⁹⁶ Hürriyet 3 Aralık 2003. 14.00

⁹⁷ Milliyet 8 Aralık 2003. 19.40

bir ziyaret yapmış ve Türk İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu tarafından, İstanbul'daki saldırıların ardından Suriye'ye kaçtıkları tespit edilen, olayın birinci derecede zanlıları olan Azad Ekinci ve arkadaşlarının iadesi istenmiştir. Konuk bakan da daha önceki olumlu reaksiyonu gibi, bu konuda da gayret içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Suriye'nin terör konusunda gösterdiği hassasiyet iki ülke arasındaki ilişkileri daha olumlu bir rotaya oturtmaktadır.⁹⁸

Suriye İçişleri Bakanı'nın Ankara ziyareti sonunda iki ülke arasında yeni bir mutabakat metni daha imzalanmıştır. Bu metindeki iki önemli husus şöyledir:

- Suriye'deki terör kamplarına son verilecek,
- Uyuşturucu ile insan kaçakçılığına karşı mücadelede işbirliği yapılacaktır.

Bu Mutabakat Metnindeki bir diğer dikkat çekici nokta da, "teröristlerin barınma imkanlarının ortadan kaldırılması" ifadesidir. Bu ifade ile Suriye, yıllarca topraklarında barındırmış olduğu PKK ve bazı radikal dinci örgütlerin eğitim kamplarına son vereceğini, yazılı metinle güvence altına almıştır.

1998 yılı son çeyreğinde başlayan Suriye-Türkiye ilişkilerindeki gelişmeler, 6 Ocak 2004'te Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaretle doruğa tırmanmıştır. Ankara'daki mevcudiyeti sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan R.Tayyip Erdoğan, TBMM Başkanı Bülent Arınç'ı ziyaret eden konuk cumhurbaşkanı ayrıca, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile de görüşmeler yapmıştır. Türkiye ile işbirliği konusunda samimi olduğu her vesile ile belirtilmiş olan Esad'ın, bu ziyareti sırasında aşağıda özetlenen olumlu mesajlar verilmiştir:⁹⁹

- "Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması husus başta olmak üzere, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını destekliyoruz.
- Türkiye ile ilişkilerimiz bizi AB'ye de yakınlaştıracak.

---

⁹⁸ Milliyet 17Aralık 2003. 21.00

⁹⁹ Radikal 8 Ocak 2004.22.15

- Kitle imha silahlarının yok edilmesi konusundaki hassasiyetlerinizi paylaşıyoruz. Ancak, aynı beklenti İsrail'e de iletilmelidir.
- Şayet İsrail'le aramızda yeni bir dönem başlatacaksak, bunu kesinlikle Türkiye'nin öncülüğünde yapmaktan yanayız.
- İsrail-Filistin Sorunu'na çözüm için hazırlanan yol haritasının sahibinin, bölgenin de tek faktörünün ABD olduğunu biliyoruz. Türkiye, İsrail'le aramızdaki diyalogun yanı sıra ABD'yle kuracağımız diyalogo da kolaylaştırmalı."

Suriye Devlet Başkanı'nın Ankara ziyaretinde Hatay ve "Su Sorunu" gibi kronikleşmiş konular gündeme getirilmemiştir. Türkiye'nin diğer ülkelerle olan sıkı ilişkileri de Şam yönetiminin yeni politikalarında Suriye-Türkiye ilişkilerini etkileme açısından bir engel olarak görülmemiştir. Bu konuda bizzat Beşşar Esad tarafından; "Biz Türkiye ile ilişkilerimizi, başkaları ile olan ilişkilerine endekslemiyoruz"¹⁰⁰ denilmiştir.

31 Ocak-2 Şubat 2003 tarihlerinde Türkiye'nin Devlet Bakam Kürşad Tüzmen'in Suriye ziyareti sırasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) görüşmelerinin yapılması teklif edilmiş, ardından Temmuz 2003 içinde gerçekleştirilen KEK 6 ncı Dönem Toplantısı sırasında da gündeme getirilmiştir. Ne var ki her iki girişimde de somut sonuçlar alınmamıştır. Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın Türkiye ziyareti sırasında konu yeniden açılmış ve her iki taraf da; "Türkiye ile Suriye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesine önemli katkı sağlayacak olan söz konusu anlaşmanın bir an önce sonuçlandırılması" hususunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁰¹ Bu projeye göre, Suriye-Türkiye sınırlarındaki üç sınır kapısında serbest ticaret bölgesinin kurulması öngörülmüştür. Bunlardan İki Nisaybin ve Cilvegözü sınır kapılarıdır. Üçüncüsünün ise Karkamış, Öncüpınar, Yayladağı ve Akçakale kapılarından birinin yapılacak değerlendirilmesi sonunda seçilmesine karar verilmiştir.¹⁰²

1995 yılı Kasım ayında yayınlanan "Barselona Deklarasyonu" ile başlayan süreç çerçevesinde Suriye-AB Ortaklık Anlaşması'nın 2003 yılı Aralık ayında sonuçlandırma

¹⁰⁰ Milliyet 09 Ocak 2004. 22.00

¹⁰¹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **a.g.e.**, s.4.

¹⁰² Radikal 08 Ocak 2004. 22.15

aşamasına geldiği dikkate alınmak suretiyle, Türkiye'nin Devlet Bakanı Tüzmen 4-7 Mart 2004 tarihleri arasında Suriye'ye bir ziyaret yapmış ve bu ziyarette STA Anlaşması'na ilişkin revize edilmiş taslak metni Suriye tarafına vermiştir. Daha sonra taraflar arasındaki ilk müzakereler 26-28 Nisan 2004 tarihlerinde, ikinci tur görüşmeleri de 15-19 Temmuz tarihleri arasında Şam'da ve üçüncü tur görüşmeler de Suriye Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanı Ghassan ei-Rıfai'nin katılımıyla 26-29 Ağustos 2004 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiş ve anlaşma metni parafe edilmiştir.¹⁰³

Esad'ın ziyareti ile gündeme gelen bir diğer konu da Suriye-Türkiye sınırındaki mayınlı sahaların temizlenmesidir. Mayından temizlenecek araziler 200'er dönüm halinde vatandaşlara tahsis edilecek, bu tahsis sırasında organik tarım yapılması da ön koşul olarak getirilecektir.

Suriye-Türkiye ilişkilerinin yeni şeklini almasındaki "milat", her ne kadar dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in Eylül 1998'deki Suriye'nin PKK'ya desteği konusunda yapmış olduğu konuşma ve ardından gelen Adana Mutabakatı ise de, Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın Türkiye ziyareti de bir o kadar değerli ve önemli bir olaydır. Bu ziyaret ile her iki ülke için de önemli bulunan iki hususun altını çizmekte yarar görülmüştür. Bunlar;

- Beşşar Esad'ın ziyareti ile Suriye-Türkiye ilişkileri tek bir siyasi irade altına alınıyordu. Yani, Suriye Devlet Başkanı ve Suriye'nin hâkim yöneticisi olan Esad, iki ülke ilişkilerinin geleceği ve gelişmesi konusunu doğrudan kendi himaye ve inisiyatifine alıyordu. Kuşkusuz ki bu durum ilişkilerin gelişmesi ve yeni açılımlar açısından çok önemli bir adımdır.

- İkinci ve önemli bir gelişme de Hatay konusundaki gelişmedir. Zira Beşşar Esad ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki görüşmeler sırasında; "İki ülke arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi", "Yatırımların karşılıklı teşviki" ve mevcut turizm anlaşması çerçevesinde "6.ncı Turizm Protokolü" olmak üzere, üç ayrı anlaşmaya imza atılmıştır. Diplomatik kaynaklardan alınan bilgilere göre, bu

---

¹⁰³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **a.g.e.**, s.5.

anlaşmaların metinlerinde uluslararası hukuka atıf yapılmıştır. Hatay da uluslararası Hukukta Türkiye'nin topraklarına ait gözükmektedir. Böylelikle, bundan sonra Suriye'nin Hatay konusunda eski iddiasını sürdürmekte zorlanacağı muhakkaktır.

Türkiye-Suriye yakınlaşması 7-10 Nisan 2004 tarihinde TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın beraberinde Urfa ve Hatay milletvekilleri ağırlıklı bir heyetle, Suriye Meclis Başkanı Mahmoud Al Abrash'ın daveti üzerine Suriye ye yapmış olduğu ziyaretle de perçinlenmiştir. Bülent Arınç ziyaret öncesinde yapılan bir basın açıklaması sırasında, Türkiye'nin aşağıda özetlenen dostluk mesajını vermiştir.¹⁰⁴

"...Suriye ve Türkiye halkları, tarih ve kültür ortaklığına dayalı köklü bir geçmişi paylaşmaktadırlar. Suriye'ye yapacağım ziyaretin, Türkiye ve Suriye halkları arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarının daha da güçlenmesine hizmet edeceğine inanıyorum. Ziyaretim, Türkiye'den Suriye'ye gerçekleştirilen Meclis Başkanı düzeyindeki ilk ziyaret olması nedeniyle de ayrı bir önem taşımaktadır.

En uzun kara sınırimızı paylaştığımız Suriye ile işbirliğimizin daha da geliştirilmesi, ülkelerimizin ve halklarımızın çıkarlarının yanı sıra, bölgede barış, istikrar ve işbirliği ortamının güçlendirilmesine de hizmet etmektedir. Ziyaretimin, Türkiye ve Suriye arasındaki mevcut işbirliği ve diyalogun daha da ileriye götürülmesi yönünde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Suriye Halk Meclisi tarafından ortaklaşa atılabilecek somut adımların belirlenmesine de, imkan sağlayacaktır."

Suriye-Türkiye ilişkilerinde bir diğer önemli konuyu da iki ülke özel Sektör kuruluşları arasındaki "İş Konseyi"nin temasları oluşturmaktadır. İki ülke özel sektör kuruluşlarını düzenli olarak bir araya getirmeyi amaçlayan Türkiye-Suriye İş Konseyi'nin kuruluş çalışmaları 2000 yılında tamamlanmıştır. Bu konseyin ilk toplantısı 19 Haziran 2001'de İstanbul'da, 2nci Dönem Toplantısı da 3-8 Şubat 2002 tarihlerinde Halep ve Şam'da, 3ncü Dönem Toplantısı ise Nisan 2004 ayı içinde gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=3789 – 07.04.2004

¹⁰⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **a.g.e.**, s.4

Uzun yıllar Türk kara nakliyat firmaları tarafından şikayet konusu olan, Suriye'den geçişlerde her bir nakil vasıtasından alınan hem yüksek, hem de belgesiz "Transit Geçiş Ücretleri"ne ilişkin bir düzenleme Suriye Ulaştırma Bakanlığı'nın 20 Temmuz 2004 tarih ve 1007 sayılı kararı uyarınca yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye - Suriye ilişkilerine Eylül 2004 ayı içerisinde bir halka daha eklenmiştir. Türkiye'nin Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım Eylül 2004 ayı başlarında Şam ve Halep'i kapsayan bir resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyareti sırasında Suriye Başbakanı Utri ile de görüşen Yıldırım'ın Suriye Ulaştırma Bakanı Mükerrrem Obeyd ile yapmış olduğu görüşmelerde, iki ülke Lazkiye-Mersin ve Lazkiye-İzmir arasında feribot seferlerinin başlatılabileceği üzerinde bir ön anlaşmanın yanı sıra kara, hava ve demiryolu ulaştırmacılığı konularında işbirliği, Türkiye'de Suriye için vagon ve lokomotif yapımı gibi konular da gündeme alınmıştır.

Türkiye ile Suriye arasında 2004 yılı içindeki son ve önemli ziyaret 23-25 Aralık tarihlerinde Türkiye'nin Başbakanı R. Tayip Erdoğan tarafından gerçekleştirilmiştir. İstiklal Marşı'nın yanlış çalınması, uygun Türk bayrağı bulunamaması gibi bazı fiyaskolar da yaşanmış olmasına rağmen, bu ziyaret "Başbakan" düzeyinde gerçekleştiğinden, iki ülkeyi birbirine daha yaklaştıracak formüllere zemin hazırlamıştır. Türk Başbakan, Bizzat Suriye Devlet Başkam Beşşar Esad tarafından, "Türkiye'nin AB üyelik görüşmeleri için tarih almış olması" nedeniyle kutlanmıştır. Bu ziyaret sırasında üzerinde durulan konular özetle şöyledir:

- Serbest Ticaret konusunda anlaşma imzalanmış,
- Filistin'deki seçimlerde "Suriye-Türkiye" ortak bir anlayış yürütebileceğini ortaya koymuş,
- Irak'ın geleceği konusunda kaygı ve temenniler örtüşmüştür.

Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik ilişkileri ise gereken hıza ulaşamamış olmakla birlikte, gene de bir gelişme yaşandığı söylenebilir. 2002 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 256 milyon Dolar, bu ülkeden ithalat ise 506 milyon Dolara ulaşmış, toplam ticaret hacmi 762 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2003 yılı verileri biraz daha yüksek olup, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı yaklaşık 408 milyon Dolar iken,

bu ülkeden ithalatı 413 milyon Dolar ve toplam ticaret hacmi de 821 milyon dolara ulaşmıştır.

Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik ilişkileri daha sonraki yıllarda artan bir ivme ile devam etmiştir. Son dönemde Türkiye Suriye'nin başlıca ticaret ortaklarından biri olmuştur. Suriye ile 2006 yılı ticaret hacmimiz 797 milyon ABD Doları iken, bu rakam 2007 yılı sonu itibariyle 1,2 milyar Dolara yükselmiştir. 2007 yılı başında yürürlüğe giren Türkiye – Suriye Serbest Ticaret Anlaşması ile ikili ticaret hacminin önümüzdeki dönemde de kayda değer oranda artması öngörülmektedir. Suriye'den ithal ettiğimiz başlıca malları mineral yakıtlar, sebze ve meyve, pamuk, tekstil ve tarım ürünleri oluşturmaktadır. Suriye'ye ihraç ettiğimiz başlıca malları ise otomotiv ve yan sanayi ürünleri, gıda, makine ve ekipman, yüksek teknoloji mamulleri, metal, metal ürünleri ve kimyasallar oluşturmaktadır.

Geçtiğimiz dönemde Suriye ile gerçekleştirilen İş Konseyi Toplantısı ve Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısı'nı takiben Serbest Ticaret Anlaşması ile kurulan Ortaklık Konseyi'nin 2007 yılında yapılan Birinci Toplantısı iki ülke arasındaki ekonomik gündemin yoğunluğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca, Suriye Başbakanı Beşşar Esad'ın 2007 Ekim ayında ülkemizi ziyareti sırasında bir 'Mutabakat Zaptı' imzalanmıştır. Anılan ziyareti, Suriye Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Abdullah Dardari'nin 2008 Ocak ayında ülkemizi ziyareti izlemiştir. Sözkonusu ziyaret sırasında ikili ekonomik ilişkiler etraflıca ele alınmış ve mevcut sorunların çözümü için önemli adımlar atılmıştır.

Suriye ile ikili ekonomik ilişkilerin hukukî temelini Ticaret Anlaşması (1974), Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1982), Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması (1982), Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (1982), Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması (1982), Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması (2003), Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (2004), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (2004), Türkiye-Suriye Gümrükleri Arasında İşbirliği Protokolü (2004), Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (2004), Demiryolu Alanında

İşbirliği Protokolü (2004), Hava Taşımacılığı Anlaşması (2004), Denizcilik Alanında İşbirliği Anlaşması (2004) ve Serbest Ticaret Anlaşması (2007) oluşturmaktadır.¹⁰⁶

3.3. Türkiye İle Suriye arasındaki Su Sorunu

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsuların en önemlileri, Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik'tir. Dicle Nehri, Cizre önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girer. Afrin ve Asi akarsuları, Suriye'de doğduktan, Asi Nehri ise Lübnan'da doğup Suriye'den geçtikten sonra Türkiye'ye ulaşmakta, diğerleri ise Türkiye'de doğduktan sonra Suriye'ye geçmektedirler. Bir başka deyişle Afrin ve Asi akarsuları açısından Türkiye aşağı kıyıdaş, diğer akarsular açısından ise yukarı kıyıdaş devlet durumundadır. Bunlar dışında da Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren Sabuncu Suyu, Semba Suyu gibi akarsular mevcut olmakla beraber, bunlar su potansiyeli yönünden diğerleri kadar önemli değildir. Öte yandan, kaynağı Türkiye'de bulunan ve Türkiye sınırını aştıktan sonra Suriye'de Fırat'a karışan Sacir, Balih ve Habur suları da bulunmakta olup, bunlar Fırat Nehri ile birlikte mütalaa edilmektedir.¹⁰⁷

3.3.1. Fırat Nehri:

Erzurum'un kuzeydoğusundaki Dumlu Dağı'ndan doğarak Erzurum, Erzincan ovaları ve Munzur kuzeyindeki dar boğazlardan geçen Karasu Nehri ile, Ağrı Dağı'nın batı yamacından doğup Karaköse, Malazgirt ve Muş Ovası'ndan geçen Murat Suyunun Elazığ Kuzeydoğusunda birleşmesi ile Fırat Nehri oluşur. Buradan güneye akan Fırat, Malatya Ovası'nın doğu kenarından geçerek sağdan Kuruçay ve Tohma Suyu'nu alır ve Güneydoğu Toroslar arasından geçerek, Kahta Suyu, Göksu, Nizip Suyu gibi kolları alır. Birecik'ten Suriye topraklarına giren Fırat Nehri Carablus'tan itibaren Meskene'ye kadar olan bölgeyi kuzey-güney istikametinde kateder. Daha sonra Halebiye mevkiinde güney doğuya, Irak'a yönelen Fırat, Sacur, Colap ve Habur adlı kollarını Suriye'den alır. Irak'ta kuzeybatı-güneydoğu yönünde akan Fırat Nehri, Bağdat civarında ovalara

¹⁰⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> - 22.05.2008 - 21.00

¹⁰⁷ İlhan Avcı, "Su Sorunu ve Sınırdaş / Sınır Oluşturan Su Yolları", İTÜ, İstanbul, 2000, s.23.

erişir ve daha sonra Basra'nın 180 Km. kuzeyinde Dicle Nehri ile birleşerek Şatt-ül Arap adıyla Basra Körfezi'ne dökülür.

Toplam 2.780 Km. uzunluğu ile Batı Asya'nın en uzun nehri olan Fırat 720.000 km²'lik bir havzaya sahiptir. Türkiye'deki uzunluğu, Karasu kaynağından Suriye sınırına kadar 971 km., Murat Suyu kaynağından ise 1263 km.dir. Türkiye sınırındaki havza kesimi 101.000 km²'dir. Fırat Nehri'nin Suriye'deki uzunluğu 680 km., Irak'taki uzunluğu ise 837 km.dir.

Türk sınırını terk ettiği noktada, 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı 31.6 milyar m³'tür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacur sularını alan Fırat Nehri'nin Suriye ve Irak arasındaki yıllık su potansiyeli, 35 milyar m³'e ulaşmaktadır. Suriye'nin katkısı sadece 3.4 milyar m³'tür. Irak topraklarında ise hiçbir katkı olmamaktadır. Yukarıda belirtilen rakamlara göre Fırat Nehri sularının yaklaşık % 90'ı Türkiye topraklarında, % 10'u ise Suriye'de oluşmaktadır.¹⁰⁸

Bu konuda kaynaklar arasında bazı farklılıklar olup; örneğin, Suriye'nin katkısının 5 milyar m³ olduğu tahmin edilmekte, Fırat Nehri yıllık ortalama su potansiyeli 36.6 milyar m³ ve Türkiye'nin katkısının % 86 olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁹ Bir başka görüşe göre ise; Fırat, sularının % 93 kadarını Türkiye sınırları içerisindeki havza kesiminden toplamaktadır. Nehre Türkiye hudutları dahilinde doğan ve sularını büyük oranda Türkiye sınırları içerisinde topladığı halde Suriye topraklarında katılan Sacir, Colap ve Habur Çayı gibi kolların katkısı da % 5 kadardır. Dolayısıyla nehrin sularının % 95'i Türkiye topraklarından kaynaklanmaktadır. Nehrin yıllık ortalama su potansiyeli yaklaşık 34 milyar m³ olup, bunun 33 milyar m³'ü Türkiye'den toplanmaktadır.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Orhan Tiryaki, "**Sınırtaşın Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**", HAK Yayını, İstanbul, 1994, s.101.

¹⁰⁹ Özden Bilen, "**Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**", TESAV Yayınları, Ankara, 2000, s.143.

¹¹⁰ Ferruh Müftüoğlu, "**Ortadoğu Su Meselesi ve Türkiye**", Marifet Yay., 1997, s.29.

Yukarıda verilen rakamlar dikkate alındığında Fırat Nehri'nin su potansiyelinin ortalama % 90'ından fazlasının Türkiye topraklarından kaynaklandığı görülecektir.

3.3.2. Dicle Nehri :

Elazığ yakınlarında, Maden Dağları kesiminden doğar. Yukarı kolu, Maden Dağları'ndan çıktığı için Maden Çayı adını alır. Daha sonra, kuzeyden Toros yamaçlarından inen Ambar Çayı, Kuru Çay, Pamuk Çayı, Hazro Çayı, Batman ve Garzan sularını; güneyden de Göksu ve Savar Çayı gibi akarsuları alır. Raman Dağı'nın güney eteklerinden geçerek bir süre dar boğazlardan akar ve Türkiye toprakları içinde 230 km. ile en uzun kolu olan Botan Çayı'nı alır. Dicle Nehri, Cizre Kasabası önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 Km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girer. Irak'ta Aşağı Musul'da Büyük ve Küçük Zap sularıyla birleşir ve Mezopotamya ovasına girer. Basra Körfezi'nin 180 km. kuzeyinde Hammar Gölü'nün kuzeyinde Fırat ile birleşerek, Şatt-ül Arap adıyla Basra Körfezi'ne dökülür. Toplam uzunluğu 1.840 km. olan Dicle Nehri'nin Türkiye'deki uzunluğu 523 km., Suriye'deki uzunluğu 40 Km., geri kalan kısmı ise Irak topraklarına akmaktadır.

Dicle Nehri'nin Türkiye sınırındaki Cizre Akım Gözlem İstasyonu'ndaki verilere göre ortalama yıllık akım miktarı 16.2 milyar m³'tür. Ayrıca, Türkiye'den doğup Irak topraklarında Dicle'ye karışan Zap, Hezil gibi su potansiyeli oldukça büyük akarsular ile Türkiye'nin katkısı 21.3 milyar m³'e ulaşmaktadır. Dicle Nehri'ne Irak'ın; Küçük Zap, Adhaym ve Diyala gibi akarsular ile toplam katkısı ise 31.4 milyar m³'tür. Türkiye'den gelen 21.3 milyar m³ ile birlikte, Dicle Nehri'nin Fırat'la birleşmeden önceki toplam su potansiyeli 52.7 milyar m³'e ulaşmaktadır. Bu durumda Dicle'ye Türkiye'nin katkısı % 40, Irak'ın katkısı % 60 dolaylarındadır. Suriye'nin ise bu nehre hiçbir katkısı yoktur.

3.3.3. Asi Nehri

Lübnan'da Bekaa'da Baalbek eşliğinin kuzeyinden doğar. Suriye topraklarına girer. Burada Humus yöresinde bazaltlı lav akıntıları etkisiyle yolundan saparak, Hama

Kireçtaşı Platolarına yönelir ve GHAP çukuruna ulaşır. Kuzeye doğru akmaya devam ederek Türkiye topraklarında Amik ovasına ulaşır. Burada Burç deresi ve Karası, Asi Nehri'ne karışır. Asi nehri, büyük ölçüde Suriye topraklarında tüketildikten sonra, Türkiye sınırları içinde Akdeniz'e dökülmektedir.¹¹¹ Türkiye dışından doğarak Türkiye topraklarında denize dökülen en önemli nehirdir. Kat ettiği mesafe, Lübnan'da 40 km., Suriye'de 120 km., Türkiye'de ise 88 km.'dir.

Suriye, ortalama yıllık debisi 1.2 milyar m³ olan bu nehrin sularının % 90'ını kullanmakta ve Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye yılda ortalama 120 milyon m³ su bırakmaktadır.¹¹² Asi Nehri'nin sularından 80 milyon m³ kadarlık bölümü Lübnan ile Suriye arasında yapılan anlaşmayla Lübnan'a bırakılmıştır. Asi Nehri Ocak ayında saniyede 15 m³ ve yaz aylarında saniyede 4.5 m³ debiyle Türkiye topraklarına girmektedir.

3.3.4. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP, Güney Doğu Anadolu Bölgesi için çok önemli bir fırsattır. Proje, sosyal ve ekonomik göstergelerin ilerlemesi üzerinde yoğunlaşan, dengeli bölgesel gelişimi başarmak için Türk Hükümetleri'nin kararlılığını yansıtır.

Bilinen ve gözlenen o ki GAP, Türkiye'nin aşağı komşuları Suriye ve Irak'ta Fırat ve Dicle Nehirlerinin akışında bir azalmaya sebep olacağı ve bunun bu ülkelerin tarımsal ve enerji projelerine zarar vereceği konusunda derin bir endişeye sebep olmuştur. GAP'ın hidropolitik aşamaları, Arap medyasında bölgedeki dengelere bir tehdit olarak vasıflandırılmış ve bu Atatürk Barajının inşasıyla doruk noktaya ulaşmış, saldırgan bir hareket olarak görülmüştür. Bunların ötesinde Türkiye'nin GAP çerçevesindeki düşünceleri, aşağı komşuları tarafından agresif ve saldırgan olarak algılanmıştır¹¹³

GAP'in, önemli sonuçları şöyle özetlenebilir. Bunların birincisi, Proje ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucunda ekonomik

---

¹¹¹ Bilen, a.g.e., s.40.

¹¹² Hasret Çomak, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2002, Sayı:121, s.7.

¹¹³ A.İhsan Bağış, "Dicle Fırat ve Türkiye'nin Su Politikası", Harp Akademileri Bülteni, Sayı 192, İstanbul, 1999, s.74.

ve sosyal faaliyetler hızla artacaktır. Sulu tarım yapılmaya başlanmasıyla birlikte tarım sektöründe büyük miktarda üretim artışı beklenmektedir. Tarımsal üretimde ortaya çıkacak bu değişiklik, tarım dışı sektörü etkileyecektir. Tarım ve tarım dışı sektörlerin gelişmesiyle dış ticaret ve hizmet kesiminde de gelişmeler olacak, yeni ihracat imkanları ortaya çıkacaktır¹¹⁴

Projenin ikinci önemli sonucu sosyolojiktir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde milli bütünleşme istenen seviyede değildir. GAP bitiminde sulu tarıma açılacak alanlarda yapılacak toprak reformuyla merkez köyler oluşacak, vatandaşlarımızın merkezi yerlere yerleşmesi sağlanacaktır. Merkez köylerde tesis edilecek tarımı sağlayıcı, küçük sanayi kuruluşlarının yer alması, okullaşma, sağlık tesisleri ve atölyeler zirai sanayi türünün doğmasını temin edecektir. Köylüler meslekleriyle uğraşırken aynı zamanda sosyal tesislerden, iletişim imkanlarından yararlanmak suretiyle bilgi ve görgülerini arttıracaktır. Bu durum milletleşme sürecini hızlandırarak milli bütünlüğün tesisinde önemli rol oynayacaktır. GAP'ın en önemli yararlarından birisi de böylece milli bütünleşmeye katkı sağlanmasıyla olacaktır. Bundan dolayı GAP ile ilgili olarak bu projenin etkili olacağı, okullaşma, sağlık koşullarındaki değişim, sanayileşme, kentleşme, çevre koşullarındaki değişim, incelenerek bir an önce çalışmalara başlanmalıdır.¹¹⁵

GAP yatırımları sonunda, ikamet edenlerin yaşam standartları yükselmeye başlamıştır. Daha fazla insan projeden yararlanacaktır. Kentsel - kırsal etkileşimler devam eden taşımacılık organizasyonu, haberleşme ağlarını geliştirmiş, bölge dış dünyaya daha fazla açılmıştır. Bütün bu gelişmelerle, % 66'sı şehir merkezlerinde olmak üzere, 1998'de 6 milyon olan bölge nüfusunun, 2005 yılına kadar 9 milyona yükselmesi beklenmektedir. Bölgede şehirleşme desteklenmeli ve kırsal göç çok aşağı seviyelere getirilmelidir. GAP'la yaratılacak olan iş olanakları, değişik sektörlerde tahminen 3.8 milyon kişiye ekmek kapısı olacaktır. Bölgedeki eğitim ve sağlık hizmetleri, 2005 yılı itibarıyla en az bugünkü ülke ortalamasına erişmiş olacaktır.¹¹⁶ Projenin temel felsefesi,

---

¹¹⁴ Ahmet Gökçen, "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Ekonomik Sonuçları", 1989, s.16.

¹¹⁵ Nejat Erk, "GAP'ın Gerçekleşme Sonrası Değerlendirilmesinin Taşıdığı Güçlükler", Biar Yayınları, Ankara, 1987, s.80.

¹¹⁶ Olcay Ünver, "Sınırşan Sularımız ve Ortadoğu'da Su Sorunu Sempozyumu", HAK Yayını, İstanbul, 1995, s.7.

insanın refah ve mutluluğunu sağlayarak tüm çerçevede kendine güvenen bir toplum oluşturmaktadır.

Üçüncü önemli sonuç ise, GAP'ın, Türk dış ekonomi politikasına önemli etkilerinin olması beklentisidir. Yurdumuzun bir taraftan artan nüfus koşulları ile yurt içi talebin; diğer taraftan komşu ülkelerin beliren talepleri ile dış talebin yükselmesi, toplam talebi artıracaktır. Yükselen talebin üretim artışı ile karşılanmaması önemli bir arz ve talep sorunu ortaya çıkaracaktır. Türkiye, komşu ülkelerin tarım ürünleri talebini karşılarken yapacağı üretim artışı ile yurt içinde de ürün darlığını giderebilecektir. GAP'ın en önemli sonuçlarından birisi, Türkiye'yi tarımsal üretim bakımından "kendi kendine yeterli ülke" olmaktan öte, "tarım ürünleri ihraç eden ülke" haline getirecek olmasıdır. Türkiye dünya tarım ürünleri piyasasında Kanada, Avustralya ve AB ülkelerinin hakim olduğu, ticaretin ve rekabetin hiç de centilmence yapılmadığı alanlarda mücadele edecektir. Türkiye dış ülkelere yapacağı ihracatını devamlı bir biçimde istikrarlı olarak artırabilmesi için, üretimi çok yüksek boyutlara ulaştıracak tarım ürünleri planlaması ve buna bağımlı olarak ekonomik politikasını kararlaştırması gerekmektedir.¹¹⁷

GAP şu anki mevcut haliyle bile özellikle, komşu Arap ülkeleri Suriye ve Irak'ı daha çok dış telkinlerle paniğe sevk etmiştir. Bunun sebebi, Türkiye'nin GAP ile bölgede önemli bir güç haline geleceği gerçeğidir. Suriye, GAP projesi dolayısıyla içte kendi çiftçileri, dışta diğer Arap ülkeleri nezdinde, Türkiye'nin sularını keseceğini, tarım alanlarının kuruyacağı yönünde propagandalarla ülkemize karşı baskı unsurları oluşturmaya çalışmaktadır.

Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM) Ortadoğu Uzmanı H.Miray Vurmay'a göre; "Su, Ortadoğu gibi bir coğrafyada sadece su olarak değerlendirilmeyip, son derece siyasi bir meta halinde değerlendirilmektedir. Kaldı ki GAP gibi dev bir su projesinin de sadece bir sulama projesi olması da beklenmemektedir. GAP projesi elbette ki siyasi ve ekonomik bağlamda da uzantıları

---

¹¹⁷ Osman Tekinel, "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Dış Politikasına Etkileri", Dünya Gazetesi, 1992.

olan bir projedir. Türkiye bu proje ile hem Güneydoğu Anadolu'da zayıflamış olan otoritesini yeniden sağlayabilir hem de Ortadoğu'ya giden suyu kontrol ederek bölgesel anlamda oldukça büyük bir güç haline gelebilir.”¹¹⁸

3.3.5. Su Sorunun Tarihi Gelişimi :

Fırat ve Dicle sularının kullanımı konusundaki gelişmeler, önce Suriye ve Irak arasında başlamış, bilahare Türkiye de bu konuya çekilmiştir.

Suriye'nin Fırat nehri üzerinde baraj ve sulama kanalları inşa etme çalışmaları kurak geçen 1958-1960 yıllarının hemen sonrasında başlamıştır. Bu dönemde eski SSCB yönetimi, Suriye'nin Fırat nehrinden daha fazla yararlanabilmesi için, Tabqa hidroelektrik santrali projesini destekleyeceğini belirtmiştir. Suriye ve Irak, 1962 yılında, bu çalışmalar dolayısıyla, Fırat sularının kullanımı ile ilgili bir Karma Teknik Komite kurmuşlardır. Ancak, Tabqa barajının yapımına başlandığı 1968 yılına kadar, herhangi bir büyük su projesi gerçekleştirilmediği için, komitenin çalışmaları sınırlı kalmış, daha sonraki çalışmalarda da etkili olamamıştır.

Türkiye'nin 1965 yılından itibaren Keban Barajı, 1970 yılı ortalarından itibaren de Karakaya Barajının inşasına başlaması ile birlikte, Fırat sularının tahsisi, uluslararası platformlara taşınmaya başlanmıştır. Türkiye, söz konusu barajların dolumu esnasında makul bir miktar suyu Suriye ve Irak'a bırakacağını taahhüt ederek Dünya Bankasından kredi almış ve projelerini herhangi bir sorun olmaksızın gerçekleştirmiştir.

Suriye'nin Tabqa barajında su tutma kararı 1973- 74 döneminde Suriye ile Irak arasında gerginliğe yol açmıştır. Irak, Fırat'ın yıllık ortalama akışının üçte birinden azını aldığını iddia ederken, Suriye'de, aynı dönemde bütün suyun Irak'a bırakılmakta olduğunu iddia etmiş, Irak'ın karşılaşılabileceği su açığını, Dicle'nin sularını kullanarak giderebileceğini ileri sürmüştür.

---

¹¹⁸ TUSAM Ortadoğu Uzmanı H.Miray Vurmay, **Kişisel Röportaj**, Konya, 28.07.2008.

Irak, Nisan 1975'te Suriye'nin, Esat Gölünün doldurulmasına yetebilecek miktardan fazla suyu politik nedenlerle tuttuğunu ve böylece Irak'ın kışlık tahıl üretiminin yüzde 70'inin zarar görmesine neden olduğunu ileri sürerek Arap Birliği'ne şikâyetinde bulunmuştur. İki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin kötüleştiği bu dönemde, Suudi Arabistan, arabulucu olarak devreye girmiş, ancak çözüm önerileri her iki taraftan da kabul görmemiştir. Bunun üzerine Suriye ve Irak havayolu bürolarını ve hava sahalarını birbirine kapatmış ve sınırlarına askeri birlik kaydırmışlardır. Suriye bu dönemde Irak'ta faaliyet gösteren ayrılıkçı etnik grupları kışkırtmaya başlamıştır.

Suriye ve Irak üzerinde siyasi ve askeri açıdan önemli bir etkisi bulunan eski SSCB'nin Haziran 1975'teki arabuluculuğunun ardından Suriye, Tabqa Barajından Irak'a daha fazla su bırakılacağını bildirmiştir. Bununla birlikte, Irak her kuraklık döneminde Suriye'yi Fırat'ın sularını tutmakla suçlamaya devam etmiştir.

Türkiye'nin GAP Projesini başlatacağının Suriye ve Irak tarafından öğrenilmesinden sonra, söz konusu ülkeler uzun vadeli su ihtiyaçlarını garanti altına alacak bir anlaşma için girişimlerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Bu nedenle, Türkiye ve Irak, 22-25 Aralık 1980 tarihleri arasında Ankara'da yapılan ekonomik işbirliği ağırlıklı resmi görüşmelerde, bölgesel suların tahsisi konusunda bir ortak teknik komite kurmayı kararlaştırmışlardır. Söz konusu komite, 1983 yılında Suriye'nin de katılımıyla üçlü hale gelmiştir.

Türkiye, 1984 yılında yapılan Ortak Teknik Komite toplantılarında, müteakip maddelerde açıklanacak olan üç aşamalı planı gündeme getirmiştir. Ancak bu plan, Suriye ve Irak tarafından bugüne kadar kabul görmemiştir. Bütün bu gelişmeler esnasında, Suriye ve Irak'ın Fırat suları ile ilgili taleplerinin artmasına paralel olarak, Türkiye'de faaliyet gösteren bölücü terör örgütünün faaliyetlerinde de artışlar görülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının Temmuz 1987'de Suriye'yi resmi ziyareti esnasında, suların tahsisi konusu gündeme gelmiş ve imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü ile Türkiye, Atatürk Barajının dolumu esnasında ve Fırat sularının üç ülke

arasında nihai tahsisine kadar, Suriye'ye aylık ortalama olarak 500 m³/sn' den daha fazla su bırakacağını taahhüt etmiştir. Suriye tarafı da bir başka protokolle, Türkiye aleyhtarı faaliyetlerde bulunmamayı ve Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetleri kovuşturacağını kabul etmiştir.

Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokol nedeniyle, Irak Devlet Başkan Yardımcısı, Nisan 1988'de Türkiye'yi ziyaret etmiş ve resmi görüşmelerde Irak'ın su görüşmelerine davet edilmemesinden duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. Kendisine, 1987 Protokolü'nün geçici olduğu ve gerçek tahsisin üç tarafın katılımıyla yapılacağı bildirilmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin GAP'ın en büyük bölümünü teşkil eden Atatürk Barajına 1990 yılında su toplamaya başlanması kararı, Suriye ve Irak'ın su ile ilgili gerçekçi olmayan iddialarına neden olmuştur. Kasım 1989'daki Karma Teknik Komite Toplantısında Suriye ve Irak, Atatürk barajı rezervuarının doldurulması için dört hafta yerine iki haftanın yeterli olacağını ileri sürerek, su kotaları konusunda üçlü bir anlaşma yapılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca, Suriye, Tabqa Barajında 100 MW'lık sekiz tribünden ancak birinin çalıştırılabildiğinden yakınmıştır. Irak ise Fırat'ın sularında öngörülen azalmanın sulama programını aksatacağını ve ülke elektriğinin yüzde 40'ını üreten enerji santrallerinin kapanmasına neden olacağını iddia etmiştir.

Bütün bunlara karşılık Türkiye, Suriye'ye Atatürk Barajı'ndan bırakılacak suyun her zaman için yeterli olacağını, ayrıca, su tutma mevsimi olarak suya asgari ihtiyaç duyulan kış aylarının seçildiğini ve 23 Kasım 1989-13 Ocak 1990 tarihleri arasında, Suriye ve Irak'ın taleplerinin de üzerinde olacak şekilde su verebileceğini beyan etmiştir. Bütün bu olumlu yaklaşımlara rağmen, Suriye, Türkiye'yi Arap Birliği nezdinde protesto etmiş ve bunun sonucunda Arap Birliği, Fırat'ın sularının adil bir şekilde paylaşımı ve su tutma süresinin kısaltılması için Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur.

Arap Birliğinin desteğini alan Suriye ve Irak, 16 Nisan 1990'da, Fırat'ın sularının paylaşımı konusunda kendi aralarında bir anlaşma imzalamışlardır. Bu

anlaşmaya göre, miktara bakılmaksızın, yıllık akışın yüzde 42'sini Suriye'nin, yüzde 58'ini Irak'ın alması öngörülmüştür. Bu anlaşma, Suriye ve Irak'ı Türkiye'yi üçlü bir anlaşmaya zorlamak için bütün güçlerini birleştirmeleri açısından önem taşımaktadır. Ancak Körfez Savaşı nedeniyle iki ülke arasındaki bu anlaşma, hiçbir zaman hayata geçirilememiştir.

Atatürk Barajında su tutulması esnasında, Suriye yetkilileri Türkiye sınırıyla Esat Gölü arasında Fırat'ın su seviyesinin 1990 Ocak ayında, kış ekinine zarar verecek ve Halep'in su ihtiyacını kısıtlayacak şekilde, 3 metre azaldığını ve Türkiye'nin planı konusunda kendilerine önceden yeterince teknik detay vermediğini iddia etmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen, Türkiye tarafından Suriye ve Irak' a Fırat'tan bırakılan su miktarı, Atatürk barajının dolun süresi boyunca 1987 Protokol maddelerinde öngörülen miktarın çok üzerinde gerçekleşmiştir. Suriye ve Irak'ın bu iddialarına karşı, Türkiye, su tutulma döneminin Irak ve Suriye'nin su ihtiyacının en az olduğu döneme planladığını ve Suriye'ye bırakılan su miktarı konusunda Arap medyasında yer alan kuşku ve mesnetsiz iddiaların yersiz olduğunu rakamsal değerlerle ortaya koymuştur.

19-20 Ocak 1993 tarihlerinde Sayın Süleyman Demirel'in Başbakanlığı sırasında Şam'a yaptıkları ziyarette Suriye, Fırat ve Dicle nehirleri konusunda işbirliği amacıyla 1980'den beri çalışmalarını sürdüren ve 16 toplantı yapan Ortak Teknik Komite'nin (OTK) kendisinden beklenenleri veremediğini ifade etmiş ve konunun siyasi platformda incelenmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine sorunun, 1993 yılı sonuna kadar, her iki ülke Dışişlerinin yüksek düzeyli memurlarının başkanlığındaki heyetlerce görüşülmesi ve çözüme ulaştırılması konusunda mutabakata varılmış ve bu çalışmaların iki ülke Dışişleri Bakanlarının eşgüdümünde yapılması kararlaştırılmıştır.

17-20 Mayıs 1993 tarihleri arasında bir Suriye Heyeti Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmuştur. Fakat Suriye'nin bu toplantıda, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı kullanımına ilişkin henüz bağlayıcı nitelik kazanmayan uluslararası hukuk kurallarını ve 1987 protokolunu yanlış şekilde yorumlaması sonucu bir uzlaşma sağlanamamış ve bir basın

bildirisi bile yayınlanmamıştır. Söz konusu toplantıda Türkiye, Asi nehri dahil, iki ülkeyi ilgilendiren bütün sınır aşan suların görüşülmesi gerektiğini belirtmiş, Suriye ise bunu reddetmiştir. Sonuç olarak, toplantılara Irak'ın da iştiraki ile 21-24 Haziran'da devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

21 Haziran 1993 toplantısına Irak Delegasyonu'nun katılmasına rağmen Suriye sebep belirtmeksizin katılmaktan vazgeçmiştir. Irak görüşmelerde yeni keyfi konumlardan kaynaklanan bir takım talepler dile getirmiştir. Matematiksel bölüşüm fikrini yinelemiş ve Fırat sularından Türkiye tarafından bırakılan miktarın 700 m³/s'ye çıkarılmasını talep etmiştir.

3 Aralık 1995'te Şam'daki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğine, Birecik Barajının inşası ile ilgili olarak bir nota verilmiştir. Bu notada, Suriye, Fırat nehri akışının söz konusu baraj dolayısıyla azalacağını ve Fırat'ın sularının, Türk sulama faaliyetleri nedeniyle kirletilmiş olduğunu iddia etmiştir. Türkiye, bu notayı 31 Aralık 1995 tarihinde yanıtlamış ve Suriye'nin iddialarının asılsızlığını belirtmiştir. Daha sonra, suların tahsisi konusuna Arap Birliği ülkeleri de dahil olmuş ve 1996 yılı içerisinde Suriye'yi destekleyici kararlar almışlardır.

23 Ağustos 2001'de, GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı Mustafa Yılmaz ile Suriye Sulama Bakanı Taha Al-Atraş yaptıkları görüşme sonucu bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre, Türkiye ile Suriye ortak projeler belirleyerek bunları uygulamaya koyacaktır. Anlaşmayla, GAP'ın uluslararası eğitim programları Suriyeli uzmanların katılımına açılmaktadır. Suriyeli Bakan dokuz yıl önce son toplantısını yapan OTK'nin tekrar toplanması gerektiğini de belirtmiştir.¹¹⁹

26 Kasım 2001'de Şam'da bir araya gelen Suriye ve Irak Sulama Bakanları, Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımıyla ilgili teknik komitenin yeniden toplanması için Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur. Bakanlar, Türkiye'nin, söz konusu nehirlerinin sularını 1987 yılında varılan anlaşma gereğince paylaşacağı taahhüdünü yerine getirmeyeceğinden endişeli olduklarını açıklamışlardır. Suriye Sulama Bakanı

---

¹¹⁹ www.ntvmsnbc.com – 21.08.2001 – 18.10.

Taha Al-Atraş, Türkiye'nin son iki yılda Fırat'tan ülkesine saniyede 500 yerine 450 metreküp su verdiğini söylemiştir.¹²⁰

3.3.6. Türkiye İle Suriye Arasında Sınırşan Sular Konusunda Yapılan Antlaşmalar:

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsuların rejimlerini düzenleyen kapsamlı bir antlaşma yapılmamış olmakla beraber, bu akarsulardan faydalanma konusunda değişik tarihlerde yapılan antlaşmalarda bazı hükümler mevcuttur. Bunlar;

3.3.6.1. Türk-Fransız İtilafnamesi :

20 Ekim 1921 tarihli Türkiye-Fransa arasında imzalanan “Ankara Antlaşması” ile Balık (Kuveik) suyunun Halep şehri ve kuzeyindeki Türk kesimi arasında, hakkaniyet ilkesi dikkate alınarak tevzi olunacağı ve Suriye'nin Halep şehrinin ihtiyacı için olmak üzere, masrafını kendisi karşılamak suretiyle Fırat'tan su alabileceği hükme bağlanmıştır.

Bu madde incelendiğinde, iki önemli konunun göze çarptığı görülür. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada “**hakkaniyet**” ilkesinin yer alması; diğeri ise söz konusu sulardan faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır. Suriye, bu amaçla Fırat'tan 0.7 metreküp saniyelik bir su çekmektedir.

3.3.6.2. Lozan Barış Antlaşması:

Lozan Barış Antlaşması'nın 109 ncu maddesi şöyledir : “Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir

---

¹²⁰ www.ntvmsnbc.com – 26.11.2001 – 21.00.

devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolojik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir”. Ancak bugüne kadar böyle bir antlaşma imzalanmamıştır.

3.3.6.3. Tahdidi Hudut Nihai Protokolü :

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep’te imzalanan bu protokol Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletmesi, nehir polisi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme bağlamaktadır. Fransa ile imzalanan 1921 itilafnamesindeki “**hakkaniyet**” ilkesi ile bu düzenleme arasında bir tutarlılık olmadığı¹²¹ göze çarpmaktadır.

3.3.6.4. Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü :

19 Mayıs 1939 tarihli protokole göre; Karasu çayı, Afrin Nehri ve Asi nehrinin hududu teşkil eden kısımlarında talveg hattının hudut olarak kabul edileceği ve hudut boyunca bu sulardan her iki taraf halkının eşitlik ilkesine göre faydalanacağı esas alınmıştır ancak faydalanma eylemlerinin çeşidi bakımından bir sınır getirilmemiştir.

3.3.6.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol:

13 Mayıs 1952 tarihli Çağçağ deresinin sularının her iki ülke arasında hakkaniyet ilkesi içerisinde bölüşümü ve Türkiye’nin Çağçağ deresinin debisini arttırmak üzere yapacağı inşaat masraflarına, Suriye katıldığı taktirde, masrafa katılım oranında bu ülkenin elde edilecek olan fazla debiden istifade edebileceği hükme bağlanmıştır. Protokolde Asi ve Afrin Nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak, anlaşmaya varıldığı taktirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca hükme bağlanmaktadır.

¹²¹ Mustafa Bir, “Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1986, s.148.

3.3.6.6. Ağustos 1966'da Keban Barajı inşasına dış kredi alabilmek için baraj gölünün ilk doldurulması işlemi sırasında Suriye sınırından 450 m³/sn. su bırakılması, 10 Eylül 1976'da bu kez Karakaya Barajı inşasına dış kredi temin edebilmek için yine baraj gölünün ilk doldurulması sırasında Suriye sınırından 500 m³/sn. su bırakılması teminatı sözlü olarak mansap ülkelerine verilmiştir.

3.3.6.7. Türkiye Başbakanının Suriye'ye yaptığı ziyaret esnasında 17 Temmuz 1987 tarihinde Şam'da "**Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü**"¹²² imzalanmıştır. Bu protokolün "Su" başlığı altında yer alan hükümleri şunlardır :

(1) Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³ /sn'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m³/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder (Md.6).

(2) Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır (Md.7).

(3) Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılmasını kabul etmişlerdir (Md.8).

(4) Taraflar, iki ülkenin uzmanlarının işbirliği ile projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi halinde, Fırat ve Dicle nehirlerinin topraklarında kalan kısmında sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir(Md.9).

(5) Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez ülkelerine, diğeri Ürdün ve S.Arabistan'a olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinden taşımayı planladığı "Barış Suyu Boru Hattı" projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır.

Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslararası danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir. Suriye tarafı, projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir. Çalışmaların olumlu sonuçlanması halinde Suriye tarafı, projenin gerçekleşmesi için görüşmelere başlayacaktır (Md.10).

---

¹²² Resmi Gazete, Sayı.1960, 10 Aralık 1987.

Protokolün 6 ncı maddesiyle Türkiye Fırat'tan 500 m³/s su bırakmayı taahhüt etmiştir. Aynı madde de yer alan “nihai tahsise kadar” ibaresi Suriye ve Irak tarafından istismar edilmektedir. Çünkü taraflar bu ibareye göre antlaşmanın ömrünü tamamladığını ve yeni tahsis miktarının belirlenmesini ve bunun da en az 700 m³/sn olması gerektiğini ileri sürmektedirler.

3.3.7. Tarafların Görüş ve Tezleri:

3.3.7.1. Türkiye'nin Görüş ve Talepleri :

Irak ve Suriye ile Türkiye arasındaki sınır aşan sularla ilgili görüşlerde konuya ilişkin yaklaşım farklılıkları vardır. Bu farklılıklar bugüne kadar net bir sonuç alınmasını engellemiştir.

Türkiye; bu konuda tam bir sonuç almak için daha ayrıntılı hidrolojik, meteorolojik ve toprak ile ilgili mühendislik çalışmalarının yapılması gerektiğini, Irak ve Suriye'nin bu konularda gerekli çalışmaları tamamlamaları ve ondan sonra ortak su kullanımı toplantılarına katılmalarının daha verimli sonuçlar doğuracağını savunmaktadır. Aksi taktirde üçlü toplantılardan, olumlu, yapıcı ve kalıcı sonuçlar alınmasının olanaksız olduğu, Türkiye tarafından değerlendirilmektedir. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi, 1982 yılından başlayarak, 1990 yılına kadar devam eden teknik komite toplantılarında, bu bilgilerin eksikliği nedeniyle bir sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır.¹²³

Bu konuda Suriye'nin konuya yaklaşımı, her şeyden önce tartışma konusu olan suların üç ülke arasında basit ölçüler çerçevesinde bölüşülmesi esasına dayanmaktadır. Söz konusu ülkeler, konuyu siyasi bir çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır. Oysa, Türkiye konunun siyasi bir yanı olmadığını, teknik bir konu olduğunu ve çözümü için teknik çalışmalar yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede her ülkede meteorolojik, hidrolojik ve toprakla ilgili çalışmaların zorunluluğunu vurgulamaktadır.

---

¹²³ Devran Çetinkaya, “Türkiye'deki Su Kaynaklarının Türkiye–Suriye İlişkilerine Etkileri”, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2002, s.4-32.

Bu çalışmalar yapılmadan sonuca varmak imkansızdır. Türkiye, ancak bu teknik çalışmalardan elde edilecek bilimsel verilerin ışığında suların akılcı, adil ve en verimli bir şekilde kullanımının mümkün olacağı görüşünü ısrarla savunmaktadır.

Türkiye'nin bu çerçevede, 1984 yılında yapılan, beşinci OTK toplantısında gündeme getirdiği ve Fırat-Dicle Havzası sınır aşan sularının “akılcı hakça ve optimum kullanımı” ya da kısaca “**Üç Aşamalı Plan**” olarak bilinen öneri paketi aşağıdaki hususları kapsamaktadır;

(1) Birinci Aşama: Üç ülkenin kullanılabilir su potansiyelinin belirlenmesi safhası olup, aşağıdaki faaliyetleri kapsamı öngörülmektedir.

(a) Çeşitli bölgelerde seçilmiş ölçüm istasyonlarının tüm verilerini (seviye ve debi ölçümleri) teati etmek,

(b) Üç ülkenin uzmanlarınca Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı (eğer mevcut ise) ile ilgili tüm verileri teati etmek,

(c) Yukarıda bahsi geçen verileri kontrol etmek,

(ç) Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde müşterek ölçümler yapmak,

(d) Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek,

(e) Mevcut su kalitesi verilerini teati ve kontrol etmek,

(f) Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden soma çeşitli istasyonlarda doğal debileri hesaplamak.

(2) İkinci Aşama: Üç ülkenin sulanabilir arazilerinin miktarlarının belirlenmesi çalışmalarını kapsamakta ve aşağıdaki faaliyetlerin yapılmasını öngörmektedir.

(a) Her ülke tarafından kabul edilebilecek toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak,¹²⁴

(b) İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek,

---

¹²⁴ Uzmanlar, sulanabilecek toprakları altı kategoriye ayırmaktadırlar. 1,2 ve 3 ncü kategori topraklar sulama suretiyle en yüksek verim alınabilecek araziler, 4ncü sınıf topraklar marjinal birimler, 5 nci sınıf ancak önemli ölçüde yatırım yapmak suretiyle verim alınabilecek topraklar, 6 ncı kategori ise sulama ile hiçbir verim alınamayacak topraklardır.

(c) Şayet, toprak sınıflandırma çalışmaları taraflarca da mutabakata varılan nedenlerle gerçekleştirilemez ise, o zaman toprak kategorilerini mümkün olan azami doğrulukta tespit etmek,

(ç) Müteakiben, işletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin toprak sınıfları ve drenaj kriterlerine göre belirlenen yetiştirilecek ürün çeşitlerini incelemek ve görüşmek,

(d) Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak.

(3) Üçüncü Aşama: Bu safhada mevcut suyun bu bilgilere göre akılcı bir şekilde tahsis edilebilmesi için aşağıdaki faaliyetlerin yürütülmesi öngörülmektedir.

(a) Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkanlarını araştırmak,

(b) İkinci aşamada belirtilen ve toprak incelemelerinden sonra yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dahil olmak üzere tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek,

(c) Dicle'den Fırat'a su transferi imkanını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir proje geliştirmek,

(ç) Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak,

Türkiye yukarıda bahsedilen Üç Aşamalı Planı iki önemli gerekçeye dayandırarak ortaya koymuştur.¹²⁵

Birinci gerekçe; Fırat ve Dicle, Şatt-ül Arap'ta doğal akışları sonucunda birleştiği, buna ilaveten Irak'taki Thartar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak da birbirine irtibatlandırıldığı ve dolayısıyla bu iki suyun tek bir sınır aşan su sistemi olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, halihazırda Fırat Nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının, Dicle'den alınacak sularla da

¹²⁵ Devran Çetinkaya, "Türkiye'deki Su Kaynaklarının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri", Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2002, s.4-35.

giderilebileceği, mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal su ihtiyaçlarının mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı ifade edilmektedir.

İkinci gerekçe olarak da; ülkelerin verileri toplaması ve değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmaların, büyük farklılıklar göstermesi ve toplanan verilerin sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek nitelikte bilgiler olmamasıdır. Türkiye, koordinasyonun sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹²⁶

Türkiye; giderek artan su sıkıntısının önlenmesi için, teknik ve bilimsel veri çalışmalarına öncelik verdiğini belirterek, komşularından bazı konuları tekrar gözden geçirmelerini talep etmektedir. rneği Suriye, Fırat suları ile sulamaya planladığı, alanın 0.77 milyar hektar olduğunu belirtmektedir. Ancak, batılı kaynaklar bu miktarı 0,2-0,4 milyar hektar, yani Suriye'nin iddia ettiğinin % 50'si olarak vermektedir. Türkiye bu toprakların önemli bir kısmının kalitesiz ve aşırı tuzlanmaya maruz olduğunun yine uluslararası kaynaklarda ifade edildiğini belirtmektedir. Böylece Türkiye, bölgede esasen kıt olan suyun, son derece verimsiz arazilerde ve ilkel sulama metotları kullanarak israf edilmesinin savunulacak bir yanı olmadığını bilimsel gerekçeleri ile birlikte dile getirmektedir.

Türkiye, uluslararası kaynaklarda yer alan bir başka tespite göre; Suriye'de ilkel sulama sisteminin ve verimsiz tarım arazilerinin sulamasının neden olduğu kayıplar dışında buharlaşma kayıplarının da çok fazla olduğunu beyan etmektedir. Gerçekte Suriye'nin Fırat üzerinde inşa ettiği barajlar, geniş bir alana yayılan sığ glleri oluşturmaktadır. Bu geniş yüzeyli gllerin bölge ikliminin sıcak ve kurak olması nedeniyle aşırı buharlaşma kayıplarına neden olduğu görülmektedir. Bir rnek olarak Türkiye'deki Keban Barajı'nın hacim/yüzey oranı %44 iken, Tabqa Barajı'nın hacim/yüzey oranı %18'dir. Bir başka ifade ile Tabqa Barajı'ndan daha az bir alan işgal eden Keban Barajı, Tabqa Barajı'ndan üç misli daha fazla su toplamakta, dolayısıyla

---

¹²⁶ Vefa Toklu, "Su Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Türkiye", Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 1999, s.120.

Suriye ikliminin daha sıcak ve kurak olduğu dikkate alınmasa dahi en azından üç misli daha az buharlaşmaya maruz kaldığı uzmanlarca ifade edilmektedir.

Suriye, Fırat ve Dicle sularının tahsisini sürekli olarak uluslararası platformlarda gündeme getirirken, Hatay'ın kendi toprağı olduğu gibi abes bir iddia nedeniyle, aynı bölgede yer alan **Asi Nehri** sularını gündeme getirmekten ve bu nehri sınır aşan nehir olarak kabul etmekten, ısrarla kaçınmaktadır. Türkiye ise; sınır aşan sularla ilgili çalışmalarda, aynı bölgede yer alan Asi Nehri'nin de Fırat ve Dicle ile birlikte ele alınmasını önermektedir.

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerinin değışken akış dönemi nedeniyle Suriye ve Irak'ın geçmişte, sık sık taşkın ve kuraklıklarla karşı karşıya kalmasına neden olduğunu hatırlatmakta ve GAP sonrasında Suriye ve Irak'ın gerek su düzeni ve gerekse iklimsel değışimler nedeniyle çeşitli faydalar elde edebileceklerini belirtmektedir.¹²⁷

Diğer taraftan; Türkiye iyi komşuluk ve dürüstlük prensiplerine en yüksek düzeyde saygılı hareket ederek, Suriye'ye saniyede 500 m³ su akıtacağına söz vermiş olup, bunu da yerine getirmektedir. Bu miktar Fırat'ın doğal debisinin 100 m³/sn'ye düştüğü, son 40 yılın en kurak devresi olan 1989 yılında ve diğer dönemlerde de aynı düzeyde tutulmuştur.¹²⁸

Bu konuda Türkiye' nin diğer görüşleri şu şekildedir : Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerini Suriye ve Irak tarafından iddia edildiğı gibi **“uluslararası akarsular”** olarak değil, **“sınır aşan akarsular”** olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye göre suya kaynaklık eden ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik ve paylaşımından söz edilemez. Doğu Anadolu dağlarına yağın karlardan beslenen Fırat ve Dicle Nehirleri'nin suları öncelikle Türkiye'ye aittir.

Uluslararası hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerinde bir kodifikasyon ve Türkiye'nin egemenlik hakkına kısıtlayıcı bir kural yoktur. Dicle ve Fırat egemen

---

¹²⁷ Müftüoğlu, **a.g.e.**, s.80.

¹²⁸ M. N. Özfatura, **“Kurtlar Sofrasında Ortadoğu”**, Adım Yay, İstanbul, 1991, s.11.

kaynaklar olup, Türkiye kendi sınırları içerisinde kalan kesimleri içinde uygun gördüğü şekilde faydalanma hakkına sahiptir. Dicle ve Fırat üzerinde kuracağı tesisler ve bunların önceliklerine, egemenlik ilkesine dayanarak, Türkiye kendisi karar verir.

Özellikle Suriye, Hatay ve terör faktörünü Fırat sularıyla bağlantılı olarak kullanmakta ve yıllardır buna yönelik politikalar geliştirerek Türkiye üzerinde baskı politikası uygulamaya çalışmaktadır. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Projesini önlemeye ve geciktirmeye yönelik çaba ve girişimlerini her fırsatta ortaya koymaktadır. Bu girişimlere son verilmediği takdirde konunun çözümü daha da güçleşmektedir.

Türkiye, sorunun üç ülke arasında görüşmelerle çözülmesi taraftarıdır. Bu nedenle, konuya yeterince vakıf olmayan ve “Arap dayanışması” gibi nedenlerle, Arap Ligi’nin, konuyla ilgili olmayan diğer devlet ve uluslararası kuruluşların devreye girmesinin konuyu çözmekten çok, daha da çıkmaza sürükleyeceği aşıkardır.

Sonuç olarak, Türkiye çözümün, suların paylaşımı/taksiminde değil, sulardan yararlanmanın, Türkiye’nin tahsisi ile hakkaniyete uygun, akılcı ve optimum kullanılmasının ortak düzenlenmesinde olduğunu savunmaktadır. Bir büyükelçimizin deyişiyle “Araplar çölde lale yetiştirmek istiyorsa Türkiye bunun bedelini ödemek zorunda değildir, ya da sulama teknolojileri eski olduğu için suyu ziyan ediyorsa , şu kadar suya ihtiyacım var demelerinin mantığını anlamak güçtür.” Türkiye’nin kendi kullanım ihtiyacından feragat ederek bu taleplere cevap vermesi mümkün değildir.¹²⁹

Türkiye Ortadoğu’daki su problemine çözüm olarak **Barış Suyu Projesi**’ni önermiştir. 1986 yılında ortaya çıkan proje bütünüyle Türkiye’de denize dökülen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım dışı sularını su kıtlığı çeken Ortadoğu ülkelerine, boru hatlarıyla Arabistan Yarımadasının doğu ve batı kıyıları boyunca ulaştırmayı planlamaktadır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden gelen 2.2 milyar m³ suyla beslenen bu barış boru hattının, biri Suriye ve Ürdün’den geçerek Suudi Arabistan’a, diğeri ise Irak ve Kuveyt’ten geçerek İran körfezine kadar uzanan iki yönü olacaktır.

---

¹²⁹ Lütfi Şehsuvaroğlu, “**Su Barışı-Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları**”, Gümüş Motif Yay, İstanbul, 1997, s.141.

Arap ülkelerinin hepsi başlangıçta projeye olumlu yaklaşmasına rağmen, İsrail'in projeye dahil olmasına karşı çıkmışlardır. İsrail, projeye kendi ülkesinin katılmaması durumunda projenin gerçekleşmesini engellemek için finansal destek verecek kuruluşlara baskıda bulunacağı tehdidinde bulunmuştur. Arap ülkeleri, İsrail'in projeye katılması ve maliyetinin yüksek olacağı tezlerini ileri sürerek halen projeye soğuk bakmaktadırlar.¹³⁰

3.3.7.2. Suriye'nin Görüş ve Talepleri :

Aşağı kıyıdaş devlet durumunda olan Suriye ve Irak devamlı olarak Türkiye'nin Fırat ve Dicle sularından faydalanma eylemlerinin, kendilerine zarar verdiğini ileri sürmekte, uluslararası alanlarda kendi lehlerinde bir kamuoyu oluşturma gayreti içinde bulunmakta Dicle ve özellikle Fırat suları konusundaki davranışlarıyla Türkiye'nin egemenlik haklarını tartışır bir durum sergilemektedirler.

Fırat ve Dicle Nehirleri uluslararası akarsulardır. Dolayısıyla Türkiye bu nehirler üzerinde tam egemenlik hakkına sahip değildir. Fırat ve Dicle'nin suları uluslararası hukukun öngördüğü esaslar çerçevesinde üç ülke arasında yapılacak bir anlaşma ile adil bir şekilde paylaşılmalıdır. Bu paylaşım salt matematiksel bir formülle gerçekleştirilmelidir. Buna göre;

- (1) Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecektir.
- (2) Her ülkede iki nehrin kapasiteleri ayrı ayrı saptanacaktır.
- (3) Üç kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir.

Belirtilen hususlar gerçekleşene kadar Türkiye saniyede 700 metreküp suyu komşularına akıtmalıdır. Atatürk Barajı'nın ilk dolumu sırasında Türkiye iyi komşuluk ilkesine ters düşecek şekilde hareket etmiş ve Fırat nehri sularını önemli ölçüde azaltarak Suriye'nin tarımına, enerji üretimine ve halkının içme ve kullanma suyu

---

¹³⁰ Tiryaki, a.g.e., s.149.

ihtiyacına büyük ölçüde zarar vermiştir. Bu şekilde Türkiye, Suriye üzerinde siyasi baskı kurmayı da amaçlamaktadır.

Barış Suyu ve diğer su projeleri Türkiye'nin Ortadoğu üzerindeki liderlik hayallerinin bir ürünüdür. Bölge ülkelerini su bakımından kendisine bağımlı hale getirerek ekonomik ve siyasi yönden hükümlanlığı altına almak, Türkiye'nin gizli idealidir. Ayrıca Türkiye'nin Fırat'tan yeterli su bırakmazken, Barış Suyu Projesi ile Ortadoğu'ya su satması çelişkili bir durumdur.

Suriye, Hatay'ı kendi toprağı olarak kabul etmekte ve bölgede yer alan Asi Nehri sularını gündeme getirmekten ve bu nehri sınır aşan nehir olarak kabul etmekten, ısrarla kaçınmaktadır. Bir ülkenin uluslararası bir suyu kullanımında, modern ve ekonomik teknikleri uygulaması, o ülkeye söz konusu nehirden daha fazla su kullanma hakkını vermez.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları bir an evvel tamamlanarak konu ile ilgili hukukun yerleşmesi sağlanmalıdır. Böylelikle uluslararası bir suyun paylaşımında havza ülkeleri arasında çıkacak her türlü uyuşmazlık, BM Uluslararası Adalet Divanı gibi kuruluşlarda milletlerarası düzeyde tartışılmalı ve bu kuruluşların hakemliği çerçevesinde çözüme ulaştırılmalıdır.

Havza ülkeleri arasındaki müzakerelerde "uluslararası gözlemciler" bulunmalı ve yapılacak "paylaşımlar" sonucunda bu paylaşımı engelleyici hareketlerde bulunan ülkeye veya ülkelere BM, söz konusu gözlemcilerin görüşleri çerçevesinde yaptırımlar uygulanmalıdır. Yukarıdaki hususlar Suriye'nin teknik görüşmelerde de dayandığı argümanlardır. Siyasi alanda ise, Suriye rakam zikretmeden Fırat'tan alacağı suyun bir anlaşma ile belirlenmesi üzerinde durmaktadır.

3.3.8. Tarafların Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Fırat-Dicle havzasındaki sorunlardan en önemlisi, Irak ve Suriye'nin ileriye dönük su haklarının korunmasını amaçlayan uzun dönemli sorunlardır. Mevcut durum itibarıyla Suriye'de su kıtlığından ve bu kıtlıktan kaynaklanan problemlerden söz etmek

mümkün değildir. Bu ülkelerin ileride olması muhtemel bir kıtlığa karşı önlem almak istemeleri sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Sorun şu anki haliyle siyasi boyut kazanmıştır. Türkiye'nin Suriye ile Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri ile ilgili anlaşmazlıkları vardır.

3.3.8.1. Fırat-Dicle Havzasındaki Sorunlar:

Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde su sorununu ele almadan önce ülkelerin su tüketim isteklerini incelemek gerekmektedir.

Fırat Nehri'nin toplam debisine sadece % 11.3 oranında katkısı bulunan Suriye, bu nehrin sularının 11.50 Milyar m³/yıllık kısmını; debiye hiçbir katkısı olmayan Irak, 23 Milyar m³/yıllık kısmını talep etmekte, debinin % 88.7'si kendi topraklarında oluşan Türkiye ise toplam debinin 18.42 Milyar m³/yıllık kısmını kullanmak istemektedir. Fırat Nehrindeki toplam su miktarı 35.58 Milyar m³/yıl olduğuna göre ülkelerin kullanmayı düşündükleri su miktarı 17.3 Milyar m³/yıl daha fazladır . (Tablo 3-1)

	Türkiye	Suriye	Irak	Toplam
Su potansiyeli	31.58 (% 88.7)	4.00 (% 11.3)	0.00	35.58 (% 100)
Tüketim Hedefleri	18.42 (% 51.8)	11.50 (% 31.8)	23.00 (% 64.6)	52.92

Tablo 3-1. Fırat Havzasının Su Potansiyeli ve Kıyıdaş Ülkelerin Tüketim Hedefleri
(Yılda milyar metreküp olarak)¹³¹

Dicle Nehri'nin, toplam debisine % 51.9 oranında katkısı bulunan Türkiye 6.87 Milyar m³/yıllık kısmını, nehrin debisine % 48.1 oranında katkısı bulunan Irak 45 Milyar m³/yıllık kısmını, nehrin debisine hiçbir katkısı bulunmayan Suriye ise 2.60 Milyar m³/yıllık kısmını kullanmak istemektedir. Dicle Nehri'nin toplam su miktarı 48.67 Milyar m³/yıl'dır. Ülkelerin kullanmayı ön gördükleri su miktarı 5.8 Milyar m³/yıl daha fazladır . (Tablo 3-2)

¹³¹ DSİ, Etüd ve Plan Daire Başkanlığı, "Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili Türkiye-Suriye-Irak arasındaki sorunlar" konulu raporu, S.12.

	Türkiye	Suriye	Irak	Toplam
Su potansiyeli	25.24 (% 51.9)	0.00 (% 0.0)	23.43 (% 48.1)	48.67 (% 100)
Tüketim hedefleri	6.87 (% 14.1)	2.60 (% 5.4)	45.00 (% 92.5)	54.47

Tablo 3-2. Dicle Nehrinin Su Potansiyeli ve Kıyıdaş Ülkelerin Tüketim Hedefleri (Yılda milyar metreküp olarak) ¹³²

Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularından Türkiye, Suriye ve Irak'ın kullanmayı planladıkları su miktarları mevcut durumu değerlendirdiğimizde toplam debiden fazladır. Yine ülkelerin su arz-talep karşılaştırmasını yaptığımızda Türkiye'nin yaklaşımı problemin çözümünde en olumlusu olup; nehirlerin debisine katkısından daha az su talep etmektedir. Suriye'nin yaklaşımı nehirlerin debisine katkısının çok üzerinde su almak istediğinden gerçekçi değildir. ¹³³

Bu hususlara ilave olarak, Suriye'nin Fırat nehrinden sulanabilir arazi genişliğinin ne olduğu konusunda, ülke yetkililerinin beyanlarıyla, uluslararası su uzmanlarının beyanları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Esasen pek çok tanınmış akademisyen ve su uzmanı Fırat nehrindeki su eksikliğinin çözümünü Dicle'den Fırat'a su transferi yapılmasında görmektedirler. Genelde kabul edilen görüş, eğer böyle bir transfer gerçekleşirse, her üç ülkenin de Fırat nehri üzerindeki sulama projelerinin tesis edilmesinin mümkün olacağıdır. Tablo 3-3'te ülkelerin resmi makamlarının verdikleri rakamlar ile söz konusu uluslararası uzmanların rakamlarının mukayesesi görülmektedir.

Su sıkıntısının ortaya çıktığı Fırat havzasında gerek Suriye gerekse Irak verimli bir şekilde sulanması olası olmayan önemli miktarda alan için su talebinde bulunmaktadırlar. Bu durumda Türkiye'nin sulama projeleri de göz önüne alındığında, Fırat nehrinin yıllık kapasitesi olan 31.58 milyar m³'ün oldukça üzerinde bir su ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu husus Suriye ve Irak'ın dikkatine getirildiğinde, anılan ülkeler

¹³² DSİ, Etüd ve Plan Daire Başkanlığı, **a.g.e.**, s.12.

¹³³ Çetinkaya, **a.g.e.**, s.4-41.

eksik kalan suyun, oransal olarak her bir ülkenin talebinden düşülmesini önermektedirler. Türkiye her şeyden önce her bir kıyıdaş ülkenin su ihtiyacının

Kaynaklar	Suriye
Resmi Beyanlar	0.77
Prof.Dr.John Kolars	0.37-0.39
USAID Report	0.32
Ewan W.Anderson	0.2-0.5
Peter Beaumont	0.4/0.8

Tablo 3-3. Suriye’de Sulanabilir Arazi için Resmi Makamların Verdikleri Rakamlar İle Uluslararası Üne Sahip Bazı Uzmanların Verdikleri Rakamların Mukayesesi (Milyon Hektar)¹³⁴

tespitinde aynı kriterlerin uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Suriye ve Irak ise her ülkenin kendi su ihtiyacını dilediği gibi belirleyebileceğini, bir ülke tarafından beyan edilen ihtiyaç rakamının, öteki ülkeler tarafından sorgulanmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Türkiye gibi demokratik çoğulcu bir toplumda böyle bir ihtiyaç belirleme yöntemini kamuoyuna kabul ettirmek zordur.¹³⁵

Türkiye'nin Suriye insanlarına içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarını karşılayacak kadar suyu akıtmaması ahlaki ve vicdani bir sorumluluktur. Fakat Suriye'nin birinci derecede tarım yapılmasına elverişli olmayan topraklarının da sulanması için Türkiye'nin su bırakma mecburiyeti yoktur. Güneydoğu Anadolu Projesi yapılmamış olsaydı; Suriye ile Irak, Dicle ve Fırat'ın sularını şu andaki kadar verimli kullanamayacaktı.

Türkiye'nin Fırat Nehri üzerine yaptığı barajların iki ülkeye önceki bölümde açıklandığı üzere bir katkısı olmasına rağmen; Suriye ve Irak, Keban ve Karakaya Barajlarının yapımı sırasında (1960 ve 1970 yıllarında) söz konusu barajlar dolayısıyla zarar göreceklarini ileri sürmüşler, barajların yapımına karşı çıkmışlardır. Bu ülkeler

¹³⁴ DSİ, Etüd ve Plan Daire Başkanlığı, **a.g.e.**, s.13.

¹³⁵ Çetinkaya, **a.g.e.**, s.4-42.

itirazlarını, Atatürk Barajının dolumu sırasında ve Birecik Barajının yapımı sırasında da sürdürmüşlerdir.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde inşa etmiş olduğu ve etmeyi düşündüğü barajlar, kendi sulama ihtiyacına katkıda bulunacağı gibi; Suriye'ye düzenli ve istikrarlı su sağlanmasına da hizmet edecektir. Fırat Nehri üzerinde Türkiye'nin inşa etmiş olduğu barajlar uluslararası uzmanlar tarafından, düşük buharlaşma kayıpları, coğrafi ve topoğrafik özellikleri bakımından verimli bulunmaktadır. Fırat ve Dicle nehirlerinde su miktarının gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişimler göstermesi nedeniyle, Türkiye'deki barajların inşasından önce, Fırat-Dicle Havzası'nda büyük boyutlarda tarihsel taşkınlar ve kuraklıklar yaşanmıştır.¹³⁶ Fırat'ın debisi yaz aylarında 100 metreküpe kadar düşebilmekte, ilk baharda karlar eridiğinde 7.000 metreküpe kadar çıkabilmektedir.¹³⁷ Belirtilen sebepten ötürü, Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerinde inşa ettiği barajlar sadece Türkiye'nin değil nehre kıyıdaş olan Suriye içinde hayati önem taşımaktadır. Bu barajların yapılmasıyla Suriye halkı sel tahribatından kurtulmuştur.

Barajlarla suyun akışını düzenlemek sadece Türkiye'nin çıkarına olmayıp, komşu ülkeler Suriye ve Irak'ın su ihtiyaçlarına da katkıda bulunmaktadır. Barajların varlığı Türkiye'ye komşularına yıl boyunca düzenli olarak 500 metreküp su sağlamasına imkan vermektedir. 1989, 1990 ve 1991 yazlarında art arda gelen kuraklıkta da bu böyle olmuştur. Bu sürekli su akışından başlıca yararlananların, kuraklığın ağır sonuçlarından etkilenmeyen Suriye ve Irak olduğu açıkça bellidir.

1990 yılında 13 Ocak - 13 Şubat tarihleri arasında Atatürk Barajı'na su toplamak amacıyla Türkiye Fırat Nehri'nin suyunun akış debisini kısmıştır. Suriye bu durumda "Önemli Zarar"a uğradıkları iddiasıyla Arap ve dünya kamuoyunda Türkiye aleyhine propagandaya girişmiştir. Suriye Tabqa Barajı'nın elektrik üretiminde, 1988'e nazaran %88'lik bir düşüş olduğunu ve su depolarının da boşaldığını iddia etmiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı, Arap ülkelerine heyet göndererek Atatürk Barajı'nı doldurmak için Ocak 1990'da yapılan geçici kesintinin "komşulara baskı uygulamak için

---

¹³⁶ Bilen, **a.g.e.**, s.51.

¹³⁷ Tiryaki, **a.g.e.**, s.130-131.

yapılmış politik bir manevra" olmadığını açıklamıştır. Baraj ile Suriye arasında Fırat'ın 130 km'lik uzantısında yaşayan Türk çiftçilerinin de eşit şekilde etkilendiği ve Türkiye'nin bir aylık kesintiden önce Suriye'nin ekstra su depolamasını sağlamak için akımı iki katına çıkardığı belirtilmiştir. Ayrıca Atatürk Barajı'nın tamamen Türkiye Ulusal Bütçesi tarafından karşılandığının altı çizilmiştir. Aslında, bu dönemde nehirlerin debilerinin azalmasının önemli nedeni kuraklık ve suların aşırı buharlaşmasıdır.

Gerçekte, Türkiye daha Keban Barajı planlanmadan yani 1950'lerin başında Suriye ve Irak'a müzakere teklifleri yapmıştır. Suriye ve Irak bütün bu tekliflere karşı çıkmışlardır. 1966 yılında, Ankara'da anlaşma imzalanarak, Keban Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte Fırat sularından 350 m³ ve daha sonra 450 m³/sn su verileceği karara bağlanmıştır. Bu miktar Karakaya Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte (1976) ve Atatürk Barajı yapımıyla (1990) 500m³/sn'ye çıkartılmıştır.¹³⁸

Türkiye, Suriye ve Irak arasında uzun yıllar yapılan görüşmelerin sonunda Fırat sularının paylaşılmasıyla ilgili bir düzenleme vardır. 1987 yılında Suriye ile imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü ile saniyede 500 m³ su vermeyi Türkiye kabul etmiştir. Bu oran Fırat Nehri toplam su potansiyelinin % 56'sıdır. Suriye ve Irak 1989'da imzaladıkları anlaşma ile, Türkiye'den gelen suların %42'sini Suriye'nin, %58'ini Irak'ın tahsisi konusunda anlaşmışlardır.¹³⁹ Bu anlaşmaların ilkinde Irak'ın taraf olmaması, Türkiye'nin sınıraşan suları üzerinde ortak egemenlik anlayışını benimsememesi, aşağı kıyıdaş ülkelerin daha fazla su istemesi ve Türkiye'nin daha fazla su vermek istememesi fiili olan durumun kabulünü engellemektedir

3.3.8.2. Asi Nehri İle İlgili Uyuşmazlık:

Asi Nehri Türkiye ile Suriye arasında mevcut çatışmaların ve karşılıklı güvensizliklerin önemli nedenlerinden birisidir. Nehir Suriye'nin batısındaki Hama ve Humus şehirleri için hayati bir önem taşımakta, nehrin sularından Türkiye sulama, Suriye ve Lübnan hem sulama hem de elektrik üretmek amacıyla yararlanmaktadırlar.

---

¹³⁸ Bağış, **a.g.e.**, s.84-85.

¹³⁹ Tiryaki, **a.g.e.**, s.167.

Lübnan'da konuşlandırılan Suriye'nin askeri gücünün varlığının bir sebebi de, Asi Nehri'ne verdiği önemden dolayı, nehrin kaynağını korumak olduğu, ilgili ülke tarafından belirtilmektedir .

Asi Nehri'nin toplam yıllık su miktarının % 6'sı Lübnan, % 92'si Suriye ve % 2'si Türkiye'den kaynaklanmaktadır. Bu suların % 98'i Suriye ve Lübnan, % 2'lik kısmı ise Türkiye tarafından kullanılmaktadır.¹⁴⁰ Nehrin ortalama yıllık debisi 1.2 Milyar m³'tür. Asi Nehri'nin sularının % 90'ını Suriye kullanmakta ve Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye ortalama 120 Milyon m³ su bırakılmaktadır. Suriye'nin nehrin üzerinde yapımına karar verdiği Ziezoun ve Katoun rezervuarlarının inşa edilmesi durumunda Türkiye'ye bırakılan su miktarı, 25 Milyon m³'e düşecektir. ¹⁴¹

Amik Ovası için Asi Nehri vazgeçilmez su kaynağı durumundadır. 1 200 000 dönümlük Amik Ovası'nın 690 bin dönümlük kısmında, sulu tarımın yapılması Asi Nehri üzerinde Suriye'nin yaptığı, Katına, Mahorda Barajlarından sonra üçüncü baraj olan Mostar Barajında su tutma ve belli bir oranı koruyabilme gerekçesiyle kapatması ve yaz aylarında sulama yapmak için nehrin hemen hemen bütün suyunu kullanması sebebiyle aksamaktadır. Kuruyan nehir yatağı yaz aylarında çevresel sorunları beraberinde getirmektedir. Bu olumsuz durum bölge halkının sağlığını tehdit eden bir unsur oluşturmaktadır.

1972 yılında Suriye ve Lübnan arasında yapılan antlaşma uyarınca, Lübnan'a Asi nehrinden yılda 80 Milyon m³ su verilmesi öngörülmüştür. Ancak bu antlaşma bazı siyasi sebeplerden ötürü o tarihte yürürlüğe girememiştir. Bu defa 20 Eylül 1994 tarihinde Suriye ve Lübnan arasında yapılan bir anlaşma ile Asi Nehri'nin Lübnan - Suriye hududundaki 403 Milyon m³ olan toplam su hacminden 80 Milyon m³'ünün Lübnan'a bırakılması kararlaştırılmış bulunmaktadır. Bu anlaşmayla daha önce kabul edilen paylaşma resmi hale getirilmiştir. İngiltere'nin Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'ne göre; Türkiye bütün komşuları ile ilgili işlerinde bazı zamanlar kaybetse de dengeli ve barışçı bir politika izlemektedir. Böylece komşuları Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu

¹⁴⁰ Neşet Akmandor, "Su Sorunu Fiziksel Boyutları; Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu", Nurel Matbaası, Ankara, 1994, s.27-28.

¹⁴¹ Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi, "Ortadoğu'da Su Sorunu", Ankara, 1994, s.12.

anlamışlardır. Türkiye, Asi Nehri'nin sularının durumu ile Fırat Nehri suları arasında bir paralellik kurmaya çalışmışsa da bu durum Suriye tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye, Suriye'nin önerdiği bir ikili su anlaşmasına terör sorunu ile su sorununu karıştırmamak için şimdilik olumsuz yaklaşmaktadır.¹⁴²

Suriye Türkiye-Suriye sınırının Hatay'ın kuzeyinden geçmekte olduğunu, buna sebep olarak da; Fransa'nın İkincisi Dünya Savaşı öncesi 1939 yılında Hatay'ı Türkiye'ye savaşta kendi müttefiklerinin yanında yer alması karşılığı verdiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Asi Nehri'ni sınıraşan sulardan saymamaktadır. Bu bağlamda Suriye Asi Nehri'ni kendi topraklarında denize dökülmüş gibi mütalaa etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, Hatay halkının kendi isteğiyle ülkesi topraklarına katıldığını, Suriye'nin bu düşüncesinin gerçeğe dayanmadığını, mesnetsiz olduğunu kabul etmektedir. Suriye'nin terör örgütlerinin kendi topraklarında üstlenmesine izin vermesinin önemli bir nedeni, Hatay'ı kendi topraklarına katmak için Türkiye'nin bütünlüğünü zedelemek istemesidir. Suriye Türkiye'ye yönelik bu tutumunu sürdürmekte, günümüzde hala beşinci kol faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Hatay'ın Türk toprağı olduğu kesindir. Fakat hala Hatay ili günümüzde Suriye sınırları içerisinde gösterilmektedir. Asi Nehri Türkiye sınırları içinde Akdeniz'e döküldüğü ve Türkiye bir aşağı kıyıdaş ülke konumunda olduğu halde, Suriye Asi nehrine ilişkin çeşitli sorunların görüşme konusu yapılmasını istememektedir.

---

¹⁴² Hasan Koni, “Su Sorununun Siyasal Boyutları, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu”, TESAV Yay., Ankara, 1994, s.63.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği yanında yer alan Suriye'nin, Türkiye ile olan sorunlu ve güvensiz ilişkilerini, ayrıca bu ilişkilerin Soğuk Savaş dönemi sonrası ve özellikle Beşşar Esad dönemi ile tamamen değişmesinin nedenlerini ortaya koymak; bu nedenleri Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni dünya düzeni ile beraber yorumlayarak, bundan sonra Ortadoğu'da ve Suriye ilişkilerinde Türkiye'nin izlemesi gereken yolları saptamaya çalışmaktır. Bu kapsamda Türkiye'nin yapması gerekenleri şu şekilde özetleyebiliriz:

Türkiye Suriye ilişkilerinin olumlu ve istikrarlı bir zemine oturtulması ile karşılıklı güven ortamının yaratılması her iki tarafın olumlu adımlar atması ile mümkün olacaktır. Türkiye, orta ve uzun vadede Suriye ile ilişkilerini geliştirmek ve Suriye'de insan haklarına saygılı demokratik ve laik bir yönetimin oluşmasını sağlamak yönünde çaba harcamalıdır.

2000 yılında Suriye'nin başına geçen Beşşar Esad önderliğindeki yeni yönetim kadrosu ile iyi bir diyalog kurma yolunu aranmalı ve bu kadronun batı değerlerine uyum çabaları desteklenmelidir.

Ortak sular konusunda izlenecek politika “ortak suların hakça ve makul şekilde optimum kullanılması” olmalıdır. Bundan amaç sınır aşan suların kesin paylarla ayrılması yerine, suyun en verimli şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Optimum kullanışı sağlamak amacıyla Türkiye'nin Suriye'den talep ettiği hidrolojik, meteorolojik, toprak ve mühendislik çalışmalarının yapılması sağlanmalıdır.

ABD'nin baskısıyla çözümlenmesi beklenen İsrail ile Suriye arasındaki Golan Tepeleri sorununun, hiçbir şekilde Fırat ve Dicle nehirleri ile bağlantılı hale gelmemesi sağlanmalı, bunun için gerekli girişimlere şimdiden başlanmalıdır.

Ülkemizin sahip olduğu su potansiyelini en etkin ve verimli şekilde değerlendirecek, uluslararası alanda ve özellikle Ortadoğu’da meydana gelen gelişmeleri daha yakından takip edebilecek, Türkiye’nin milli menfaatlerini uluslararası arenada daha etkin olarak savunacak, elindeki imkanları en iyi şekilde kullanacak, politikalar üretecek ve ekonomik gücünü siyasi güce dönüştürecek, Su Politikaları ile ilgili “Su Strateji Merkezi/ Araştırma Merkezi” gibi bir teşkilat kurulmalı, buna paralel olarak etkin, gerçekçi ve akılcı bir “Milli Su Politikası- Hidropolitik” oluşturulmalıdır. Türkiye, oluşturacağı politikalarla ve bilim adamlarının yapacağı çalışmalarla, “suyun” istikrarsızlık ve çekişme değil, barış ve huzur ortamını sağlayan bir unsur” olduğunu ortaya koymalıdır.

Suriye’ye ticari amaçlı geçişlerde konut fonu uygulamasına son verilmeli, Türkiye ile Suriye arasında açık pazar kurularak ticaret imkânlarının artırılmalı, Türk bankalarının Suriye bankaları nezdindeki kredi limitlerinin arttırılması ile ilgili çalışmalar yapılmalı, Irak pazarının ihtiyacı olan malların ihraç edilebilmesi için Suriye ve Türkiye ihraç ürünlerinin bu pazarlara ortak sevkıyatında işbirliği olanakları geliştirilmelidir.

Adana Mutabakatı ile başlayan sosyal alandaki faaliyetler geliştirilmeli, Turizm ve Kültür Bakanlığı bünyesinde tüm faaliyetler koordineli ve planlı bir şekilde yürütülmelidir.

Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan ve Suriye’de akraba ilişkileri bulunan Türk vatandaşlarının Suriye’ye geçişlerinde kolaylıklar sağlanmalıdır.

Turizm alanında Türkiye’nin deneyimleri ve tecrübesi Suriye’ye aktarılmalı, karşılıklı turist sayısının arttırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM) Ortadoğu Uzmanı H.Miray Vurmay’a göre; “Ortadoğu’da Irak’ın işgali ile birlikte şüphesiz bir şekilde sistem evrilmektedir. Bu evrim son derece sancılı bir şekilde gerçekleşmekte ve daha da önemlisi bölge ülkeleri içerisindeki “ulus-devlet”leri açık bir şekilde tehdit etmektedir.

Bölgedeki sağlam ulus-devlet yapısına sahip olan Türkiye de doğal olarak “yeni Ortadoğu”dan tehdit algılamaktadır. Türkiye’nin değişen ve tek kutuplu hale gelen dünya düzeninde Ortadoğu’da İsrail ile birlikte başrol oynayabilmesi için bu noktada yapması gereken şey, hassas bir şekilde deyim yerindeyse bıçak sırtında bölgesel/küresel anlamlarda denge diplomasisi izlemesi ve devam ettirmesidir.”¹⁴³

---

¹⁴³ TUSAM Ortadoğu Uzmanı H.Miray Vurmay, **Kişisel Röportaj**, Konya, 28.07.2008.

KAYNAKÇA

Akgün, Birol (Doç.Dr.) : **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

Akmandor, Neşet : **"Su Sorunu Fiziksel Boyutları; Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu"**,
Nurul Matbaası, Ankara, 1994.

Akşin, Aptülaha : **"Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi"**, Türk Tarih
Kurumu Yayını, Ankara, 1991

Altunışık, Meliha Benli : **"Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri;
Türkiye ve Ortadoğu- Tarih, Kimlik, Güvenlik"**, Boyut Kitapları,
İstanbul, 1999.

Arı, Tayyar : **"2000'li Yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Politikası"**, Alfa Yayınları,
İstanbul, 2001.

Armaoğlu, Fahir : **"20. Yüzyıl Siyasi Tarihi"**, Cilt-I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
Ankara, 1983.

Avcı, İlhan : **"Su Sorunu ve Sınıraşan / Sınır oluşturan Su Yolları"**, İTÜ, İstanbul,
2000.

Aydın, İbrahim : **"Adana Mutabakatı ve Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkilerinin
Değerlendirilmesi"**, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2001.

Bağış, A.İhsan : **"Dicle Fırat ve Türkiye'nin Su Politikası"**, Harp Akademileri Bülteni,
Sayı 192, İstanbul, 1999.

Bilen, Özden : **"Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye"**, TESAV Yayınları, Ankara, 2000.

Bir, Mustafa : **“Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları”**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1986.

Çaşın, Mesut : **“Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri, Avrasya Dosyası, Suriye Özel”**, Cilt2, Sayı3, Ankara, 1995.

Çağlar, Rıza : **“Hatay’ın Türkiye Suriye İlişkilerinde Konumu ve Meselenin Hukuki ve Siyasi Boyutları Nelerdir?”**, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2002.

Çalış, Şaban (Doç.Dr.) : **Kişisel Röportaj**, Konya, 26.07.2008.

Çemrek, Murat (Yrd.Doç.Dr.) : **Kişisel Röportaj**, Konya, 27.07.2008.

Çetinkaya, Devran : **“Türkiye’deki Su Kaynaklarının Türkiye–Suriye İlişkilerine Etkileri”**, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2002.

Çomak, Hasret : Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2002, Sayı:121, ss.7.

Dağ, Ahmet Emin : **“Bilad-ı Şam’ın Hazin Öyküsü”**, İnsani Yardım Kuruluşu için hazırlanmış kitap.

Dağıstan, Adil : **“Arşiv Belgeleri Işığında Sancak (Hatay)'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Cilt:XXI, 2005.

Demir, Metehan (Gazeteci) : **Kişisel Röportaj**, Konya, 27.07.2008.

Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi : **“Ortadoğu'da Su Sorunu”**, Ankara, 1994, ss.12.

Dışişleri Bakanlığı : **“Suriye”**, Dışişleri Güncesi, Ankara, 1998, ss.185.

Dış Ticaret Müsteşarlığı : “**2004 Suriye Arap Cumhuriyeti Raporu**”, ss.3-4.

DSİ, Etüd ve Plan Daire Başkanlığı : “**Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili Türkiye-Suriye-Irak arasındaki sorunlar**” konulu raporu, ss.12.

Erciyes, Erdem : “**Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**”, IQ Yayınları, İstanbul, 2004.

Erendil, Muzaffer : “**Çağdaş Ortadoğu Olayları**”, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1992.

Erk, Nejat : “**GAP'ın Gerçekleşme Sonrası Değerlendirilmesinin Taşıdığı Güçlükler**”, Biar Yayınları, Ankara, 1987.

Fırat Melek, KÜRKÇÜOĞLU Ömer, Editör: Baskın Oran : “**Türk Dış Politikası**”, İletişim Yayınları, 2002, Cilt II.

Gafur, Mecid : “**Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

Gökçen, Ahmet : “**Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Ekonomik Sonuçları**”, 1989.

Gönlübol, Mehmet : “**Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası-Türk yıllığı**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963.

HAK : “**Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**”, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1995.

HAK : “**Fırat Üçgeni**”, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

Hülagu, Metin : “**Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XV, Sayı.45, Kasım 1999, ss.901.

Hürriyet 15 Kasım 2003.

Hürriyet 3 Aralık 2003.

İbas, Selahattin : **“Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi”**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi : **2001 Raporu.**

Kırkık Ramazan, Özmen Hasan, Börklü Meşkure Yılmaz ve Uruz Abdullah : **“Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı”**, Aydınlar Ocağı Yayınları, Açık Oturum Dizisi:19, İstanbul, 2000.

Kocaoğlu, Mehmet : **“Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu”**, GENKUR Yayınları, Ankara, 1995.

Koni, Hasan : **“Su Sorununun Siyasal Boyutları, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu”**, TESAV Yay., Ankara, 1994.

Metli, Ebru : **“Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve İki Ülkenin Milli Menfaatleri/Hedefleri”**, Uzmanlık Tezi, MGK Genel Sekreterliği, Ankara, 2000.

Milliyet 28 Ağustos 1997.

Milliyet 4 Ocak 2003

Milliyet 8 Aralık 2003.

Milliyet 17Aralık 2003.

Milliyet 09 Ocak 2004.

Müftüoğlu, Ferruh : **“Ortadoğu Su Meselesi ve Türkiye”**, Marifet Yay., 1997.

Özcan, Gencer : **“50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri; Çağdaş Türk Diplomasisi”**, TTK, Ankara,1999.

Özfatura, M. N. : **“Kurtlar Sofrasında Ortadoğu”**, Adım Yay, İstanbul, 1991.

Öztürk, Osman Metin : **“Türkiye ve Ortadoğu”**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.

Radikal 8 Ocak 2004.

Resmi Gazete, Sayı.1960, 10 Aralık 1987.

Sabah 17 Şubat 1999.

Sander, Oral : **“Türkiye’nin Dış Politikası”**, İmge Yayınları, İstanbul, 1998.

Sander, Oral : **“Siyasi Tarih”**, İmge Yayınları , İstanbul, 2000.

Sever, Ayşegül : **“Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye (1945-1958)”**, Boyut kitapları, İstanbul, 1997.

Soysal, İsmail : **“Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları(1920–1945)”**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Soysal, İsmail : **“Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)”**, Belleten, Cilt CXLIX, Sayı 193, 1985, ss.81.

Sökmen, Tayfur : **“Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şehirli, Atilla : **“PKK’nın Kongre ve Konferansları ile Uyguladığı strateji ve Taktikler 1978-1999”**, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2000.

Şehsuvaroğlu, Lütfi : **“Su Barışı-Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları”**, Gümüş Motif Yay, İstanbul, 1997.

Tekinel, Osman : **"Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Dış Politikasına Etkileri"**, Dünya Gazetesi, 1992.

Tezcan, Ercüment : **“Ortadoğu’da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye’nin İran, Irak Ve Suriye ile Bağlantıları; Uluslar arası İlişkiler”**, Cilt.1, Sayı.2, Ankara, 2004, ss.125.

Tiryaki, Orhan : **"Sınırtaşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu"**, HAK Yayını, İstanbul, 1994, s.101.

Toklu, Vefa : **“Su Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Türkiye”**, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 1999.

Türel, Yılmaz : **“Türkiye-Suriye İlişkilerinin Genel Değerlendirmesi ve Bu İlişkilerde Suriyeli Türklerin Durumu”**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Sayı 430, Ankara, 1999.

Türel, Yılmaz : **“Türkiye-İsrail Yakınlaşması”**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.

Ünver, Olcay : **“Sınırtaşan Sularımız ve Ortadoğu'da Su Sorunu Sempozyumu”**, HAK Yayını, İstanbul, 1995.

Van Dam, Nikolas : **“Suriye’de İktidar Mücadelesi”**, Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Vurmay, H.Miray (TUSAM Ortadoğu Uzmanı) : **Kişisel Röportaj**, Konya, 28.07.2008.

Yavuz, Celalettin : “**Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri**”, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005.

Zisser, Eyal : “**Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet-Süreklilik ve Değişim**”, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 1, 2000, ss.118.

İnternet Kaynakları :

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=3789

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>

<http://www.ulkelere.net/suriye.htm>

www.ntvmsnbc.com